

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZASABÓL SZERKESZTIK

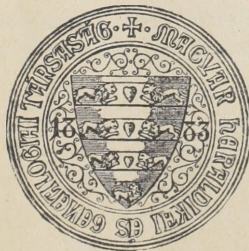
ÁLDÁSY ANTAL

MÁSODELNÖK

ÉS

TÓTH LÁSZLÓ

JEGYZŐ.

NEGYVENEDIK KÖTET

1926-IK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXXVI.

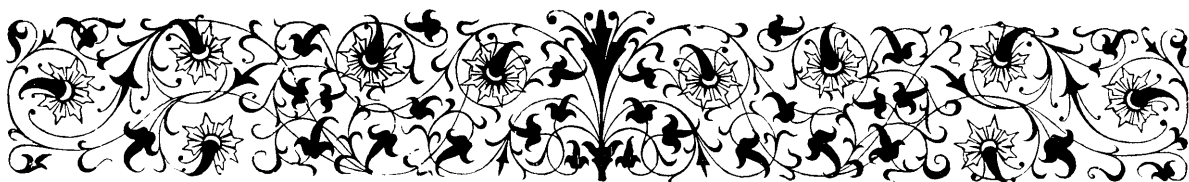
TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

ÁLDÁSY ANTAL	Fraknói Vilmos emlékezete	1
—	Ismeretlen címeres levél II. Lajostól	28
ERNYEY JÓZSEF	Két címeres levél Kőrmöczbánya levéltárából	31
FOLLAJTÁR JÓZSEF	Ocskay László gyermekeiről	17
HOLUB JÓZSEF	Adalékok a középkori oklevélkritikához	29
—	Nemzetségtörténeti adalékok	29
KERESZTES KÁLMÁN	A Rozgonyiak	19
—	A Corbaviaiak genealogiájához	30
DR. SULICA SZILÁRD	Történetírás és történeti segédtudományok Romániában	6

SZAKIRODALOM.

Archives Héraldiques Suisses. Schweizer Archiv für Heraldik. Vol. 40. No. 1—3. Ism. —y...	40
DR. IVÁNYI BÉLA. Göncz szabadalmas mezőváros története. Ism. Czobor Alfréd	39
LAPEDATU AL. és LUPAS J. Anuarul institutului de istorie nacională. Ism. Sulica Szilárd	32
LODOLINI ARMANDO. Elementi di diplomatica. Ism. T. L.	32
MEYER EDUARD. Die ältere Chronologie Babylonien, Assyrien und Ägyptens. Ism. Mahler Ede	37
Történelmi és régészeti közlemények. Szerkesztik Nyíry Dániel és Leszih Andor. Ism. T. L.	36
ZSINKA F. Bethlen Gábor címeres levele papok részére. Ism. T. L.	36

FRAKNÓI VILMOS EMLÉKEZETE

Felolvastatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak 1926. évi március hó 16-án tartott nagygyűlésén.

Huszonkét esztendeje annak, hogy Társaságunk tagjai rendes évi nagygyűlésre jöttek össze, hogy meghallgassák Karácsonyi János tagtársunk emlékbeszédét az Árpádok korának legkiválóbb ismerője, Pauler Gyula felett. Az emlékbeszéd alatt Fraknói Vilmos egy papírlapot nyújtott át Fejérpataky László másodelnökünknek. «Fog-e a Heraldikai Társaság felettem is emlékbeszédet tartani?» ezt a kérdést olvastuk le Fejérpatakyval együtt a papírlapról. «Remélhetőleg minél később fog ez megtörténni» — volt Fejérpataky válasza, mire Fraknói a következő szavakat veté papírra: «Erre az esetre Áldásy urat kérem fel az emlékbeszéd megtartására». Húsz évvel később, 1924 novemberében Fraknói Vilmos is elköltözött az élők sorából és amidőn néhány hónappal halála után Társaságunk igazgató-választmánya úgy határozott, hogy Fraknói emlékének rendes évi nagygyűlés keretében kíván áldozni, úgy éreztem, hogy nem vonhatom ki magamat az elhunyt ezen óhajának teljesítése alól, melyet meglehet, hogy csak a pillanat hatása alatt fejezett ki, de amelyet tudtommal élte végéig nem másított meg.

Fraknói Vilmosról Társaságunkban megemlékezni nem könnyű feladat. Nem pedig azért, mert Fraknói tudományos munkássága kiterjedt ugyan a magyar történetnek majdnem minden egyes korszakára és a politikai, kulturális, jogi és intézménytörténeti kérdések egész sorát tárgyalta meg munkáiban, de a Társaságunk művelte, a szorosabb értelemben vett történeti segédtudományokkal nem foglalkozott. Az oklevélten, címetan és

családtörténet, melyek művelése képezi Társaságunknak elsősorban feladatát, nem gyakoroltak reá nagyobb vonzerőt. Nem mintha nem érdeklődött volna azok iránt. Társaságunk működését mindenkor élénk figyelemmel kísérte és amidőn őt, mint a Múzeumok és Könyvtárak országos főfelügyelőjét állása újból a fővároshoz kötötte, üléseinken szorgalmasan résztvett, de tudományos munkássága sem akkor, sem előbb nem fordult intenzívebben e tudománysszakok felé. Folyóiratunkban csak néhány dolgozata jelent meg. Az egyik: «Genealogiai és Heraldikai Közlemények a vatikáni levéltárból», mely IV. Eugen pápa supplicatio registerein alapul. Azokat a supplicatiokat ismerteti, melyeket Zsigmond császár és kísérete 1433-ban a római császárkoronázás alkalmából a pápához benyújtottak. A Zsigmond által benyújtott kérvények a sárkányrendre vonatkozó ismereteinket bővítik ki, felsorolva a sárkányrend tagjainak az elhalt rendtársak iránti jámbor kötelességeit, melyeket az uralkodó akkor módosítani kívánt olyképp, hogy azok helyett a rendtagok évi meghatározott összeggel támogassák az óbudai Szent Erzsébet egyházat charitatív működésében. Másik kérvénye a rend tagjai részére, ha azok a törökök, schizmatikusok, eretnekek és hitetlenek ellen tényleg harcolnak, ugyanannak a búcsúnak engedélyezését kéri, mint aminőben a Szentföldön harcoló keresztények részesülnek. Azok a kérvények pedig, melyeket akkor Zsigmondnak, túlnyomórésztben magyarokból álló kísérete a pápához benyújtott, a legkü-

lönbözőbb egyházi kiváltságok adományozására vonatkoznak és a magyar nemzetségek és kisebb nemesi családok középkori történetére rendkívül bő anyagot tartalmaznak, melyek csak egyes névadatokból állanak ugyan, de még így is nagy nyereséget jelentenek a középkori magyar családtörténetre.

Fraknóinak másik, folyóiratunkban megjelent dolgozata «Genealogiai kérdések» címen Vasvári Miklós esztergomi érsek származásához közöl adatokat Nagy Lajosnak 1355 március 27-iki adománylevele alapján, melynek adatai segítségével az érsek családjának leszármazási fája a XIII. század végétől egészen a XIV. század 80-as éveig összeállítható. E dolgozat megírására Fraknói régi barátjának, Pór Antalnak felszólása adott alkalmat, ki történetíróinktól az érsek családjára vonatkozó újabb adatok közlését kérlemelte volt.

Fraknói ebben a dolgozatában úgy nyilatkozott, hogy nem számíthatja ugyan magát a genealogusok díszes társaságához, de azért igyekezett az általa írt életrajzokban az egyes családok multját is felderíteni. Tényleg azokban az életrajzokban, melyeket a magyar történet egyes kimagasló alakjairól közzétett, az illető családok történetére is kiterjeszkedik, azonban legtöbbször csak az irodalom alapján, melyet egyes esetekben kézirati anyaggal egészített ki. E genealogiai részek általában rövid terjedelműek, kivételt a Hunyadi Mátyásról írt életrajz képez, melyben Mátyás származására részletesebben kiterjeszkedik. Évekkel utóbb folyóiratunkban még egyszer visszatért a Hunyadi-ház származásának kérdésére «Hunyadi János származása és a vajdahunyadi freskók» című dolgozatában, melyben Möller Istvánnak, Magyarország műemlékei IV. kötetében megjelent tanulmányával foglalkozik, kimutatva, hogy azok a következtetések, melyeket Möller a freskók alapján Hunyadi János származására nézve levon, bebizonyítottak mondva azok alapján Hunyadi János származását Zsigmond királytól, nem felelnek meg a valóságnak.

Csodálatosnak tűnhetik fel, hogy Fraknóit, aki egész életét szakadatlan levéltári kutatásokban töltötte el, akinek kezén a közép- és újkori iratok ezrei fordultak meg, a magyar családok multja oly kevésbé vonzotta. De megértjük munkásságának ezt a hiányát, ha tekintetbe vesszük történet-

írói egyéniségét, mely őt kezdettől fogva a politikai történet nagyszabású problémái felé irányította, melyek művelésében utólérhetetlen mesternek bizonyult.

De a magyar családtörténet és általában a történeti segédtudományok Fraknóinak mégis nagyon sokat köszönhetnek. Az általa szerkesztett vagy kezdeményezésére megjelent oklevéltárak terjedelmes családtörténeti anyagot foglalnak magukban és oklevéltani, pecsét- és heraldikai ismereteinket is számtalan érdekes adattal gyarapították. Ilyenek a Monumenta Vaticana vállalatban megjelent publikációk, a Római Szent Lélek Társulat anyakönyve, mely százakra menő bejegyzéseivel nemzetségeink középkori családfáinak kiegészítésére rendkívül becses anyagot rejt magában, a IX. Bonifác pápa bulláit tartalmazó kötetek, melyek egyháztörténeti anyaguk mellett a családtörténetre is értékes forrást képeznek, a pápai tizedszedőknek Fraknói kezdeményezésére Fejérpataky László által készített jegyzékei, melyek a XIV. századi birtok- és földrajztörténeti és családtörténeti ismereteinket viszik előbbre, a Monumenta Romana Episcopatus Vespriensis, melynek kötetei épp úgy, mint az előbbie, családtörténeti szempontból még nincsenek teljesen kiaknázva és a családtörténeti kutató úgy a családi összeköttetésekre, mint a birtoktörténetre még mindig fog bennük még fel nem használt adatra bukkanni.

Fraknói Vilmosnak e dolgozatai jóformán ki is merítik tudományos munkásságát a történeti segédtudományok terén. De Fraknói nevéhez két alkotás fűződik, melyek létesítésével elévülhetetlen érdemeket szerzett magának a történeti segédtudományok körül. Mindkettő a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában kifejtett működéséhez kapcsolódik, melynek örvé 1875-ben neveztetett ki. Az egyik a családi levéltáraknak örök letéteménykép való elhelyezése a Nemzeti Múzeum Könyvtárában. Fraknói ezzel kettős célt kívánt elérni. Az egyik megmenteni a családi levéltárakat az esetleges megsemmisülés veszélyétől, melynek azok, ha a családnál maradnak, minden elővigyázat dacára, ki vannak téve. A másik, hogy a családi levéltárak anyagát megfelelő feltételek mellett a tudományos kutatás számára könnyen hozzáférhetővé tegye. E mellett Fraknóit az a meggyőződés is vezette, midőn e tervét megvalósí-

totta, hogy ezzel a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára egy újabb lépéssel jut közelebb ahhoz a célhoz, melyet nagynevű alapítója neki kijelölt, az idegenben és az ország határain belül található minden hungaricumnak megmentése a hazai tudományosság részére. Ez vezette őt akkor, amidőn a családi levéltárak örök letételének gondolatát felvetve, körvonalazta az irányadó elveket: a család tulajdonjogának legteljesebb figyelembevételével az intézet részéről az emberileg legteljesebb garancia nyújtása a biztos megőrzés céljából és az anyag kizárólag tudományos célra való felhasználásának ellenőrzése. Hogy Fraknói gondolata milyen szerencsés volt, azt a következmények megmutatták. Ötven évvel ezelőtt kapta a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára az első családi levéltárat örök letéteményül, a Kállay-család levéltárát. Ma 125 család levéltárát őrzi a múzeumi könyvtár, mint örök letétet. Ezzel a múzeumi könyvtár oly tudományos kincsnek van birtokában, melyhez foghatót a külföld is alig tud felmutatni. Azt hiszem, nincs Európában olyan nemzeti könyvtár, mely hasonló intézménynek volna birtokában, mint múzeumunk könyvtára a családi levéltárak révén. Talán csak a stájer tartományi levéltár az, mely vele össze volna hasonlítható, a stájer nemesi családok levéltárai egy részének őrzésével. Ezért a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára örökre hálás lehet Fraknói Vilmosnak, aki ezzel az alkotásával a múzeumi könyvtárnak még két más irányban is tett nagy szolgálatot.

A gróf Széchenyi Ferenc által alapított múzeumi könyvtár a nyomtatványokon és kéziratokon kívül csekélyszámú okleveles anyagot is foglalt magában. Ez utóbbi anyag a nyomtatványok és kéziratokkal szemben aránylag lassan gyarapodott. Fraknói könyvtárnoksága kezdetén alig volt nagyobb az okleveles anyag száma 15—20,000 darabnál, mely akkor még a kéziratár anyagával volt egyesítve. A családi levéltárak letéteményezése egyszerre megváltoztatta a helyzetet. A könyvtár vezetősége mind nagyobb gondot kezdett fordítani az okleveles emlékek megszerzésére is és a folyton növekvő gyarapodás 1882-ben a könyvtár levéltári osztályának felállítására vezetett, mely a vétel és ajándékozás útján létrejött törzsgyűjteményen kívül a letéteményezett családi levéltárakat is magában fog-

lalja. Ez a levéltári osztály különösen néhai, felejt-hetetlen elnökünk, Fejérfataky László odaadó, fáradhatatlan tevékenysége folytán a magyar tudományosság egyik büszkesége lett, mely azt az önfeláldozó munkát, azt az anyagi és szellemi áldozatot, melyet reá a könyvtár vezetősége fordított, búsasan megjutalmazta. A levéltári osztály kialakulásával és fejlődésével párhuzamosan haladt előre a magyar történeti segédtudományok hatalmas föllendülése. A levéltár anyagának családtörténeti tekintetben dús, gazdag állománya a tudományos családtörténeti kutatás központjává az utolsó évtizedekben a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárát tette. Itt, ennek a levéltári osztályában futottak össze a családtörténeti, heraldikai, oklevéltani és sphragistikai kutatások számai és ez a körülmény a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára és a nagyközönség között a legbensőbb összeköttetést létesítette, mely a Nemzeti Múzeum Könyvtárának tudományos és erkölcsi tekintélyének emelésére kiszámíthatatlan hatással volt.

Fraknói Vilmos a családi levéltárak letéteményének alkotásával, ha mindjárt csak közvetve, Társaságunk megalapítását is előmozdította. Ha ő nem gondol a családi levéltárak letéteményére, ki tudja, vajjon Társaságunk létrejött volna-e? Amidőn 1882/83-ban Társaságunk megalakult, azokat a férfiakat, kik az alapítást tervbevétték, épp a Nemzeti Múzeum levéltári anyagának családtörténeti gazdagsága vezette erre a gondolatra. Nem véletlen, hogy Társaságunk szellemi életének irányítói a Nemzeti Múzeum Könyvtárának tisztviselői sorából kerültek ki túlnyomórésztben. Társaságunknak alapszabályilag körülírt célja a magyar családtörténet, heraldika és sphragistika tudományos művelése. Erre a leggazdagabb, szinte kimeríthetetlen, mert folyton gyarapodó anyagot a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára szolgáltatja, ennek őrzői akkor is, most is e tudomány-
szakok leghivatottabb művelői voltak és így szinte magától értetődött, hogy Társaságunkat a Nemzeti Múzeum Könyvtárával hozták szorosabb összeköttetésbe. Azok a férfiak, akik Társaságunkat 43 évvel ezelőtt megalapították, a cél érdekében nem is tehettek másképp, hiszen az a férfiú, aki Társaságunk szellemi életének, alakulásától fogva, negyven éven keresztül volt vezetője, aki a történelmi segédtudományok terén hazánkban

a vezető volt, Fejérpataky László mindvégig ennek a könyvtárnak is tisztviselője volt. A történeti segédtudományok művelése a legszorosabb összeköttetésbe hozta Társaságunkat a Nemzeti Múzeum Könyvtárával és e folyton erősödő összeköttetésnek mindkettő egyaránt hasznát látta. Azt, hogy Társaságunk — és ezt öndicséret nélkül mondhatjuk — a történeti segédtudományok, jelesül a családtörténet és a heraldika terén oly nagy eredményeket ért el, annak a szoros kapcsolatnak köszönheti, mely közte és a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára között fennáll, viszont Társaságunk is busásan meghálálta azt a tudományos és erkölcsi támogatást, melyben őt a múzeumi könyvtár részesítette. A múzeumi levéltár anyagán alapulnak jórészt azok a közlemények, melyek folyóiratunk 39 évfolyamában napvilágot láttak és ezzel Társaságunk is hozzájárult azon benső kapocs megerősödéséhez, mely a magyar családtörténet művelőinek nagy táborát a Nemzeti Múzeum Könyvtárához fűzi. Ez a két intézmény, a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára és Társaságunk az évek hosszú során át szinte elválaszthatatlanul összeforrt egymással, a köztudatban szinte azonos fogalommá vált. Hogy az így lett, az végeredményben a Fraknói Vilmos létesítette családi levéltárak letéteményezésére megy vissza és ha Fraknóinak a történeti segédtudományok körül más érdeme nem volna, ez az egy is indokoltta teszi, hogy Társaságunk lerőjje emléke iránt a kegyelet adóját.

Fraknói Vilmosnak másik alkotása, mely könyvtári működésével szintén a legszorosabb összefüggésben van, a Magyar Könyvszemlének, a magyar bibliographiai tudomány e vezető organumának megalapítása. 1876-ban indult meg e folyóirat, melyet megindítója a magyarországi könyvészet és a hazai könyvtárak közlönyének szánt. Feladatául jelezte a régibb magyar bibliographia körébe tartozó értekezések, valamint az újabb felfedezésekről szóló értekezések közlését, azonkívül a hazai könyvtárak történetének, szervezetének, nevesebb tudományos kincseinek és szerzeményeinek ismertetését, a magyarországi sajtó irodalmi értékű termékeinek és a hazánkat érdeklő külföldi munkáknak lehetőleg teljes és pontos jegyzéke közlését. A folyóirat megindítása, mely a múzeumi könyvtár hivatalos közlönye volt, merész vállalkozás volt, mert hiszen akkor, ötven

évvel ezelőtt a magyarországi könyvtárügy még bölcsőjében szunnyadt és a folyóiratnak nemcsak a kezdet nehézségeivel kellett megküzdeni, hanem valósággal nevelni a maga közönségét. Fraknói jól tudta, hogy egy ilyen folyóiratra nagy szükség van, hogy ilyet a magyar tudományos világ nem nélkülözhet, tudta, hogy ennek a folyóiratnak megvan a maga jövője. Az eredmény Fraknóit teljesen igazolta. A Magyar Könyvszemle, melynek első évfolyama terjedelemre nézve szerény méretű volt, egyszerre megizmosodott és fokozatosan kifejlődött. A magyar bibliographiai tudomány fel lendülése a «Könyvszemle» megindultával vette kezdetét és alapítása óta szakadatlanul megjelenve, ma már a külföld legjelesebb könyvtártani folyóirataival méltóan veszi fel a versenyt. Tudományos tartalmával, azzal a nagybecsű anyaggal, melyet évfolyamai magukban foglalnak, megdönthetetlen bizonyítéka annak, hogy a bibliographiai tudomány hazánkban is tudományos szempontból teljesen iskolázott, a tudomány mai színvonalán álló szakérőkkal rendelkezik. A tágabb értelemben vett történeti segédtudományok legfontosabbika, a bibliographia és a levéltártan hazánkban a Magyar Könyvszemle hatása alatt emelkedett arra a fokra, melyet ma elfoglal, ami végeredményben szintén Fraknói Vilmos elévülhetetlen érdeme.

Ebben a folyóiratban láttak napvilágot Fraknóinak e tudományszakok körébe vágó dolgozatai. Messze vezetne, ha mindezeket fel akarnám sorolni, tudományos eredményeiket ismertetni. Itt láttak napvilágot tanulmányai a mohácsi csatáról szóló egykorú újságlapokról a Nemzeti Múzeum Könyvtárában, Pázmány Péter ismeretlen munkáiról, a régi könyvtáblákból kiáztatott XVI. és XVII. századi magyar ősnymtatványokról, a Pray-codexről, Árpád-házi Szent Erzsébet cividalei imakönyveiről, beszámolóí külföldi levéltárak és könyvtárakban végzett kutatásairól, a vatikáni levéltár kézikönyvtáráról, hogy csak a főbbeket említsem. Különösebben ki kell emelnem azokat a tanulmányokat, melyeket a «Magyar Könyvszemle»-ben a Mátyás-korabeli magyar szellemi és tudományos élet egyik legkimagaslóbb alakjáról, Vitéz Jánosról tett közzé, akinek élete körülményeit, könyvtárát, irodalmi munkásságát, a korabeli szellemi élet egyik, nevéhez fűződő tényezőjének, az Academia Istropolitana-nak működését

mindig újabb és újabb adatokkal világította meg. Ifjabb Vitéz János emlékét kívánta megörökíteni azzal a fényes kiadvánnyal, mely az érsek pontificalejának legdíszesebb lapjait ismertette meg a magyar közönséggel. A Mátyás-korabeli szellemi és tudományos viszonyokat ismerteti összefoglalóan a millenniumi történetnek általa írt kötete és az irodalmi és tudományos életnek ismeretéhez különböző értekezéseiben megbecsülhetetlen anyagot hordott össze. Így a Pruisz János váradi püspök pontificalejáról, Kazai László budai prépostról, a könyvnyomtatás meghonosítójáról hazánkban, szóló értekezéseiben, a budai krónika facsimiles kiadásához írt bevezetésében, hogy ismét csak a főbbeket emeljem ki e tárgyú tanulmányai közül. Csak a világhírű Corvina történetének megírásához nem fogott hozzá, pedig ha valaki, úgy Fraknói lett volna erre a leghivatottabb, aki életének túlnyomó részét épp Mátyás kora történetének felderítésére szentelte. Hogy mi volt ennek oka, nem tudjuk, de élete utolsó éveiben úgy érezte, hogy ezzel a kötelezettséggel tartozik még a magyar tudományosságnak. Ő maga már nem gondolhatott arra, hogy a Corvina monographikus történetét egymaga megírja. A magyar renaissance és humanizmus történetével foglalkozó fiatalabb szakerek legjelesebbjeit nyerte meg e nagyszabású kiadvány megírásához, melynek egyik fejezetét magának tartotta fenn. A Corvina története körül akkor végzett kutatásai vitték őt azon feltevés felállítására, hogy a Hunyadi János és V. Alfonz aragon király közötti szoros diplomáciai összeköttetés, melynek egyik megnyilatkozása volt a terv V. Alfonzt a magyar trónra ültetni, szellemi téren is éreztette hatását és hogy a Corvina első nyomai erre az időre vezethetők vissza. Ennek a nagyszabású díszműnek megjelenését Fraknói már nem érthette meg, de gondoskodott arról, hogy annak megjelenése ne maradjon el. Ha ez a munka megjelenik, pótolva lesz az a hiány, amit a Mátyás korabeli kulturális és tudományos élet ismerete körül eddig éreztünk és Fraknói Vilmos elévülhetetlen érdemei a magyar tudományosság körül egy újabbal fognak gyarapodni.

Életének utolsó nagyszabású alkotása a Római Magyar Történeti Intézet, melynek alapjait 1892-ben rakta le, amelyet az örök városban kutató ma-

gyar tudósok otthonául szánt. Ez az intézet a felépültét követő időben, a múlt század 90-es éveinek végén, a magyar történettudósok díszes sorát fogadta be hosszabb-rövidebb tartózkodásra falai közé. Azután hosszabb ideig szünet állt be az intézet működésében, míg végre Fraknói az intézetet felszerelésével, könyvtárával együtt 1913-ban a magyar államnak ajándékozta. A világháború következtében az intézet működését csak 1923-ban kezdhette meg. Azok a nehéz viszonyok, melyekkel a magyar tudományosság az utolsó években küzdött és még ma is küzd, nem engedték meg az intézet nagyszabású működésének kifejtését. De azok a kiadványok és tanulmányok, melyek az intézettel kapcsolatban jelentek meg, annak idején a Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis, később a Bölcs Leó-féle Taktika új kiadása, a római levéltárak és könyvtárak ismeretése a magyar történet szempontjából, az Árpád-házi királyok ércpecséteivel foglalkozó tanulmány és egyéb kisebb közlemények feljogosítanak arra a reményre, hogy az intézet tudományos működése nemcsak a magyar történet, hanem annak segédtudományaira nézve is be fogja váltani a hozzá fűzött reményeket.

Közel másfél esztendeje annak, mélyen tisztelt nagygyűlés, hogy Fraknói Vilmos örökre elköltözött körünkből. Utolsó nyugvóhelyét nem ékesíti művészi kéz alkotása. Csillogó márványba, fényes ércbe vésett felirat nem örökíti meg emlékét, egyszerű fakereszt jelzi a sírdombot, mely alatt a magyar történettudománynak korunkban legkiválóbb, legnagyobb érdemű művelője örök álmát aluszza. Érdemeit a hazai történettudomány körül márványnál és ércnél jobban megőrzik tudományos alkotásai, munkáinak hosszú sora, az általa létesített tudományos alkotások. És a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, mely Fraknói Vilmos tudományos munkásságának és alkotásainak oly sokat köszönhet, amidőn mai nagygyűlésén leróta a kegyelet adóját emléke iránt, teszi ezt azzal a fogadalommal, hogy Fraknói Vilmos emlékét mindaddig, míg a Társaság fennáll és működik, kegyelettel fogja megőrizni.

ÁLDÁSY ANTAL

TÖRTÉNETÍRÁS ÉS TÖRTÉNETI SEGÉDTUDOMÁNYOK ROMÁNIÁBAN.*

Az oláh történetírás fejlődése még nem esett túl az összes fejlődési stációkon, amelyeket a nyugati vagy a magyar historiografia már elhagyott. Akár a fennmaradt és ismert nyers történeti források és emlékek mennyiségét, akár ezeknek minőségét és tudományos feldolgozását, az alkalmazott tudományos módszer és kritika arányait vizsgáljuk meg, erről könnyen meggyőződhetünk. Jellemző a helyzetre, hogy még a XIX. század elején is találkozunk oláh krónikásokkal és annaleszerű produktumokkal; számbavehető okleveles anyag összegyűjtéséről és publikálásáról pedig tulajdonképpen szintén csak a múlt század óta beszélhetünk; a modern történetírás kriticismusa, iskolázottsága és nyugati tudományos módszere, a romantikusabb felfogás érvényesülése mellett, pedig csak a legújabbban, a XIX. század második fele óta tapasztalható az oláhoknál.

A tudományt és kultúrát elsősorban tápláló és előmozdítani hivatott egyetemek, a nyugatibb értelemben vett felső iskolák az oláh nép körében akkor alakultak meg, amikor a két dunai oláh fejedelemség egyszemély, Cuza fejedelem kormányzása alatt egyesül és a függetlenség attribútumainak az addiginál nagyobb mértékű birtokába jut. Főiskolai jellegű intézetek úgy Moldva, mint Havasalföld fővárosában már a XIX. század első felében is léteztek ugyan s bár ezekből keletkezett a későbbi két egyetem is, ezek azonban egyetemekké alakulásuk előtt még igen primitív színvonalon állottak. De még ezen a színvonalon is pl. az 1835-ben Sturza Mihály fejedelem által Jassyban létesített és az uralkodó nevére «Academia Mihaileana»-nak elnevezett intézet működése, az orosz protektorátus nyomása alatt, 1847-ben úgyszólván lehetetlenné volt téve. Ennélfogva csak Cuza fejedelem szabadabb, nemzetibb, függetlenebb uralkodásával válik lehetővé, hogy az 1860-as évek elején Jassyban (1860-ban) és Bukarestben (1864-ben) két oláh egyetemet felállítsanak. A két egyetem az oláh tudományos tevékenység kiszélesítésére és eddigi színvonalának felemelésére csakhamar döntő és irányító módon érvényesítette befolyását. Még később, 1866-ban alapítják meg az oláh tudományos akadémiát,

amely természetesen szintén jelentékeny részt vett az oláh studiumok fellendítésében. Végül Románia teljes függetlenségének Hohenzollerni I. Károly király alatt bekövetkezett proklamálása még inkább teremtette meg a lehetőséget arra, hogy az oláh tudományos mozgalmak modernbb szintőlthessenek.

Az oláh tudományos akadémia első tízéves működésében csak nyelvészeti és filológiai problémákkal foglalkozott. A történeti tanulmányok később, lassankint kapták meg a figyelmét és kerültek érdeklődési körébe. Ennek következtében úgy a forráspublikációk, mint a történeti tanulmányoknak az akadémia égisze alatt való kiadása csak apródonként, fokozatosan történhetett meg. A történeti studiumok szempontjából az egyetemek fejlődése is elég lassú ütemű. A bukaresti egyetemen egész 1895-ig még az oláh történelemnek sem volt külön önálló tanszéke, hanem csupán az oláh irodalomtörténetével egyesített és közös tanszéke.

Ezen lassú ütemű haladás dacára az oláh historiografia fejlődésében fordulópontot jelent a XIX. század második fele. A jelzett institúciók hatalmas lendületet adtak az oláh történetírásnak, melynek modernbb, tudományosabb és kritikai alapjait voltak hivatva megvetni. E folyamat megindulásával majdnem egyidejűleg jelenik meg az oláh tudományban és történetírásban a besszarábiai származású *Hasdeu B. P.* (1836—1907) alakja. Hasdeu tudományos kutatásai során sok téves és tarthatatlan eredményre jutott ugyan, de rendkívüli zsenialitásával, rengeteg tudásával, nagy fantáziájával, valamint az oláh történetírásban addig szokatlanul mély kritikájával mégis megerősítette és fellendítette a nem sokkal előtte indult új irányt. Így ő képviseli a legtipikusabban nemcsak az új irány kezdetét, hanem az egész új korszakot összes előnyeivel, nehézségeivel és hátrányaival együtt. És ugyancsak ebben a korszakban kezdődik meg az akadémia részéről az új irányú történeti tanulmányokon kívül régebbi történeti munkák és oklevélpublikációk hosszú sorozatának kiadása, amelyből a nálunk is ismert sokkötetes *Hurmuzaki*-féle oklevélkiadást említjük fel.

Amint nálunk az elnyomó, abszolutisztikus

* Felolvastattam a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1926 június 10-iki választmányi ülésén.

időszak után az 1860-as években a kiegyezési korszakkal, tehát egy szabadabb és függetlenebb korszak inaugurálásával, a történettudomány művelése terén renaissance-szerű lendület veszi kezdetét, a XVIII. század második felében kifejlődött s a XVIII. század végén abbamaradt, kritikai történetírás fonalának folytatásaképpen: ugyanúgy indul meg Romániában is az 1860-as évekkel és az oláh állam függetlenné válásának idejével egyszerre az oláh történeti studiumok új lendületű korszaka. Habár a XIX. század második felében a magyar historiografia által felmutatott eredmények úgy mennyiség, mint minőség tekintetében messze felülmúlják az oláh történettudomány ugyane fejlődési korszakának produktumait, mégis az oláh historiografia ezen párhuzamos korszaka az oláh történettudomány szempontjából aránylag kiemelkedőbb jelentőséggel bír, mint a hasonló magyar korszak. Mert — ha szűkebb keretek között és sokkal szerényebb eszközökkel is — de az oláh historiografia is ugyanazokat a célokat tűzte ki ebben az időszakban, mint a magyar. Csakhogy e korszak és az előző időszakok között oláh oldalon majdnem áthidalhatatlan szakadék tátongott, mely mindenestre sokkal nagyobb, sokkal mélyebb volt, mint amilyen nehéznek tűnhetett fel magyar oldalon az előző korszakokba való folytatólagos bekapcsolódásnak lehetősége. A magyar történettudomány fejlődésében beállott ugyan a XVIII. század után egy félszázados stagnálás, sőt visszaesés: a romanticizmus korszaka, de ettől eltekintve, a kritikai történetírás már meg volt alapozva és a XIX. század második felének új tevékenységét előkészítő munkálatok igen nagy arányokban valamennyien megvoltak.

Ellenben az oláh historiografiában úgyszólván semmiféle előkészület sem volt, vagy ami annak tekinthető, édeskevésnek mondható. Ennek termékeit a XIX. századig általában és legnagyobb mértékben, az annales-szerű feljegyzéseken kívül, az oláh irodalomban a «Krónikások» összefoglaló neve alatt ismert íróknak nyomtatásban vagy kéziratban fennmaradt munkái képezik. Ezeknek legnagyobb része tényleg krónikajellegű forrásmunkának tekintendő. A legelső ily krónikák (a XVI. századból) szláv nyelven voltak szerkesztve és csak a XVII. századtól kezdve írták őket oláhul, elvértve latinul vagy görögül. A szerzőknek egy része szerzetes, papi pályán működő

egyén, de akad köztük igen sok hivatalnokember is, aki vagy valamelyik előkelőbb család alkalmazottja vagy az uralkodó udvarában vagy kancelláriájában teljesít szolgálatot, vagy pedig esetleg a legmagasabb állami funkciókat tölti be, sőt még fejedelem is van közöttük. E szerint ezen írók műveltsége különböző fokú volt. Nagyonbbrészt a belföldön, a kolostorok körül szerzett ismeretekből és a balkáni, konstantinápolyi görög műveltség elsajátításából állott. De előfordulnak olyanok is, akik Oroszországban: Moszkvában, Pétervárott és a lengyelországi iskolákban egészítik ki ismereteiket és műveltségüket. Ritkán akad olyan, aki a nyugatot, Olaszország iskoláit is bejárja. De van olyan is, aki a távoli keletet, Kínát is beutazza Olaszországon, Konstantinápolyon és Oroszországon kívül és teljesen megtanulja a görög, olasz, orosz és kínai nyelveket. A lengyel, orosz, görög, török, latin, olasz, magyar, francia azok a nyelvek, amelyek közül egyiket-másikat vagy többet is egyszerre ismernek a kiemelhetőbb krónikások. Az előkelőbb vagy éppen a fejedelemmel rokon családokból származó, a magas vezető állami hivatalokat betöltő és a különleges országos érdekű missziókat végző írók természetesen megszerzik a legmagasabb műveltséget. Ezt elsősorban a moldvai krónikaíróknál tapasztalhatjuk, akik országuk földrajzi fekvésénél és a Lengyelországgal való állandó összeköttetésénél fogva itt keresték a nyugat kultúráját, nem pedig délen, a balkáni félszigeten, mint a havasalföldi krónikások. Tehát ha a krónikások nagyobb részének alacsony vagy közepes műveltségével arányban kell hogy álljon az általuk írt és akár régebbi, akár egykorú vagy közélejkorú eseményeket tárgyaló krónikák színvonala is, akkor természetesnek kell találni azt is, hogy nem lehet mindez írók történeti vonatkozású műveit kivétel nélkül sem többnek, sem egyébként tekinteni, mint egyszerű és primitív, annales-szerű, nyers történeti forrásoknak, minden egyéb irodalmi vagy tudományos érték és jelentőség nélkül. Ha legtöbbszörük fenn is áll és jogosult is ez a megítélés, mégis akad köztük olyan, aki nemcsak saját tapasztalatai és a belföldi források alapján írja meg a krónikáját, hanem igyekszik a külföldi forrásokba és tudományba is bekapcsolódni. Van olyan is, akit 1714-ben a berlini akadémia tagjai közé választ meg és akinek egyik-másik műve egészen a

XIX. század elejéig általánosan ismert és használt a nyugati tudományos körökben. Az egyik-másik szempontból kiválóbb írókat mind Moldvában kell keresni: *Ureche* Gergely (1590—1646), *Cos-tin* Miron (1633—1692), *Neculce* János (1672—1744) és *Cantemir* Demeter (1673—1723) személyében. Ezek azonban a XVII. században és a XVIII. század elején éltek és a legtöbb és a legjobb, amit róluk megállapíthatunk az, hogy törekedtek a kor színvonalára emelkedni. De ezek a XIX. század második felének oláh történetírásához nem képezhettek az átmenetet, az áthidalást, hanem annak legfeljebb tudományosan megvizsgálható objektumát alkothatták és műveik legjobb esetben az illető korszakok elsőrangú történeti forrásaiként szerepelnek. A történeti segédtudományok által előkészített kritikai történetírás módszere e krónikaírók országába az ő idejükben még nem érkezhetett be. Ez csak a XIX. század második felének és a XX. századbeli oláh történetírás feladatai közé tartozik és így ezen krónikaíróknál okleveles kutatáson alapuló kritikát nem kereshetünk. Oklevelek felhasználásával ugyan találkozunk egyik-másik krónikaírónál is már a XVII. századtól kezdve. Van olyan krónikaíró is, aki a vajdai kancelláriában oklevélscrip-tor, vagy pedig olyanok, akik a legmagasabb vezető állásokat foglalják el és így könnyen kerülhettek oly helyzetbe, hogy okleveles anyagot ismerjenek. De ez még nem jelent egyúttal oklevélkritikát is. Ha már kritikai okleveles kutatáson, aránylag szélesebb forrástanulmányozáson is alapuló történeti műveket keresünk és így a múlt század második feléből származó és a legújabb oláh historiografiához való áthidalást ily szempontból vizsgáljuk, akkor ezt nem az 1774-ig terjedő moldvai és a XIX. század első negyedéig terjedő havasalföldi krónikaírók műveiben fogjuk megtalálni, hanem legfeljebb a XVIII. század végén működő erdélyi görög katolikus oláh írókban, az oláh irodalombeli ú. n. «Erdélyi iskola» megalapítóiban és reprezentánsaiban: *Micu-Clain* Sámuel (1745—1806), *Sincai* György (1754—1816) és *Maiores* Péter (1753—1821) történeti műveiben.

Nevezett három erdélyi származású írónak tudományos munkálkodása az oláh irodalomban úgyszólván forradalomszerűen új korszakot alkotott és jelentett. Különösen a történeti és nyelv-

szeti téren kifejtett tudományos működésük, mint valami teljesen újszerű kellett hogy hasson ott, ahol addig évszázadokon keresztül az egész irodalmi produkció egyházi könyveken és krónikákon kívül alig tudott valami egyebet felmutatni. Nyelvészeti tanulmányaik addig ismeretlen tudomány-ágot vettek művelés alá s történeti munkáikban is teljesen új módszert és kutatási rendszert mutattak be. Tulajdonképpen céljuk annak a bebizonyítása volt, hogy az oláh nép és nyelv a rómaiaktól és a latin nyelvből származott és hogy az oláhok Dácia földjét sohasem hagyták el. Ezen tétel támogatására állították össze összes nyelvészeti és történeti munkáikat és kétségtelen, hogy állításaikat oly hévvel, kitartással és eszközökkel védték, hogy annak hatása az egész oláh népre egyenesen forradalmasító volt a nemzeti öntudat és az egész további politikai magatartás és célkitűzések szempontjából. Oláh nemzeti, történeti és tudományos szempontból ez az igazi és legnagyobb jelentőségük. És ezen tudományos működésükhöz a lehetőséget és felkészültséget az a körülmény adta és teremtette meg, hogy az 1700-ban létrejött vallási Unió: az erdélyi oláhok egy részének a görög katolikus vallásra való áttérése oly művelődési és iskolázási eszközökhöz juttatta az erdélyi oláhok ezen részét, melyek addig előttük ismeretlenek és kizártak voltak. Az 1754-ben Balázsfalván felállított első oláh középiskola és a görög katolikus klerikusoknak a bécsi és a római intézetekben folytatott további kiképzése felébresztette ezen most keletkező kisszámú erdélyi oláh intelligenciában a tudás- és tudányszomjat és megismertette őket a nyugati tudomány forrásaival és módszerével. Csak ezen az úton és ennek segítségével tudott a fentjelzett tudós-triász az egész oláh nemzeti irodalom regenerátorává válni. És noha Clain, Sincai és Maiores történeti felfogásai és állításai nemcsak a külföldi, hanem még a mai oláh tudományos közvélemény előtt sem állják már meg minden tekintetben a helyüket, oláh historiográfiai szempontból ezen íróknak az a jelentőségük mégis megmaradt, hogy ők voltak az elsők, akik oláh történeti munkákat — ha kimondott tendenciával is — de az oláh irodalomban addig ismertnél sokkal szélesebb forrásalapon és okleveles anyag használatával is írtak. Közülök is ily tekintetben a cegei gróf Vass-család nevelőjének, Sincai Györgynek a «Króniká»-ja válik ki

különösen, erős polemiáival és elfogult kritikájával pedig Maior Péter.

Ezen munkákban elfogulatlanságot vagy kifogástalan, szigorú történeti kritikát nem fogunk találni, ennek ellenére azonban e művek képesek nyújtani és jelezni az átmenetet a krónikaszerű oláh történeti irodalomtól az utolsó hetven évnek modernebb, módszeresebb és pragmatikusabb történetírásához. Így, mikor az erdélyi oláhság az addigi, kizárólagosan egyházi vonatkozású és vallásos irodalmi termékein kívül, éppen a legutolsó vallási mozgalmak egyenes és jótékony hatása alatt és következményeképpen, először próbálkozik meg komolyabban történetírási működéssel, ezen tevékenységével új irányt jelző korszaknak előfutárjává válik az oláh történettudomány terén. Vagyis itt a XVIII. század második felében egy újabb külső analógiát és hasonlóságot látunk a magyar és oláh történetírás fejlődési stádiumai között. Nálunk Pray György kiváló, messze kimagasló és korszakalkotó történetírói működése megalapítja a szigorú és modern kritikai iskolát a magyar historiográfiában és egyben megadja azt az alapot, amelyről a XIX. század második felében az új, széleskörű történettudományi munkálkodás a félszázados stagnálás után biztos lépésekkel haladhat tovább a nyugati kriticismus és pragmatizmus útjain.¹ Az oláh történetírás fejlődésében, Pray működésével egyidejűleg, az erdélyi oláh iskola megalapítói és képviselői szintén korszakot alkotnak működésükkel és ha nem is tudják megteremteni úgy, mint Pray a modern pragmatikus és kritikai történetírást, mégis szakítva a primitív multtallal, egy kritikaibb irányzatnak az úttörőiként, egy újabb útmutatást és szilárdabb alapot adnak, amelyet, szintén egy félszázados stagnálás után, kibővítve és modernebb fegyverzettel ellátva, a XIX. század végén át lehet alakítani kritikai és pragmatikus iskolává. És talán azt a hasonlóságot is fel lehet említeni, hogy amint Pray korszakalkotó és széleskörű működése éppen szerzetesi pályára lépése által vált csak lehetségessé, ugyanígy a jelzett három oláh írónak eredményes historikusi működését is csak szerzetesi, egyházi pályára való képesítésükből következő felsőbb tanulmányaik hozhatták létre. E nélkül sohasem

kerültek volna oly helyzetbe, hogy Bécsben (a Pazmaneumban és a Szent Barbara-intézetben) és Rómában (a Collegium de propaganda fide-ben) szerezzék meg tudományos műveltségüket és ismerjék meg azokat a történeti forrásokat, melyeket műveikben felhasználtak. De ugyancsak ez tette lehetővé, hogy a magyar jezsuiták óriási kiterjedésű és jelentőségű történetírói és tudományos működéséről tudomást szerezzenek, azzal megismerkedjenek, ennek pedig indirekt buzdító hatását az ugyanazon hazában dolgozó három oláh szerzetesre kétségtelennek kell tartani.²

Az oláh történetírás lassú és egyhangú fejlődésében e szerint két kiemelkedőbb, lendületesebb korszakot különböztetünk meg. Egyik a régebbi multtallal teljesen szakító és az új idők szellemébe fokozatosan belekapcsolódni igyekvő korszak, a XIX. század közepétől kezdve a mai napig; a másik lokálisabb jelentőségű és a speciális földrajzi és vallási viszonyok hatása alatt létrejött erdélyi görög katolikus oláh szerzetes iskola korszaka a XVIII. század végén, mint az előbbi korszaknak az előfutárja és a primitívebb, krónikás korszaktól a modernebb historiográfiához az áthidalást, az átmenetet jelentő korszak. A mult századbéli korszak megszületéséhez és megszilárdulásához a lehetőséget elsősorban az állami függetlenség megszerzése és az erre irányuló harcok és törekvések adták meg; a XVIII. századbéli korszakot pedig a speciális erdélyi vallási viszonyok és mozgalmak teremtették meg. Ezek az okok és szempontok az egész oláh historiografia fejlődésében jelentékeny szerepet játszottak. A két oláh vajdaság földrajzi fekvésénél és vallási rendszerénél fogva a keleti balkáni kultúrába volt kénytelen bele-

¹ *Hóman Bálint*: Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században. — *Hóman Bálint*: A magyar forráskutatás és forráskritika története.

² *Síncsei* levelezésben állott *Kovachich Márton György*-gyel, *Engel Keresztély*-lyel és másokkal. Mind a három nagy oláh írónak az életében és működésében pedig külön kiemelkedő fejezetet jelent budai tartózkodásuk, hol a nyomdába kerülő oláhnyelvű nyomtatványok hivatalos cenzorai voltak. Ez a tevékenységük egész fejlődésükön, további tudományos haladásukon és az oláh irodalmon igen mély és jelentőségteljes nyomatokat hagyott, ami csak az egyik figyelemreméltó láncszemet alkotja abban a századokig tartó állandó és természetes hatásban, amelyet a magyar kultúra és irodalom gyakorolt az oláh népre. Egyben pedig ez közelebbről egyik kiváló bizonyítékát képezi annak a nagy szerepnek, melyet Magyarország fővárosa játszott az oláh kultúra és irodalom fejlődésében. Ez viszont megint egy oly szempont, melyet eddig teljesen figyelmen kívül hagytak és melyet a tényeknek hosszú sorozatával lehet bizonyítani, amire egy következő alkalommal részletesen ki is fogunk térni.

kapcsolódni, de állami függetlenségét is Magyarországgal és egyáltalán a nyugati kultúrákkal szemben éppen a görög keleti valláshoz és a keleti kultúrához való makacs ragaszkodása által vélte jobban és hathatósan megvédhetőnek. Művelődésének forrásait elsősorban Konstantinápolyban, esetleg Oroszországban és legjobb esetben Lengyelországban kereste és találta, Erdélyen kívül. Ez nem jelentett teljes kultúrátlanságot; de óriási különbség van ezen keleti és a nyugati kultúra között. Ha az oláh nép nem zárkózik bele a görög keleti vallás által képviselt keleti balkáni kultúra kínái falai közé, hanem már régebben tömegesen és teljesen bekapcsolódik a nyugati vallások kulturális rendszerébe, akkor egész művelődése és irodalmi és tudományos fejlődése a nyugati forrásokból táplálkozott volna és az idők folyamán és ma is sokkal magasabb fejlettségi fokot ért volna s érne el, mint amilyent tényleg fel tudott s tud mutatni. Történetírásának fejlődése is egészen más és magasabb színvonalat tudott volna feltüntetni. Hiszen ott és akkor, ahol és amikor földrajzi fekvésénél vagy egyéb okoknál fogva bele tudott kapcsolódni a nyugati kultúrába, azonnal kiemelkedőbb színvonalat vehetünk észre a történeti vonatkozású műveken is. Például a moldvai krónikások superioritását a havasalföldiek felett okvetlenül a szomszédos lengyel iskolák jótékony hatásának kell betudni. A nyugati kultúrába való bekapcsolódási lehetőséget és szükségességet újabban éppen az állami függetlenség hozta meg és bizonyította be. Régebben azonban a földrajzi fekvésen és politikai összeköttetéseken kívül (Moldvában) éppen a speciális vallási erdélyi viszonyok és harcok teremtették azt meg az oláhság egy kis részénél, a magyarországi részénél. Két ízben is bekapcsolódik az erdélyi oláhság a nyugati kultúrába éppen a vallási mozgalmak következtében és ez mindkét esetben eltörülhetetlenül jótékony nyomokat hagy az oláh kultúrán és irodalmon. Első ízben, a reformáció korában, az erdélyi reformáció elterjedése az erdélyi oláhok között megteremti az első oláh nyomtatványokat, kiszorítja a szláv egyházi nyelvet az oláh egyházakból és egyházi könyvekből és így megteremti az oláh nemzeti irodalmat. Másodszor pedig a katolikus vallás elterjedése az erdélyi oláhok között az oláh nemzeti öntudat óriási fölébresztésén kívül megteremti az oláh

nyelvészeti tudományt, a történetírásnak pedig újabb lendületet és magasabb színvonalat kölcsönöz és ezáltal előkészíti az átmenetet az oláh historiográfiának a XIX. század közepével kezdődő újabb fázisához.

Ezen újabb fázis megjelenését tulajdonképpen már *Bălcescu* Miklós (1819—1852) és *Kogălniceanu* Mihálynak (1817—1891) az 1840-es években és 1850-es évek elején megjelent történeti munkái jelzik. Mindkét író a két oláh fejedelemség függetlenségéért és egyesüléseért legtöbbet harcolók sorába tartozott. Történeti munkáik részint a régi krónikások műveinek kritikai kiadásában és tanulmányozásában merülnek ki, részint pedig rövidebb történeti korszakok vagy részletkérdések kritikai és széles forrástanulmányokon alapuló tanulmányozásában, továbbá oly studiumokban, melyeknek célja annak a kimutatása, hogy az oláh történettudománynak nem lehet egyedüli feladata — úgy mint addig — csak a háborúk leírása és a fejedelmek életrajza, hanem a mult megértéséhez elsősorban a történeti mult egyes intézményeinek megismerése és tanulmányozása szükséges. Ez az új irány azonban tulajdonképpen csak az 1860-as évektől kezdve tud megerősödni és állandósulni. Ez ugyan nem jelenti azt, hogy a romantikus felfogás érvényesülését az újabb oláh historiográfiából ki tudja teljesen szorítani, hanem csak annyit jelent, hogy módszertanilag igyekszik a nyugati modern iskola követelményeihez alkalmazkodni, több-kevesebb eredménnyel és jóakarattal. A fennálló nehézségek nagysága és a tennivalók sokfélesége miatt azonban a haladás csak lassú és fokozatos. Forrás- és oklevélkiadás, általános feldolgozás, részletkutatás és szintézis egyformán hiányzik ezen korszak kezdetén. Hiszen mindaz a munkásság, amit átmenetnek tekinthetünk a krónika-irodalomtól az új korszakra, mindezen feladatoknak a számát semmivel sem csökkentette. A krónikások és elbeszélő forrásoknak csak egy része van akkor még kiadva, nagy része csak kéziratban ismeretes; egyéb forrás vagy oklevélkiadás alig van; az oklevelek és nyers forrásanyag tömege szétszórtan és ismeretlenül hever az állami levéltárban, az akadémia könyvtárában vagy egyéb intézetekben, kolostorokban, egyesek birtokában, továbbá a külföld levéltáraiban és könyvtáraiban. Sem egyes fejedelmek uralkodása, sem egyes kisebb korszakok története, sem egyes intézmé-

nyek fejlődése kritikailag nincs feldolgozva. Általánosabb összefoglaló, részletező komoly munka sincsen. Ezt mind pótolni kell. Ennek az óriási hiánynak a betöltése nehéz és hosszú feladat. Munkaerő, idő, kitartás, szorgalom, hozzáértés, szakképzettség és jóakarát egyformán szükséges. Oly feladat ez, melynek teljes végrehajtása kitolódott a mai napokig és befejezése messze bele fog nyúlni a jövő munkálataiba. Mindehhez egész sereg egész ember kell. Munkás akad is egy csomó már *Hasdeu* fellépése idejében, azelőtt és azután is. Sokban hiányzik a szükséges speciális tudományos előkészültség vagy a kellő előítéletmentesség, de a munka mégis folyik és halad. Kapkodás, rendszertelenség, szervezetlenség a munkában, továbbá egy nagy adag romantikus felfogás stb. mind érthető és menthető az óriási feladatok nagyságával és a nagymértékben megnyilvánuló jóakarattal szemben. Így a szorgalmasabb és kiválóbb munkások kiemelhetők pl. *Hasdeu* mellett: *Hurmuzaki E.*, *Urechia V.*, *Tocilescu G.* stb.

Ez volt a helyzet, midőn az 1880-as években és az 1890-es évek elején megjelenik az oláh történettudomány működési színterén négy fiatal historikus neve: *Xenopol A. D.*, *Onciul D.*, *Bogdan I.* és *Jorga M.*, akik teljes szakképzettséggel, fiatalos és nagyratörő ambícióval és szorgalommal, lankadatlan munkaerővel magukhoz ragadják a vezetőserepet a nehéz körülmények között és a megoldásra váró annyi probléma közepette, akik széleskörű és fáradhatatlan munkálkodásukkal új és friss lendületet adtak az oláh történetírásnak, új kritikát és új módszert vittek be a történeti tanulmányokba és a legújabb időkig a legkiválóbb képviselői maradtak a modern oláh történetírásnak. Közülök a legtermékenyebb a legfiatalabb, a ma is élő *Jorga M.*, akinek tudományos működése egész könyvtárra való anyagot, száz- és százszámra menő kötetet és több ezer számra menő cikket eredményezett és egyformán ölelte fel a forráspublikációt, a forráskritikát, a részletkutatást, az összefoglaló munkákat, a kisebb és nagyobb korszakok részletes és összefoglaló történetét, az egyes intézmények történetét, a politikai történetet, a művelődéstörténetet, az egyháztörténetet, az irodalomtörténetet, a hadseregtörténetet stb., stb. — A másik három a közelmúltban, a világháború óta húnyt el. *Xenopol* egy többkötetes részletes összefoglaló munkával, történeti

filozófiai tanulmányaival és a Roesler-féle teória elleni heves harcával tűnt fel. — *Bogdan* a külföldön is elismert szlávista volt, a szláv történeti források kitűnő ismerője, kritikusa és egyben mintaképül szolgálható kiadója. Tanulmányai mélyek és különösen forráspublikációi a legmagasabb színvonalon állanak és a legkényesebb kíváncsikat is kielégítik. Az oláh-szláv diplomatika legkiválóbb ismerője. Képzettségben és a szigorú kritikai tudományos módszerben vele ugyanazon magas nyugati színvonalon állott *Onciul*, aki viszont, miután tudományos működése nem szívesen terjedt ki oklevél- vagy forráskiadásokra, nem ezen a téren tett erről tanúságot, hanem különösen az oláh fejedelemségek régi korszakainak tanulmányozása során. Három évvel ezelőtt húnyt el és öröla akartunk eredetileg néhány sorban megemlékezni folyóiratunk hasábjain, de úgy gondoltuk, hogy noha az ő működése is a többi oláh historikuséhoz hasonlóan — a történeti segédtudományok terén csak igen szűk mederben folytatható, mégis egész tudományos tevékenységének és jelentőségének megértéséhez okvetlenül szükséges mindannak a rövid összefoglalása, amit ölelt az oláh történettudományban műveltek. Csak ezen bevezetés kíséretében lehet az ő tudományos működésének jelentőségét megvilágítani és szemléltethetővé tenni.

Az előadottak után logikusnak és természetesnek fogjuk találni azt, hogyha az általános történettudomány terén oly lassú és nehézkes volt a haladás, a történeti segédtudományok területén sincs semmi okunk gyorsabb ütemet vagy nagyobb eredményeket várni. Ezeknek a kultiválása a XVIII. században vagy a XIX. század első felében ismeretlen még, ellentétben a nyugati példákkal vagy akár a magyar tudománytörténet gyakorlatával. Nyugaton és nálunk már a felsőiskolákon, az egyetemeken külön tanszékük van ezen történeti segédtudományoknak a XVIII. század második felétől kezdve; ezenkívül külön tudományos társulatok alakulnak e tudományok intenzívebb művelésére. Oláh földön erről szó sem lehet. Itt a tudomány általános mostoha fejlődési lehetőségei miatt más tudományágaknak sincs sokkal jobb sorsuk. Az egyetemi élet meg éppen csak a XIX. század második felében kezdődik meg. Tudományos társulatok vannak ugyan már a XIX. század első felében³ is, de ezek nem

ölelik fel programjukban a történeti segédtudományok fejlesztését. Oly tudományos társulatok, melyek az egyik-másik történeti segédtudományra fektetik a főszólyt, csak későn alakulnak meg. Az egyetemen is csak az archeológia kap idővel külön tanszéket. Az archeológiai ásatások és a föld méhéből napfényre került régi kincsek az archeológiai tudománynak kiváló anyaggal szolgálnak, de igen szép régi pénzgyűjtemények is előkerülnek. Mindez az anyag tényleg komoly tudományos vizsgálatok tárgyává tétetik a XIX. század utolsó negyedétől kezdve és ez a helyzet megtermeli a maga gyümölcseit az archeológia, numizmatika és epigraphia terén. Így regisztrálhatjuk néhány számbajöhető komoly tudós és kutató nevét is, például *Odobescu S.*, *Tocilescu G.* az archeológia terén, *Sturdza A. D.*, *Moisil C.* stb. a numizmatika terén és látunk újabban külön szakfolyóiratokat és tudományos társulatokat, melyek melegen ápolják ezen tudományágakat. Aránylag ugyancsak szép haladást tapasztalhatunk a földrajzi studiumok terén is. 1875 június 15-én alakult meg az «oláh földrajzi társaság» az oláh király elnöksége és védnöksége alatt. Az ezen társaság által tartott előadások és az általa kiadott szakfolyóirat figyelemreméltó eredményeket értek el úgy a komoly tudományos kutatások, mint a népszerűsítő munkálkodás szempontjából. Öneki köszönhető az is, hogy mind a két régi oláh egyetemen ez a tudományág külön katedrát kapott.

De még ezt a késői és mostoha fejlődést és figyelembe részesítést sem tapasztaljuk egyéb történeti segédtudományoknál: a diplomatika, paleografia, heraldika, kronológia vagy levéltartan terén. Ezek érdekében és előmozdítására sem az egyetemen, sem külön társulatok vagy szakfolyóiratok létesítésével úgyszólván semmi sem történt. Csak a legutolsó években (1924-ben) indult meg «*Revista Arhivelor*» cím alatt egy levéltári ügyekkel és a diplomatika diszciplínáival foglalkozó

szakfolyóirat *Moisil C.*, az állami levéltárak mostani főigazgatója szerkesztésében, de, ebből is eddig csak három szám jelent meg. Vagyis rendszeresen és céltudatosan ezen történeti segédtudományokat nem kultiválták. Mindaz, amit regisztrálni lehet ezen a téren, azon szűk és szerény keretek közé szorítkozik, amelyeket minden historikus tudományos működése mellékesen és főstudiuma művelése közben jelenthet. Tehát a legtöbbször ily kérdések érintése a megfelelő külön iskolázottság és speciális szakképzettség nélküli egyének tollából származik. Csak elvétve találhatunk egy-egy színvonalon álló, külön diplomatikai tanulmányt (pl. *Bogdan I.* munkáiban) vagy egy-egy külön cikket vagy könyvet az oláh heraldikáról (pl. *Urechia V.*, *Grecian D.* vagy *Nasturel P. V.*-től). A családtörténeti munkák is aránylag csak gyéren jelentek meg. Tehát az, ami ezen tudományágaknál a legnagyobb bajt jelenti, a céltudatos, szervezett és rendszeres munka teljes hiánya itt is észlelhető.

Ily körülmények között *Onciul D.* tudományos munkásságában sem fogjuk megtalálni ezen történeti segédtudományok céltudatos és speciális művelését. Ő az idevágó kérdésekkel csak akkor és annyiban foglalkozott, amennyiben a régi mult problémáinak tisztázásánál ennek hasznát vette és kénytelen volt azt megcsinálni, vagy amikor hivatalos állásánál fogva tartozott vele foglalkozni. Tehát noha az ő tevékenysége belekapcsolódott levéltári ügyekbe és heraldikai problémákba is, ő azért végig historikus maradt és mint történetíró szerezte összes érdemeit és babérjait. Midőn 1895-ben a bukaresti egyetemen az oláh irodalomnak és történelemnek addig közös katedráját kettéválasztják és az oláh történelem részére külön tanszéket szerveznek, — az addigi tudományos működése alapján *Onciul Demeter*t tartják a legérdemesebbnek és a leghivatottabbnak annak betöltésére, tehát ezt a bukovinai születésű szerény csernovici tanárt hívják meg a legelső önálló oláh történeti tanszékre Románia fővárosába. Egyszerű régi papi családból származott és közép és felső tanulmányait Csernovicban végezte. Ezeknek kiegészítésére Bécsbe ment az Institut für österr. Geschichtsforschung-ba és azután Berlinbe. Tehát az osztrák és német egyetemeken a legelső német tanároktól és tudósoktól sajátította el azt a minuciózus, rendszeres, exakt, minden szem-

³ Az első oláh tudományos társulatot 1795. év elején akarták megalapítani Erdélyben erdélyi oláh tudósok; az akkori oláh politikai mozgalmak (*Supplex libellus Valachorum*) hatása alatt azonban ezt nem engedélyezték. 1808 körül jött létre Erdélyben egy titkos jellegű társaság az oláh nyelv művelésére. Ennek kimondott célja volt az oláh nyelvnek minden eszközzel való terjesztése, továbbá a tudományoknak oláh nyelven való terjesztése. 1821-ben ugyancsak Erdélyben, Brassóban alakul meg szűkebb programmal egy ideiglenes irodalmi társulat oláhországi menekült bojárokból. Ezután már több hasonló természetű alakulattal találkozunk úgy az oláh fejedelemségekben, mint Erdélyben.

pontra kiterjedő tudományos metódust, mely az oláh historiográfiában addig ismeretlen volt. A szigorú német szemináriumokban alkalmazott aprólékos, sokoldalú, kíméletlen kritikát próbálja a maga módja szerint belevinni legelső történeti tanulmányaiba és ezzel tulajdonképpen egészen új iskolát teremt az oláh történetírásban, megalapítójává válik a legmodernebb történeti kutatási módszernek. Ő vezeti be legelőször rendszeres német iskolázottsága alapján a nyugati szellemet, kritikát, módszert az oláh történettudományi kutatásokba. Ennek az alapján lett egyetemi tanár és ezt a módszert igyekszik érvényesíteni azutáni tanulmányaiban is és egyetemi előadásai-ban. A legszigorúbb és a legmetódikusabb szeminárium az összes oláh főiskolákon, ahol az egyetemi hallgatóknak a legtöbbet lehetett tanulniok: történeti gondolkozást, kritikát, módszert, — *Onciul* professzornak a szemináriuma volt. Ha igyekezett is azonban ezen a téren végig következetes maradni, természetesen más oldalról nem felejt-hetjük el azt sem, hogy erős oláh nemzeti érzése minden könyvében és minden előadásában leg-alább is ugyanily mértékben tükröződött vissza. Ennélfogva az ő szigorú és iskolázott tudományos kritikája is a nagy oláh nacionalizmus retortáján keresztül juthat csak át az elfogulatlan bírálóhoz. Nem is az a fontos, hogy az ő tudományos működését abszolút, egyetemes, internacionális vonatkozásban és szempontból bíráljuk el és az egyete-mes tudományosság keretein belül keressünk neki helyet; nem ezen viszonylatban szerezte ő érde-meit; az ő működése és jelentősége szerényebb és szűkebb határok között mozgott és tisztán csak az oláh historiografia szerény fejlődésében kellett őt egy magasabb polcra helyezni, mert az kétség-telen, hogy ő volt az első, aki nyugati criticizmust, metódust és iskolázottságot törekedett infiltrálni az oláh történetírásba, valamint tanítványaiba, a fiatalabb generációba. Úgy, hogyha eddigi elő-adásunk alapján az oláh történetírás fejlődésében három korszakot különböztettünk meg: a krónika-irodalom korszakát, az átmeneti korszakot és az újabb, tudományosabb korszakot, akkor ezen utóbbi, a XIX. század közepétől kezdődő kor-szakot egész bátran kettéoszthatjuk és ha tipiku-sabb reprezentánsai neve után akarjuk elnevezni a két alkorszakot, ebben az esetben az első felét elnevezhetnők *Hasdeu-korszaknak*, a második felét

pedig *Onciul-korszaknak*. Sőt az Onciul-lal és egy-korú munkatársaival kezdődő alkorszakot annyira jelentőségelteljesnek minősíthetjük, hogy oláh szem-pontból egész nyugodtan az Onciul-korszakot a nyugati iskola első szigorúbb reprezentánsának is elnevezhetnők és a modern tudományos kritikai korszakot övele kezdjük meg, a Hasdeu-féle al-korszakot pedig második átmeneti kornak neve-zhetnők a modernebb időszakhoz.

Tudományos érdemei megjutalmazásaképpen Onciul nemcsak egyetemi katedrát kapott, hanem már azelőtt 1889-ben az oláh tudományos akadé-mia levelezőtagja lett, 1905-ben pedig rendes tagja és végül 1920-ban elérte ezen a téren a legmagasabb kitüntetést: a bukaresti akadémia elnöke lett.

Ugyancsak történetírói működésének elisme-réseképpen került Onciul 1900 április 1-én az oláh állami levéltár élére. Nagy jártassága az oláh törté-nelem forrásainak és régi oklevéltanyagának domi-niumában, továbbá a német iskolákban megedzett és kifinomodott szervező és rendszerező talentuma egyenesen predesztinálták arra, hogy a kiváló Hasdeu után vegye át az állami levéltárak veze-tését. — A bukaresti oláh állami levéltár abban a formában, amelyikben Onciul igazgatása alá ke-rült, 1864-ben alakult meg három levéltárból: a) az 1830-ban a belügyminisztérium mellett mű-ködő állami levéltárból, mely a különböző ható-ságok okleveleit, iratait, registrumait és pecséiteit őrizte, vagyis amely nem volt egyéb, mint a régi vajdai kancellária irattára; b) az oláh belföldi független kolostorok javainak összeírására, ok-leveles lajstromozására 1842-ben létrejött bizott-ság munkálataiból; c) két más bizottságnak, az 1863-ban és 1864-ben felállított bizottságok mun-kálataiból, melyek az oláh fejedelmek és bojárok által alapított és különösen a fanariota görög kor-szak hatása alatt más külföldi, a szenthelyeken lévő görög keleti kolostoroknak alávetett oláh kolostorok birtokaira vonatkozó iratok és okleve-lek összegyűjtését és rendezését tűzték ki felada-tukul. Az első két csoport anyaga már 1862-ben egyesítettett «az állami levéltárak generális igaz-gatósága» elnevezés alatt, az utolsó két bizottság hatásköre pedig 1864-ben megszüntettetett és az egész anyaguk az egyesített állami levéltárakba olvasztatott bele. Az így egyesített anyag termé-szetesen állandóan tovább szaporodott az egyes közigazgatási közegeknek, minisztériumoknak irat-

tára által, melynek minden 30 évnél előbb kezelt darabja az állami levéltár megfelelő szekciójába került. Azután az egész egyesített anyagot három nagy csoportba rendezték és osztályozták: a) a történelmi osztályba, b) a közjavakat illető irat-osztályba, c) a közigazgatási levéltári osztályba.⁴ A levéltárat Bukarestben egy régi kolostor épületében helyezték el s a közoktatásügyi minisztérium hatásköre alá rendelték, mely az idők folyamán különböző rendeletekkel szabályozta a levéltár ügyeit és igyekezett előmozdítani érdekeit. Egyik legfontosabb rendelete az 1872-ben költségvetésszerűen szabályozott utasítás, melynek értelmében a levéltár tartozik összes okleveleinek indexét kiadni. Az ezirányú munkálatok meg is indultak, de a szorgalmas és sokat ígérő kezdet után néhány kötet megjelentetésével beszüntették azokat és a mai napig sem fejezték be. A levéltár vezetői voltak: Heliade-Radulescu I., Bengescu G., Boliac C., Manu G., Aricescu C. és 1878-tól 1900-ig Hasdeu B. P. Utóbbi annak idején a kolostorok szekularizálásával kapcsolatban tagja lett a külföld anyagi érdekeit szolgáló kolostorok okleveleit megvizsgáló bizottságnak, levéltári igazgatói minőségében pedig a levéltár anyagából igen sok oklevelet adott ki és nagy tudományos nimbuszával az egész intézetre fényt árasztott, az intézet belső ügyeivel és szervezésével azonban csak keveset foglalkozott. Ezen mulasztás jóvátétele, az állami levéltár újraszervezése jutott osztályrészül Onciul Demeternek, aki Hasdeu örökébe lépve, 23 évig vezette az oláh történelemnek és történettudománynak legfontosabb és legtöbb forrását tartalmazó depozitóriumát. Kritikus feje, német rendszeretete, lelkiismeretessége és szorgalma segítségével sikerült neki rendet teremteni az állami levéltárban, az átszervezést a legszolidabb alapokra fektetni és a legszigorúbb adminisztrációt bevezetni a nagyjelentőségű intézet munkálataiba és irányításába. És e mellett, amit Hasdeunak szintén nem sikerült elérnie, rá tudta bízni a kormányt egy új épület felépítésére szükséges költségek megszavazására. Az ő levéltár-igazgatói működése nem tudott azonban ugyanily eredményeket felmutatni a levéltári anyag katalógizálásának terén. A már 1872-ben előírt

katalógusok, indexek kiadásának folytatását és befejezését ő sem tudta megcsinálni. Tehát végig a szervezés munkájának szentelte egész energiáját és legújában is Erdély megszállása és Besszarábia annektálása után főfigyelme az újonnan megszállott területek levéltárainak megszervezésére irányult. Ennek folytán külön levéltári igazgatóságokat állítottak fel Kolozsvárt és Kisinevben, továbbá levéltári bizottságokat Kolozsvárt, Kisinevben és Máramarosban. Egy törvényjavaslatot is készített Románia összes levéltárainak megszervezésére.

Onciul levéltárigazgatói működése azonban nagyban előmozdította történetírói munkálkodását és tudományos kutatásait is. A levéltár bő diplomatikai és szfragisztikai anyagának megismeréséhez és tanulmányozásához könnyebb és több alkalma kínálkozott ezen állásában és minőségében. Természetesen nagy hasznát is vette ennek a helyzetnek történeti tanulmányaiban és az ezeken belül előforduló és történeti segédtudományok körébe tartozó kérdések tisztázásánál. Mint a levéltári ügyek legjobb ismerője, 1903-ban írt egy cikket az állami levéltár multjáról. Diplomatikai kérdésekkel kellett mellékesen foglalkoznia, különösen a régebbi korszakok történetére vonatkozó tanulmányaiban és kevés számú oklevélkiadásaiiban. Genealógiai és heraldikai tanulmányokra volt szüksége az uralkodói és a szereplő bojár családok multjára és rokoni kötelékeire vonatkozó kérdések tárgyalásánál. De legtöbbet foglalkozott a heraldikával a legutóbbi években. A világháború befejezése után a megnagyobbodott Románia új állami címert keresett magának, amely visszatükrözze az új helyzetet és az új területek címereit is magában foglalja. Külön bizottság alakult erre a célra az új címer megállapítására és ennek a bizottságnak a lelke és vezetője Onciul volt. Ugyancsak külön heraldikai bizottság alakult meg 1922-ben a vármegyék, községek és különféle intézmények címerének új megállapítására és a címerhasználat ellenőrzésére. Ennek a bizottságnak is az élére került elnöki minőségben.

Végül még a többi történeti segédtudománnyal is szívesen foglalkozott. Numizmatikai, archeológiai, de különösen művészettörténeti kérdéseket is odaadással tanulmányozott. Neki is volt egy kis oláh vonatkozású numizmatikai gyűjteménye. A régi oláh műemlékek kérdésével pedig különösen 1910 óta foglalkozott tüzetesebben és kiváltképpen

⁴ Ezeknek részletes ismertetését adta *Thallóczy Lajos*: A rumun nemzeti levéltár című cikkében. *Századok*. 1879. 697—702. 11.

a monumentális argesi kolostort tette speciális tanulmányai tárgyává. 1913 óta a műemlékek bizottságának tagja, 1919 óta pedig elnöke lett. Íme így lett a német iskolákban nevelkedett Onciul az oláh historiografia legmagasabb fokának tipikus reprezentánsa, akinek működéséből egyben visszatükröződik az oláh történeti segédtudományok mai állapota is, amely szerint legtöbb történeti segédtudomány Romániában még csak a legelső bölcsőkorát éli, amikor ugyanis ezek nincsenek mind megalakulva és megállapodva és a történeti studiumoktól teljesen különválva, vagyis amikor egyik-másik történeti segédtudomány oly primitív fejlődési stádiumban van, hogy még mindig a történelmi tanulmányok szoros függelékeképpen tud csak jelentkezni és nem teljesen önállóan művelt és széles alapokon kifejlesztett disciplinaként.

*

Az oláh historiografia és történeti segédtudományok fejlődésének ezen vázlatos ismertetése után magyar tudományos szempontból még egy fontos kérdés merülhet fel: mi az, ami az oláh történettudományok produktumaiból a magyar történettudományt közelebből érdekelheti? A magyar nép hosszú évszázadokon keresztül állandó érintkezésben élt az oláh néppel, a magyar állam pedig ugyancsak hosszú időken keresztül a két oláh fejedelemséget kisebb-nagyobb politikai függőségben is tartotta. A két nép és országaik fejlődése tehát sok tekintetben és az idők folyamán sokszor tüntet fel érintkező pontokat, melyeket úgy a magyar, mint az oláh történetírásnak vissza kell tükröztetniök. Így a magyar történet legalább ezen érintkező pontokon az oláh történet ismerete nélkül nem juthat pontos és végleges megállapításokra és megismeréshez. Tehát a magyar történettudománynak tudnia kell először, hogy az oláh történettudományok produktumai közül melyek azok, amelyek magyar vonatkozásokat vagy magyar szempontból fontos adatokat tartalmaznak; mi az, amit magyar szempontból okvetlenül ismernie kell és hol találhatók és mennyiben hozzáférhetők mindezen idegen szellemi termékek a magyar kutató részére? Másodszor pedig meg kell állapítani azt, hogy megvan-e és ha megvan, mily mértékben mutatható ki a magyar historiografiának természetszerűen feltételezhető hatása az oláh történetírás fejlődésére? Mindkét kérdésre

pontosan, szabatosan és részletesen felelni ma bajos. A tudományos előmunkálatok ezen kérdések végleges tisztázásához ma teljesen hiányoznak. Az újabb magyar és oláh történetírás kölcsönösen igyekezett bizonyos szerényebb határok között felhasználni egymásnak az eredményeit vagy nyers forrásait. De sem az egyik, sem a másik nem aknáztta és aknázhatta ki a rendelkezésre állható anyagot, mert az ehhez szükséges tudományos kutatások sem történtek meg a megkívánható mértékben és még csak egy teljes repertóriummal vagy bármily szerény útmutatással sem rendelkezünk, amely megkönnyíthetné az ezirányú munkálkodást. Ennek a kérdésnek a bármily formában való megoldása kétségtelenül a magyar történettudomány egyik jövőendő feladata. Legideálisabb megoldása volna, ha minden ilyen repertórium elkészítésének bevétele nélkül is a magyar historikus nekifeküdne és végigtanulmányozná az összes oláh történeti forrásokat és irodalmat, legalább is oly odaadással, mint amilyennel bizonyos mértékben igyekeztek ezt megtenni régebben *Engel*, *Eder*, újabban pedig *Hunfalvy Pál* és *Jancsó Benedek*. — A másik kérdés sem kevésbé fontos és érdekes. A magyar historiografiának az oláh történetirodalomra való hatásának a kimutatása most még az előmunkálatok teljes hiánya miatt nem kis nehézségekbe ütközik. Meg vagyunk győződve, hogy az idők folyamán a magyar irodalomnak teljes hatása az oláh irodalom fejlődésére sokkal nagyobb volt a valóságban, mint ahogyan ez ma még ismeretes és az ily vonatkozású jövőbeli kutatások igen meglepő eredményekre fognak még vezetni. Ha ezen állításunkat vonatkoztatjuk elsősorban az általános oláh irodalom egyéb természetű régibb termékeire, fenntartjuk azt bizonyos szerényebb keretek között a tisztán történeti irodalom ezen időszakbeli produktumaira is. Az ezirányú érdeklődés felkeltésére csak néhány rendszertelen adatot sorolunk fel.

Több oláh krónikairól (*Ureche*, *Costin* stb.) állítják, hogy ismerték a magyar nyelvet. Az egyik krónikás (*Simion Dascalul*) a moldvai nép eredetével foglalkozva, melyet nem valami dicsőségesnek tüntet fel és amit éppen ezért a későbbi krónikárok vissza is utasítanak, azt állítja, hogy elbeszélésének ezt a részét egy magyar krónikából merítette. Az oláh nép római eredetének kiemelésénél határozottan konstatálható Bonfinius hatása az oláh

krónikásokra. Több krónika is hivatkozik Toppelinusra. Moldva megalapításáról egy oly mondát tartottak fenn az oláh krónikások, amely motívumaiban teljesen hasonlít a magyar krónikában elbeszélte csodaszarvas monda motívumaihoz. A fő különbség az, hogy az oláh mondában nem szarvasról, hanem bölényről van szó, vagyis azon állatról, amelyre az oláh vajdák különös előszeretettel vadásztak és amely Moldvaország címerében is szerepel. Bajos dolog fel nem ismerni a magyar krónika hatását az oláh krónikára ezen mondatípus megörökítésénél. Az oláh krónikáírók egyik főjellemvonása, hogy rendesen csak a szűkebb pátriájukkal foglalkoznak részletesebben; így a másik vajdaság vagy Erdély dolgairól csak igen kismértékben emlékeznek meg. De van olyan krónika is, amely kimondottan csak a magyar királyság dolgaival foglalkozik (Costin Miron vagy Névtelen). Vannak oly krónikák is, melyeket Erdélyből átszármazott egyének írtak (Branco-vici, Névtelen); ezekben természetesen az erdélyi vonatkozás is több. Erdély területén különben ezekben a régiebb időkben (XVI., XVII. és XVIII. század első felében) az oláh irodalom leginkább egyházi tartalmú könyveket és műveket tud felmutatni. Történeti vonatkozású termékek itt ebben a korszakban alig vannak. Említésreméltó legfeljebb a brassói bolgárszéki oláh templom Vazul nevű papjának helyi jelentőségű krónikája a XVII. század végéről, továbbá Tempea Radu XVIII. századbéli ugyanily természetű kísérlete és végül egy rímes krónika, melyet a XVIII. században egy hátszegvölgyi kolostorban írtak. Kiemelhető továbbá még, hogy az erdélyi szerzetesiskola képviselői egyenesen háborút viseltek a magyarországi és a külföldi tudósok ellen: Eder, Engel, Sulzer és Kopitar ellen és az erősen elfogult polémiák egész sorozatát produkálták. A XIX. század közepe óta az oláh történetírás már sokkal gazdagabb és így az oláh és magyar historiografia érintkező felülete is sokkal nagyobb és szélesebb. Akad 1—2 olyan magyar tudós is; aki egész életét az oláh történelem tanulmányozásának szenteli; a XVIII. század végén megindult polémiák új erőre kapnak mindkét oldalon. De ettől eltekintve, a magyar történettudomány csak az oláh oklevél-publikációk felhasználható részéről vesz tudomást, az elbeszélő oláh források és a feldolgozó történeti studiumok vagy egyáltalán nem, vagy

pedig alig érdeklik a magyar szaktudományt. A túlsó oldalon azonban már sokkal több érdeklődést tanúsítanak a magyar történettudomány iránt. Ha eleinte csak lassan, szerényen és fokozatosan, de az oláh történetírók mégis kezdenek megtanulni magyarul és a magyar történetírás termékeivel sokkal intenzívebben ismerkednek meg, mint a magyarok az oláhokéval.

Ha ez volt a helyzet a XIX. században és a XX. század elején, — a világháború után azt a változást állapíthatjuk meg, hogy minden körülmény csak elősegíti, sőt kényszeríti az oláh kutatókat és tudósokat a magyar nyelv tökéletes elsajátítására, a magyar történeti munkák és források komoly tanulmányozására és felhasználására. Elveszített gazdag erdélyi kultúrintézményeink, műemlékeink, múzeumaink, levéltáraink egyenesen csábítják az oláh historikust az eddig általa kiaknázatlan magyar kincsesbányák mohó kizsákmányolására. Az oláh tudósok ma ezt meg is teszik és ennek a helyzetnek a szempontjából pl. Onciulnak és az ő hatásának a jelentősége is megnövekedik azáltal, hogy az ő módszerét az új és fiatal oláh kutató generáció egy végtelen gazdag és eddig előtte csak nehezen hozzáférhető forrásterületen gyümölcsöztetheti és így az elmaradt oláh historiografia fejlődésére igen kedvező perspektivákat nyit. A magyar források és a magyar szaktudomány eredményeinek céltudatos felhasználása bizonyos vonatkozásokban nem kis előnyöket nyújt a modern oláh történetírásnak a magyar historiografiával szemben, ha ez kellő időben nem igyekszik ezt ellensúlyozni az oláh forrásanyag és történeti tudomány eredményeinek teljes megismerése által. Hogy ez mit jelent, nem kell hangsúlyozni. A következmények nemcsak tudományos téren tapasztalhatók, hanem talán egyéb vonatkozásban is érezhetők. Részletekbe jelen alkalommal már nem bocsátkozunk. Csak egyetlenegy összehasonlító példát hozok fel. Tudtommal nem akadt még magyar tudós, aki az összes régi oláh krónikákat végigolvasta és tanulmányozta volna. De az oláh tudósok megtették ezt a régi magyar krónikákkal és forrásokkal. Csak kuriózumképpen említem meg, hogy Jorga Miklós az ilyen tanulmányaival kapcsolatban ezelőtt 20 évvel, ezelőtt 10 évvel és ezelőtt 5 évvel elfogadva Marczali és Kaindl véleményét Anonymusról, a maga részéről is külön érvekkel is igyekezett

bebizonyítani, hogy Anonymus IV. Béla király nótáriusa volt.* — Végül kiemelem még azt, hogy az oláh vajdai kancelláriákban akadtak magyar diákok is — hiszen a magyar nyelv a XVI. és XVII. században épp úgy az egyik diplomáciai és kancelláriai nyelv volt a két oláh fejedelemségben, mint Konstantinápolyban; ezirányú ha mindjárt rendszeresen még nem végzett tanulmányozásom, oklevélhasonlításaim alapján pedig arra az eredményre jutottam, hogy nagyon könnyen be lehet

bizonyítani azt, hogy az oláh diplomatika két erős külföldi hatás alatt fejlődött: délről a bulgár és így indirekt a bizánci hatás, nyugatról pedig a magyar hatás alatt. Vagyis nemcsak az oláh historiografiára, hanem az oláh oklevéltanra is ki lehet mutatni a magyar hatást. Mindezek a felvetett kérdések megérdemlik részletesebb kifejtésüket és megoldásukat, de ez már a magyar tudomány egyik ezutáni feladatát kell hogy képezze.

DR. SULICA SZILÁRD.

OCSKAY LÁSZLÓ GYERMEKEIRŐL.

A dicső Rákóczi-kor kitűnő írója Ocskay Lászlóról írt művében azt írja, hogy Ocskay gyermekei: János és Erzse még serdületlen korukban elhaltak.¹

Alább előadandókból kitűnik majd, hogy Thaly Kálmán tévedett. Tévedésbe ejtette őt Nagy Ivánnak az Ocskayak családfájára illesztett azon hibás adata, mely — nem tudom mi alapon, de helytelenül — két Ocskay Lászlót tüntet fel. Egyiküket — a brigadérost — család feltüntetésére nélkül, míg a másikat, Ocskay Kristóf fiárul — de helytelenül Ocskay Sándor testvére gyanánt — Tisza Ilonával házastársat.²

Behatóbban foglalkozván a Felvidék, de különösen Pöstyén környékének történetével, el nem mellőzhettem az Ocskay-családdal való megismerkedést, mivel az hosszú ideig Pöstyén zálogos ura; majd pedig szülőfalumban — az ősi határőrtelep Örvistye — azon háznak, amelyben világra jöttem, Ocskay Gáspár pozsonyi főkapitány személyében, szintén zálogjogon volt birtokosa. Természetes, hogy számos iratot, okmányt, feljegyzést lapozgattam át, köztük a Nemzeti Múzeumban letéteményezett Ocskay levéltárat is. Az így szerzett értesülés alapján óhajtom helyreigazítani a fenti tévedést.³

A császármadár léprekerült. Eredményes volt Jávorka és társainak kirándulása: kézrekerült az áruló, hogy elvegye méltó büntetését. A nem-

zeti ügyön ejtett gázságot megtorolta a cigány.⁴ Tisza Ilona özvegy, két gyermeke árva lett.

A gyászba s mondhatni nélkülözések közé került özvegy elmondhatta az írás szavait: «elhagyott minden barátom», de el nem hagyta a magyar nagyszonyokat jellemző erély. Az elfogatásról kapott hír vétele után kerülőúton siet a pártfogók után, bízik a császár kegyelem-levelében⁵ és a császáriak hathatós segédelmében. Ámde későn jött a közbenjárás; férjét lefejezték.

Elfáradva, megtörtén tér vissza a két aggódó árvájához Újhelyre. De nem sokáig töpreng, búsul... Nem hagyják a hitelezők és a szükség. Az ősi kis vagyon, mely még a család kezén volt, nagyon összezsugorodott. Az egykor tisztességes megélhetést biztosító Ocskay-birtok nagyobbik és értékesebb része már huzamosabb ideje idegenek kezén volt zálogban s a megmaradton is sokan osztottak.

Az ősi családi fészek⁶ a fák közt szerényen meghúzódó tót falucska romhalmaz volt. Nem volt ott ép ház. Leégették azt a háború folyamán. Első gondja volt az épületek rendbehozása és gyermekeinek elhelyezése. A sok idestova járás, pereskedés, egyezkedés miatt alig ért volna azokkal foglalkozni. Elvitte őket a közeli Nagyszombatba, hogy ott tanuljanak. Ellátásukról azonban otthonról gondoskodott, mert csak így tudom megérteni a fűszeresszámlákat és a pék beszámolását a kapott lisztről és kiszolgáltattott süteményről. A családnak Nagyszombatban saját háza volt.

A helyreállítás körül sok baj volt az iparosok-

* Revista Istorică. 1921 évf. 10. és köv. 11. — Istoria rominilor din Ardeal și Ungaria. I. köt. 17. l. 1915. — Geschichte des rumänischen Volkes. I. köt. 75. l. 1905.

¹ Thaly Kálmán: Ocskay László. II. köt. 345. l. 1. jegyzet.

² Nagy Iván: M. O. Cs. VIII. 198. és 326—327.

³ O. L. Neoreg. A. és Dipl. 12,615, 12704. 12,914, 13,666 13,667 stb. l. erről a Nyitrai Megyei Szemle XVII. évf. közölt tanulmányomat és a Nem. Múz. letéteményezett iratok közt Bethlen Gábor oltalomlevelét Ocskay Gáspár birtokaira.

⁴ Bel. Not. H. Nova. IV. 492. «... a Zingaro capite truncatur.»

⁵ OL. Lib. R. T. 28. fol. 17—19. kelte 1708. szept. 2.

⁶ Első ismert okmánya a Nagy Lajos királynak 1372. évi megerősítő okleveléhez hivatkozott 1321. évi Károly király adománylevele. N. M. törzsanyag.

kal; az adósságoknál pedig a számos álhitelezővel. Pl. az özvegyen kereste a pénzét Ocskay volt ezrede, jóllehet Ocskay nem kezelte az ezred pénzét. Viszont ő maga is erélyesen behajtotta az adósoknál künnlevő tőkéit.

Mindezen fáradozásaiban hű tanácsadója és segítője volt Ocskay Sándor, ki el nem hagyta őt a szorongatások napjaiban. A lassan rendbejövő dolgok betetőzéseül házasság jött létre a két egymásra utalt rokon között. De még ez sem ment simán, a közöttük fennforgó III. fokú rokonság miatt csak hosszadalmas tárgyalások és levelezések után, egyházhatósági felmentés útján kelhettek egybe. Pyber L. érseki helynök 1713. évi november 12-én kelt és Herceg Pál podolai (Ocskó anyagyeháza) lelkészhez intézett felmentő leveléből megtudjuk azt is, hogy a jegyesek saját bevallásuk szerint oly szegények voltak, hogy még a szokásos illetéket sem tudták megfizetni.

Ebből a második házasságból is származtak gyermekek: Mihály és Julia, kiket szintén Nagyszombatban neveltettek. Az eljáró idővel meg-növekedtek az idősebbek s a maguk szárnyára kívánczoktak. Erzsébetet férjhez adták Stréther Jánoshoz. Hogy ez ki és mi volt? megállapítanom nem sikerült. A házasságból született egy fiúcskáról olvasok: a nagyapa nevét viselő Laczkó-ról; és arról, hogy Erzsébet, vagyis inkább az őt unszoló férje, folyton patvarkodik a második házasságból származó gyermekeit inkább kedvelő anyára. Nem így a csendes természetű Jankó. Ő is elég korán házasodik. Neje Névedy Julia. Ezen házasságból három gyermek származott: Ignác, Károly és Angelika.

János úrfi mielőtt családi fészket rakott volna, elkérte az atyai részét, vagyis osztályt kívánt és egyben elszámolást azokról az összegekről, melyeket az anyának behajtani sikerült. A megyei hatóság az eljáráshoz kiküldte Novotha Istvánt és Csery Imrét, az anyát Lehotay András, a fiút Timori István képviselte. Az eljárás Ocskón, 1719. évi november 27-én ment végbe, melynek folyamán az anya elszámolt arról, hogy a birtokkiváltásra 14,722 forint 96 kr-t költött, miáltal elég szép birtokrészt szabadult fel. A felosztásnál Jánosnak Ocskón és Felső-Duboránban jutott osztályrész,⁷ mely szántó-, rét- és szőlőből állott. Ő meg

volt elégedve a neki jutott résszel; nem így nővére, az tovább patvarkodott. Mivel pedig János békésen osztozott, az anya adott neki még 100 mérő búzát, 100 mérő árpát, 100 mérő zabot, egy pár ökröt, 30 juhot, egy szekeret, egy ekét, egy boronát. Ennek átvételét 1721 július 29-én sajátkezűleg nyugtatja. A nővére nem kapott ilyen ráadást, sőt az anya még végrendeletében is panaszkodik reá, nem tudta neki megbocsátani a keserűséget s nem is hagyott neki semmit.

Tisza Ilona meghalt 1735. évi októberben. Ocskay János Ocskón telepedett meg, a falu keleti végén álló urilak volt a háza, melyet ő hozatott rendbe s ő építette a kertészlakot 1720-ban, valamint az osztrákok által széthányt régi várból sörházat. Ez a sörház fiainak kényszerű menekülésük után elpusztult. Köveit később elhordták a faluban épült urilakokhoz. Két falát még a megszállás előtt látni lehetett az alatta elfutó országútról. Az alatta elterülő óriási pincékben állítólag mesés kincsek vannak, de azokhoz — a nép szája szerint — csak egy Ocskay-leány férhet.

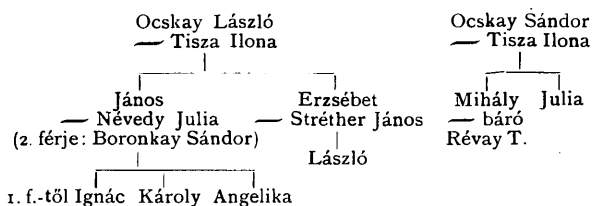
Ocskay János nem volt hosszú életű. Neje 1746-ban már mint Boronkay Sándorné a nagyszombati tábla előtt pereli gróf Csáky Antalt ama 1000 forintért, melyért Hubma falu zálogban volt.⁸

Fiainak fentebb említett kényszerű menekülésének okát így találtam feljegyezve:

Ocskay Ignác és Károly, a kivégzett Ocskay László unokái Ocskón kicsapongó életet éltek, miért őket rokonaik többször megintették. Egyik rokonuk, László észrevette egy alkalommal, hogy a két ifjú úrnál nagy tivornya van. Elment hozzájuk, megintette őket, majd pedig, hogy szót nem fogadtak, szétkergetéssel megfenyegette. Nem-sokára, hogy a duhajkodás nem szűnt, visszatért. Mikor Ocskay Ignác meglátta, kilőtt az ablakon és agyonlőtte Ocskay Lászlót.

További sorsukat nem ismerem

Ezek szerint a családja ez:

FOLLAJTÁR JÓZSEF

⁷ Duboránt az Ocskay család, Zsigmond királyunk Pöstyénben 1421. évben kelt adománya alapján bírta.

⁸ Gróf Csáky lt. Jelenleg a M. N. M. letét.

A ROZGONYIAK.

Dr. Wertner Mór «A magyar nemzetségek» c. művében s Pór Antal a «Turul» 1889. évi folyamában ismertették a Rozgonyiak első őseit, Wagner «Collectanea»-jában és Nagy Iván «Magyarország családai» c. művében közlik a család nemzedékrendjét is.

Miután azonban a két első szerző műve a nyomtatásban meg nem jelent okleveles anyag ismeretének hiánya folytán hibás, a Wagner s a nyomdokain haladó Nagy Iván nemzedékrendjei pedig teljesen hamisak, valójában a jeles történelmi szerepet játszott Rozgonyi-család leszármazásának megbízható s lehetőleg teljes összeállítására fölött mindeddig nem rendelkezünk.

Ez a jelenség nem meglepő, mert dacára bő okiratanyagunknak, csekély azon történelmi szerepet játszott családainknak a száma, amelyeknek hiteles genealogiája ki van kutatva, noha egyeseknek külön irodalmuk is van; meglepő azonban az a tény, hogy a rendi Magyarország történetbúvárai a legtöbb esetben mellőzhetőnek vélték azon szálak szemmelkísérését, amelyek szerepvivő egyéniségeinket elődeikkel s más családokkal összekötötték, noha e szálak követése sok eddig kevésbé világos, de éppen a családi és genealogiai vonatkozásokban gyökerező fejleménynek deríthetné fel a kiindulópontját.

Az észlelhető hiányokon némileg segítendő, jelen munkámban a fényes történelmi szerepet vitt Rozgonyiak hiteles és lehetőleg teljes származékrendjét óhajtom ismertetni.

Adataimat elsősorban s főleg a m. kir. Orsz. Levéltárban fekvő bő, eredeti okleveles anyagból merítettem.

Jelen cikkem keretében, helyszűke miatt, sem családtörténeti részletekkel nem foglalkozhatom s a teljes forrásanyagot ismertetni vagy csak fel is sorolni sincs módomban.

Így tehát csakis arra szorítkozom, hogy azon okmányok *genealogiai tartalmát* említsem, amelyek a fontosabb tagok hiteles kapcsolatát és összefüggését a legjellegzetesebben elénk tárják, ismétlem azonban, hogy a nem részletezett adatok és évszámok is — kivéve ott, ahol az ellenkezőt külön felemlíttem — eredeti vagy hiteles okmányanyagon alapulnak.

A Rozgonyiak eredetét s legelső őseit illetőleg ezidőszert csakis azon pár adat áll rendelkezésemre, amelyeket Wertner és Pór Antal is felsoroltak.

Kézai a «Bastech» *nemből* származtatja őket «de genere Bastech oriundus»,¹ erre vonatkozó okiratos adatot azonban eddig nem találtam. Így a «genus» vagy nem «genus» kérdése egyelőre eldöntetlen marad.

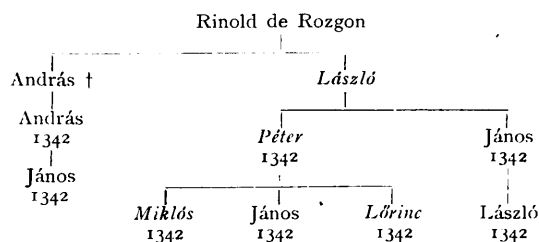
Tény az, hogy Bozthy falu létezett már a XIII. században Esztergom megyében s tény az is, hogy az első ismert ősök «de villa Bozthy»-nek is nevezték magukat. Az utóbbi elnevezés azonban nem szól a «genus» mellett.

Lehetséges az is, habár nem is feltétlenül bizonyos, hogy az első ismert ős a II. Endre király 1221. évi adománylevelében² «Reinolt» kir. ember atyjaként említett «Pertolt» volt, akinek fia lenne tehát (I.) *Reynold*.

Teljesen bizonyos azonban, hogy (I.) Reynoldnak a fia volt (II.) *Reynold*. Bizonyítja IV. Béla királynak 1257. évi adománylevele,³ (melyben «Reynoldus filius Comitis Reynoldi» a király apródja két falut kap adományba, hogy jöendőbelijéhez méltó vagyona legyen) különösen, ha összefüggésbe hozzuk más okmányokkal.⁴

(II.) Reynold, a későbbi nádor veti meg a család vagyoni jóllétének az alapját, ő kapja 1270-ben, több más birtok közt, az abauji *Rozgonyt* is adományba.⁵

Utódainak és pedig a «Rozgonyiak»-nak leszármazását a legáttekinthetőbben egy 1342-ből származó engedménylevél⁶ mutatja, melynek idevonatkozó, genealogiai része a következő:

¹ Kézai: V. fej. 1278. év.

² W. XI. 161. és Pór Antal.

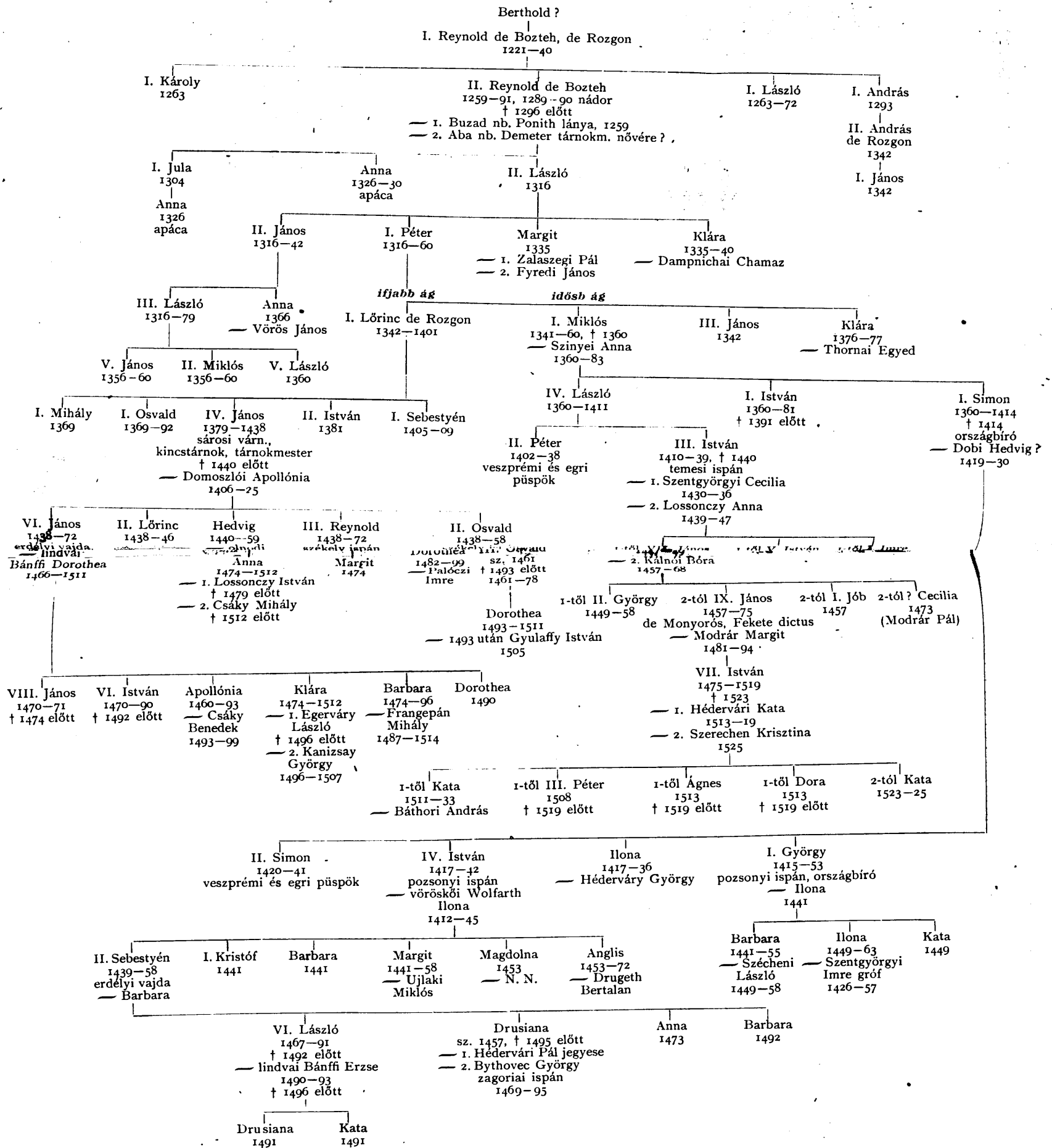
³ H. O. II. 5.

⁴ Lásd Pór Antal cikkét.

⁵ Dl. 735. 736.

⁶ Dl. 3506.

A Rozgonyiak:

(I.) Miklós és (I.) Lőrinc, az (I.) Péter fiai, a Rozgonyiak idősb, illetőleg ifjabb ágának a megalapítói.

Megjegyzem, hogy úgy Wertner, mint Pór Antal említett munkáikban Reynold fia II. Lászlónak egy Miklós nevű fiát állítanak be s ettől vezetik le a Rozgonyiak idősebb ágát.

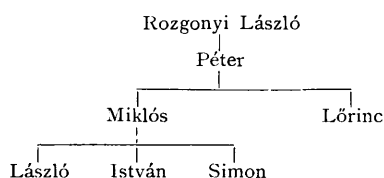
Ez a beállítás, amely különben is minden okleveles alapot nélkülöz, téves, Lászlónak Miklós nevű fia egyáltalában nem volt.

Állításom teljes igazolására — kiváló szakemberek állításának megdöntéséről lévén szó — két különböző oklevél megfelelő részét kívánom bemutatni.

Először is Konth Miklós nádor 1363. évi ítéletlevelét,⁷ melyben szószerint ez áll:

«nobilis domina, relictā Nicolai, filii Petri, filii Ladislai de Rozgon, assumptis Ladislao, Stephano et Simone filiis suis ab eodem Nicolao procreatis, in aetate tenera constitutis stb. adversus magistrum Laurentium filium ejusdem Petri stb.» communes querelas porreuisset.»

Vagyis az okmány a leszármazást így adja meg:

Másodszor Szepesi Jakab országbíró 1376. évi egyességelevelét,⁸ mely szerint:

«nobilis domina Clara vocata, relictā condam magistri Egidii de Thorna, filia videlicet Petri, filii Ladislai de Rozgon Laurentium filium ejusdem Petri, item Ladislaum, Stephanum et Symonem, filios Nicolai, filii ejusdem Petri stb. in causam attraxisset.»

Úgy hiszem, ennyi és ily súlyú bizonyíték elegendő.

A két említett főág kiválásáig előforduló mellékágakat — amelyek különben is rövidesen kihalnak — valamint az említett időpontig előforduló lányokat helyszűke miatt nem fogom külön tárgyalni, ezeket illetőleg utalok a mellékelt nemzedékrendi táblára.

Az említett két főág közül pedig elsőnek az ifjabbikat veszem, azért, mert ez halt ki korábban.

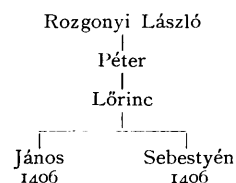
⁷ Dl. 5191.

⁸ Dl. 6338.

A) Lőrinc ága.

Az ifjabb főág megalapítója tehát (I.) Péter fia, (I.) Lőrinc (1342—1401).

Egyenes utódait több okirat feltünteti.⁹ Ezek közül csupán egyet mutatok be és pedig Gara Miklós nádor 1406. évi ítéletlevelét,¹⁰ vagyis az ebben foglalt következő genealogiát:

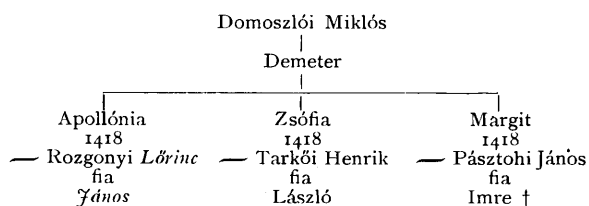
(I.) Lőrincnek, amint ez a mellékelt táblán látható, öt fia volt: (I.) Mihály, (I.) Osvald, (IV.) János, (II.) István és (I.) Sebestyén, akik közül a három utóbbi, amint az évszámok mutatják, a két legidősebb fivérnél jóval, — 10—15 évvel is — fiatalabb lehetett.

Ez a korkülönbség, mely az idősebb ág alapítójának fiaival, vagyis unokatestvéreikkel szemben még fokozottabban fennáll, adja azután magyarázatát annak az eltolódásnak, amely a XV. század második felében, a két ágon egyidejűleg élő tagok őseinek száma körül észlelhetővé válik s amely eltolódás ekkor már egy nemzedéket tesz ki.

Lőrinc öt fia közül csupán (IV.) János (1379—1438) folytatta ágát.

Ennek a Jánosnak, a sárosi várnagynak, kincstárnoknak s később tárnokmesternek a neje volt Domoszlói Apollónia (1406—25).

Miután több nyomtatott és írott genealógiai táblán¹¹ János nejeként Tárcazy Apollónia László lánya szerepel, szükségesnek vélem, eme téves adat alapos helyesbítése végett, a következő, Zsigmond királynak egyik 1418. évi adományleveléből¹² vett genealogiát közölni:

⁹ Dl. 4575, 9185, 9313.

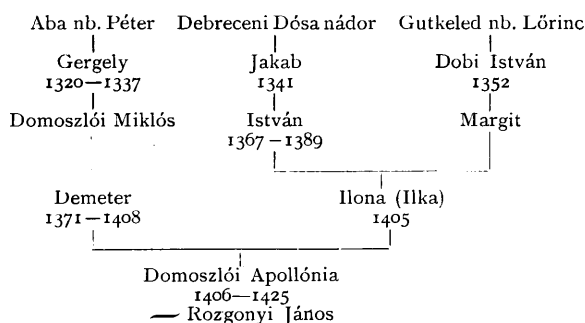
¹⁰ Dl. 740.

¹¹ Nagy Iván, Wagner stb.

¹² Dl. 10725.

Látható tehát, hogy Rozgonyi Jánosné Tarczay vagy Tarkői Lászlónak nem a lánya, hanem a sógornője volt. A téves beállítás egy 1425. évi osztálylevél kivonatának¹³ helytelen értelmezéséből eredhet, míg maga az oklevél¹⁴ teljesen világos s a fentebbi genealogiával azonos képet ad.

Domoszlói Apollónia jelentős összeköttetéseket hozott a Rozgonyiak számára, amit a következő, hiteles oklevelekből¹⁵ összeállított ősfá a legszemléltetőbben bizonyít:

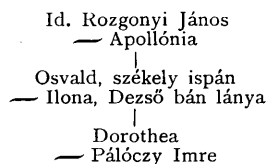

Eme összeköttetésekben kereshető a család további emelkedése.

Az idősebb és ifjabb ág összekeverése rendszerint eme (I.) Lőrinc fia, (IV.) János körül kezdődik.

Bemutatok tehát két oklevélkivonatot, amelyek ennek a (IV.) Jánosnak az utódait jellegzetesen tisztázzák.

Az első a leleszi konventnek egy 1482-ből kelt jelentése Mátyás királynak,¹⁶ melynek genealogiai része a következő:

Az oklevél kifejezetten megmondja azt is, hogy Dorotheának Ilona édesanyja, Apollónia pedig édes nagyanyja, tehát nem esetleges mostohái voltak.

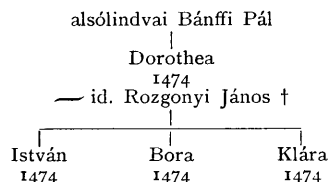
A második a budai káptalannak 1449-ből kelt jelentése,¹⁷ melyben az áll, hogy Rozgonyi (IV.) János fiai: (VI.) János, (II.) Oswald és (III.) Reynold «fratres uterini»: egy anyától való testvérek.

Miután (I.) Lőrinc fia, (IV.) Jánosnak a neje Domoszlói Apollónia volt, világos, hogy az ifjabb Rozgonyi-ág, melyet különösen az Osvaldok jellegznek, tőle származik le.

Idősbnek nevezett (IV.) Jánosnak (1379—1438) a fentebbi három fián kívül volt még egy, látszólag korán és utód nélkül elhalt, negyedik (II.) Lőrinc nevű fia is,¹⁸ továbbá egy Hedvig nevű leánya,¹⁹ olnodi Zudar János felesége.

Idősb (IV.) Jánosnak (VI.) János nevű fia (1438—70) magas méltóságokat töltött be, 1455-ben mint erdélyi vajda, 1458-ban pedig mint ország-bíró említetik. Az ország egyik legelőkelőbb s legbefolyásosabb családjából házasodott, elvéven 1450 után alsólindvai Bánffi Pál és Stibor Katalin lányát, Dorotheát.²⁰

Ezt az összeköttetést, valamint a leszármazók egy részét egy 1474. évi szerződés²¹ itt következő genealogiája igen világosan szemlélteti:

Annak bizonyítására pedig, hogy a fenti Bánffi Dorothea ennek a Jánosnak s nem, mint Nagy Iván állítja, az idősb ág egyik Jánosának a neje volt, szolgáljon ama osztálypör, melyet az ifjabb ág női leszármazói ezen ág férfinakjainak kihalása után az idősb ággal folytattak s melynek okmányai közül Szapolyai István nádor 1492. évi ítéletlevele²² és a budai káptalan 1493. évi iktatása²³ különösen figyelemreméltók.

E pörből kiviláglik minden kétséget kizárólag, hogy Bánffi Dorothea a (III.) Reynold és (II.) Osvald fivérének, (VI.) Jánosnak volt a felesége.

Rozgonyi János és Bánffi Dorothea összes gyerekeit a mellékelt genealogiai tábla mutatja.

Kiemelni kívánom, hogy közülök Klára, előbb Egerváry Lászlóné, azután Kanizsay György második felesége,²⁴ volt a nagyanyja Kanizsay Orsolyának, Nádasdy Tamás nádor sokat emlegetett feleségének (VI.) István pedig, aki 1490 és 1492 közt halt el,²⁵ volt ennek az ágnak az utolsó férfi-

¹³ M. N. M. fol. lat. 3645/44. C. 30. f. 39.

¹⁴ Dl. 9169.

¹⁵ Dl. 9169, 6875, Bánfi Okt. I. 612. Héderváry Okt. I. 124. Z. O. Karácsonyi M. Nemz. I. 11, II. 45.

¹⁶ Dl. 18580.

¹⁷ Dl. 14233.

¹⁸ Dl. 13534.

¹⁹ Dl. 13534.

²⁰ Dl. 17531, 16407.

²¹ Dl. 17531.

²² Dl. 7498, 7492.

²³ Dl. 7498, M. N. M. fol. lat. 3645/44.

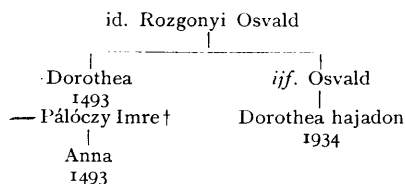
²⁴ Dl. 21725.

²⁵ Dl. 19627 és 17566.

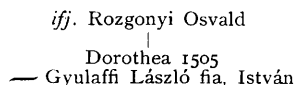
szarja, tőle örökölte a férfiági javakat az idősebb ág utolsó férfisarja: szintén (IX.) János fia, (VII.) István.

Mielőtt az idősb ágra áttérnék, röviden tisztázni óhajtanám id. Rozgonyi János és Domoszlói Apollónia másik fiának (II.) *Osvaldnak*, (1438—58), a székely ispánnak a leszármazóit is, azért, mert a legtöbb létező genealogiai összeállításban ezek körül is ellentmondások mutatkoznak.

E célra elegendő azonban a budai káptalan már említett 1493. évi iktató leveléből²⁶ a következő genealogiai részt idéznem:

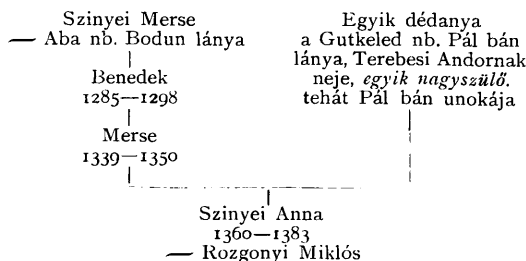
továbbá annak bizonyítására, hogy nem Pálóczy Imréné volt később Gyulaffi István neje, a köv. részletet egy 1505. évi kötelezvényből²⁷

B) Miklós ága.

Az idősebb főág megalapítója, amint már említettem, (I.) Péter fia, (I.) *Miklós* (1341—60).

Felesége, ennek az ágnak az özanyja, Szinyei Anna volt, a ma is létező, ősrégi Szinyei Merse-családból, kinek néhány őst, egy okmány²⁸ s egy regesta²⁹ alapján összeállítva, az alábbiakban mutatom be:

(I.) Miklósnak már fentebb oklevelesen kimutatott három fia közül (I.) *István* (1360—81)

látszólag nem alapított családot, míg másik két fia, (IV.) *László* és (I.) *Simon* egy-egy alág alapítói lettek.

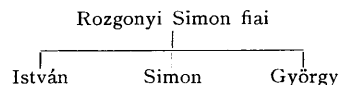
a) Simon alága.

Vegyük előbb az (I.) *Simon* (1360—1412) alágát, miután ez előbb kihalt.

(I.) Simon mint országbíró különösen ismeretes. Neje állítólag Dobi Hedvig lett volna, ³⁰erre vonatkozólag azonban nem találtam okleveles bizonyítékot.

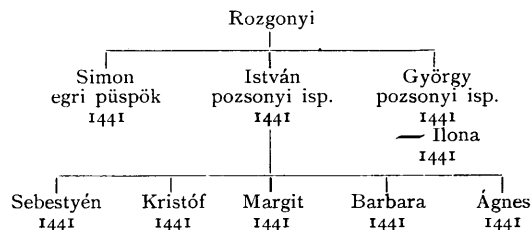
Gyerekei előkelő szerepet játszottak (II.) *Simon* (1418—40) egri püspök volt, (IV.) *István* (1418—41) és (I.) *György* (1418—53) pedig mint pozsonyi ispánok s utóbbi mint országbíró is ismeretesek. Lánya, Ilona³¹ (1417—36) Héderváry György neje lett, unokái révén egyik özanyja a Bebekeknek, Paksiaknak és Kompoltiaknak.

(I.) Simon három fiának hiteles leszármazását számtalan okmány mutatja, így p. o. Zsigmond király egyik 1430. évi adománylevele is,³² mely szerint:

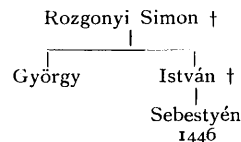

(I.) Simon fia, (IV.) *Istvánnak* (1418—41) neje vöröskői Wolfarth Ilona volt, az Ulrich és Héderváry Kata leánya.³³

Ettől születtek gyermekei: egy 1441. évi zálogos levél szerint:³⁴

Kapcsolásom helyességét pedig bizonyítja egy a budai káptalan előtt 1446-ban kötött szerződés,³⁵ melynek genealogiája ez:

³⁰ Wagner: Coll. D. III. p. 92. Szirmay: Zempl. p. 102.

³¹ Héderváry Okt. no 344 és 374.

³² Dl. 12206.

³³ Dl. 12717, 11109, 10642.

³⁴ Dl. 13632.

³⁵ Dl. 13967.

²⁶ Dl. 7498.

²⁷ Dl. 21496.

²⁸ Dl. 6704.

²⁹ M. N. M. Buthkay El. 1378. év no. 49. F. C. D. VI. 2. 43.

Mindenekelőtt (IV.) István lányaira vonatkozólag van néhány megjegyzésem.

Margit (1441—58) 1453 és 1455 közt mehetett férjhez³⁶ Ujlaki Miklóshoz, a későbbi bosnyák királyhoz, s 1558-ban is még mint élő említetik,³⁷ 1471-ben már nem élt, mert Ujlaki Miklós neje ekkor már Széchi Dorothea volt.³⁸ Téves azonban az a beállítás, hogy ez a Rozgonyi Margit előbb a Dengelegi Pongrácz Mátyás neje, illetőleg özvegye lett volna,³⁹ mert Dengelegi Mátyás özvegye Perényi Orsolya, az István és Ujlaki Orsolya lánya, szóval nem Rozgonyi Margit, hanem ennek az unokája volt.⁴⁰

(IV.) István második lányáról, Magdolnáról csupán annyit sikerült megállapítanom, hogy férjénél volt, s hogy lánya is létezett: Katalin (1493—1509), lindvai Bánffi Jakab neje.⁴¹

Rozgonyi (IV.) István harmadik lánya, Anglis vagy Ágnes homonnai Drugeth Bertalanhoz ment férjhez.⁴²

Rozgonyi (IV.) István fiáról, (II.) Sebestyénről (1439—58) nem sokat tudunk. Neje volt Barbara,⁴³ gyerekei (VI.) László s három leány, Barbara, Drusina és Anna.⁴⁴

(VI.) László (1467—91) csatlakozását, nejevel együtt, a már említett, s 1493-ban a kir. kúria előtt folyt per⁴⁵ genealogiai része adja meg hitelesen, ily módon:

```

Rozgonyi István †
  |
Sebestyén †
  |
László
† 1493 e., özvegye
— Bánffi Erzsébet,
már Kanizsay György neje
1493

```

Eme Bánffi Erzsébet alsólindvai Bánffi Pálnak volt a lánya, második nejétől, Báthory Margittól⁴⁶, s Rozgonyi László halála után a már említett Kanizsay Györgynek első — gyerek nélkül elhalt — felesége.

³⁶ Dl. 14678, 14991.

³⁷ Z. O. X. 3.

³⁸ Dl. 17162.

³⁹ Szirmay: Zemplén p. 72—109.

⁴⁰ Dl. 21334.

⁴¹ M. N. M. fol. lat. 3645/44. A° 1493.

⁴² Iványi: Bártfa v. 1642. sz. reg. Leleszi kpt. A° 1469 Act. f. 47.

⁴³ Dl. 230.

⁴⁴ 17447.

⁴⁵ M. N. M. fol. lat. 3645/44. A° 1493.

⁴⁶ Dl. 20398.

Rozgonyi (VI.) László és Bánffi Erzsébet gyereiként csupán két lányt ismerünk: Katalint (1491) és Drusianát (1491),⁴⁷ látszólag mindkettő igen korán elhunyt.

Rozgonyi (VI.) László nővérei közül Barbara (1492) és Anna (1473) további sorsára vonatkozólag nem találtam hiteles adatokat, az 1457-ben született Drusiana⁴⁸ azonban, — már 1460-ban Héderváry Pál jegyese — később Bythowecz Jan fiának, György zagoriai ispánnak, e méltóságban a Cilleiek utódának lett a felesége.

Bizonyosságul — miután egyes források (VI.) László Drusiana nevű lányát kötik össze az említett György ispánnal — idézem a budai káptalan egy 1495. évi jelentésének⁴⁹ idevonatkozó genealogiai részét:

```

Rozgonyi Sebestyén
  — Barbara
    |
    Drusina †
  — György zagoriai ispán
    |
    Barbara 1495

```

Hátramarad még ennél az alágnál, hogy (I.) Simon fiáról, (I.) Györgyről (1418—53), a pozsonyi ispánról, s országbíróról és utódairól megemlékezzünk.

György nejét Ilonának hívták,⁵⁰ fiutódja nem volt, csupán három leánya:

Barbara (1441—55) már 1449 előtt Kacsics nb. Széchényi Lászlónak — e család utolsó férfitagjának — volt a felesége⁵¹ s lányaiban a guthi Országok és lossonczy Bánffiak egy-egy ágának ősanja.

Ilona pedig (1449—63) 1449 végén vagy 1450 elején bazini Szentgyörgyi Imre «groff» neje,⁵² s így eme rendkívül előkelő, főúri család bazini ága egyik alágának az ősanja lett.

Kata (1449) végül⁵³ csakis egyszer fordul elő, valószínű, hogy ifjabb korában, s férjezetlenül halt el, mert különben mint gazdag örökösnőnek neki is lenne az okmányokban későbbi nyoma.

b) László alága.

Térjünk ezek után át az utolsó még fennmaradó Rozgonyiakra, az idősb Rozgonyi-ág (IV.) László alágára.

⁴⁷ Dl. 17605.

⁴⁸ Dl. 15458.

⁴⁹ Dl. 230.

⁵⁰ Dl. 13632.

⁵¹ Bánfy oklt. I. A° 1455 Dionales.

⁵² Dl. 12924.

⁵³ Dl. 14235.

Ezen ág teljes gerincét feltűnően sok okmány megadja, valószínűleg azért, hogy világos különbséget tegyen az ifjabb ág hasonnevű s ugyanegy időben élt tagjaival szemben.

Ezen okmányokból tájékoztatásul csupán kettőnek a genealogiai részét közlöm és pedig :

egy 1440. évi örökösödési szerződését,⁵⁴ mely ezt tartalmazza :

Rozgonyi László
|
István
temesi ispán
|
János
1440

Azután a budai káptalan egyik 1490. évi bizonyágleveléét,⁵⁵ mely ezt mutatja :

id. Rozgonyi István temesi ispán	{	János	{	János	{	István 1490
		Rozgonyi János országbíró		János †		István 1490

E két okmány együtt világosan megadja az ú. n. idősebb ág legtovább élt ágának összefüggő gerincét egészen az utolsó Rozgonyi-ig, a második okmány pedig mutatja azt is, hogy úgy az idősb, mint az ifjabb ágon *u. a. időben tényleg egy-egy egymástól különböző János fia István létezett.*

Rozgonyi (IV.) László fiai közül (II.) Péter (1402—38)⁵⁶ veszprémi és egri püspök volt.

(III.) István (1410—39) pedig, eme alág legkimagaslóbb alakja, több megye ispánja, különösen mint temesi ispán vált ismeretessé.

(III.) Istvánnak két nejeről tudunk. Mint elsőről, a balladában is megénekelt galambóczi hősnőről, Ceciliáról (1410—36), Szentgyörgyi Péter «groff» leányáról,⁵⁷ kit Zsigmond király 1430. évi adománylevelében tetteiért gazdagon meg is jutalmaz ; mint másodikról, Annáról (1439—47), lossonczi Dezsői János leányáról.⁵⁸

Gyerekei az elsőől születtek és pedig (V.) István (1431—34),⁵⁹ (I.) Imre (1434),⁶⁰ kik ifjabb korban halhattak el, s végül (VII.) János (1431—58.), ki ágát folytatta.

(VII.) Jánosnak, kit «monyorósi»-nak is neveznek,⁶¹ szintén két feleségét ismerjük, elsőként

Erzsébetet (1447—49),⁶² másodikként pedig Kálnási Borát (1457—68),⁶³ a későbbi Kapy Sandrinnét.

Az elsőől született (II.) György (1449—58),⁶⁴ a másodiktól születtek (I.) Jób (1457—58),⁶⁵ ki látszólag korán elhalt, (IX.) János (1457—75), ága folytatója,⁶⁶ s valószínűleg Cecília (1473),⁶⁷ is, ifj. Modrák Pál neje.

(IX.) Jánosnak, a (VII.) János és Kálnási Bóra fiának, kit szintén «monyorósi»-nak, de «feketének» is neveznek,⁶⁸ felesége volt Modrák Margit (1481—94),⁶⁹ az id. Pál és neje Anna lánya, Tarkői Simon özvegye.

Egyetlen gyerekük volt, az 1481-ben is még gyámság alatt álló, tehát kiskorú (VII.) István (1475—1519),⁷⁰ ki 1523-ban ápr. 27 és szept. 12 közt a Rozgonyiak férfiágát sírba vitte.⁷¹

Eme (VII.) Istvánnak, kinek kezében az ifjabb ág utolsó férfisarjának, (VI.) Istvánnak 1490 és 1492 közt történt elhalálózásával az egész rengeteg Rozgonyi-vagyon⁷² összpontosult, két felesége volt :

az első : Hédervár Kata (1513—19),⁷³ a Miklós tárnokmester és szomszédvári Henning Orsolya lánya,

a második : mesztegyői Szerechen Krisztina (1525),⁷⁴ a Lajos lánya, 1529-ben már homonnai Drugeth György első felesége.

(VII.) Istvánnak Hédervár Katától egy fia (III.) Péter (1508)⁷⁵ és három lánya, Ágnes (1513),⁷⁶ Dorothea (1513)⁷⁷ és Kata (1511—33)⁷⁸ született, kik közül a fiú és az első két lány ifjú korban elhaltak, míg Kata Báthory András felesége, s így az ecsedi ág egyik ősanja lett.

(VII.) Istvánnak második feleségétől, Szerechen Krisztinától szintén volt egy Kata nevű lánya

⁶² Dl. 14245.

⁶³ Dl. 15767, 16638.

⁶⁴ Dl. 14245.

⁶⁵ Dl. 15162, 15263.

⁶⁶ Dl. 15767.

⁶⁷ Dl. 17417.

⁶⁸ Dl. 15767, 17663, N. R. A. f. 578. no 17. M. N. M. fol. lat. 3645/44. C. 22. f. 159 no 1491.

⁶⁹ Dl. 19217, 15532 és Hédervár Oktl.

⁷⁰ N. R. A. f. 596 no 27, Dl. 20088, 18451.

⁷¹ Dl. 23744, 23798.

⁷² N. R. A. f. 571 no 2.

⁷³ Dl. 34312 és Hédervár Oktl. no 350.

⁷⁴ N. R. A. f. 596 no 4.

⁷⁵ Dl. 21874.

⁷⁶ 77 78 Dl. 22450.

⁵⁴ M. N. M. fol. lat. 3645/44. A° 1440. C. 15. no 2029.

⁵⁵ Dl. 19627.

⁵⁶ Veszpr. püsp. Oktl. F. C. D. X. 5. 691.

⁵⁷ Dl. 12220.

⁵⁸ Dl. 13408.

⁵⁹ Dl. 12383.

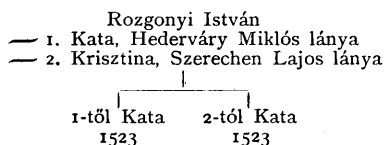
⁶⁰ Dl. 12612.

⁶¹ Dl. 17663.

(1523—25),⁷⁹ kit némely genealogusok a másik Katával összekevernek, amennyiben Báthory Andrásnét hol Héderváry Katától, hol Szerechen Krisztinától származtatják.

Minden félreértést kizár azonban a következő két okmány, illetőleg azok itt következő kivonata és pedig :

először is a leleszi konventnek egy 1523. évi intőlevele,⁸⁰ melyben ez áll :

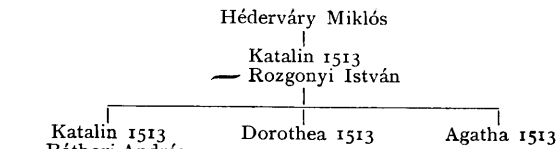

másodszor a budai káptalan 1513. évi tiltakozó levele,⁸¹ amelyben ez áll :

⁷⁹ Dl. 24162, 24078.

⁸⁰ Dl. 24652.

⁸¹ Dl. 22450.

Világos tehát, hogy (VII.) Istvánnak két Kata nevű lánya volt, s az is, hogy ezek közül *az idősebb*, az első feleségtől származó, ment Báthory András-hoz férjhez.

Báthory Andrásné, Rozgonyi Kata, aki még 1533-ban is élt,⁸² s akit csak 1551-ben találtam néhaiként említve,⁸³ volt kétségtelenül a nagy Rozgonyi-család utolsó sarja, miután nővére Kata már 1525 után eltűnik, s a Rozgonyi-örökség is kizárólagosan a Báthoriak kezébe kerül.

KERESZTES KÁLMÁN.

⁸² M. N. M. fol. lat. 3645/44. C. 39. f. 120.

⁸³ L. R. A° 1551, II. 252.

VEGYES.

Ismeretlen címereslevél II. Lajostól.

Középkori címeresleveleink száma újból gyarapodott egygyel. Sajnos, csak másolatban maradt reánk, eredetijét nem ismerjük, de szerencsére a szövegben az adományozott címer le van írva és így megkonstruálhatjuk a címert, mely több tekintetben érdekes heraldikai sajátosságot mutat. Az armálist II. Lajos 1517 május 17-én Budán állította ki Olahus Bangh dictus de Medelford részére, aki Erdődi Bakócz Tamás esztergomi érsek familiarisa, scriba-ja és közjegyzője volt. Személyéről, érdemeiről az oklevél nem emlékezik meg bővebben. A címeradománnyal nemesítés is járt a címerszerző és leszármazói részére. Az oklevél Vámosattyai Békessy Istvánnak a nádori hivatal expeditorának 1836 június 20-án Budán kelt hiteles másolatában maradt reánk, aki azt nem az eredetiről, hanem egy 1833 április 2-án kelt hiteles másolatról hitelesítette. A másolat jelenleg ifj. Kalmár János szigorló mérnök tulajdonában van, folyóiratunknak dr. Bevilaqua Béla, a hadügyi múzeum őre bocsátotta rendelkezésre.

Az oklevél szövege a következő:

Lodovicus dei gratia rex Hungariae, Bohemiae, etc. tibi discreto Olao Bangh dacs¹ de Medeffiord Ottoiun.² diocesis, reverendissimi in Christo potris domini Thomae cardinalis Strigoniensis ac patriarchae Constantinopolitani et apostolicae sedis legati etc. amici nostri charissimi familiari ac causarum legationis eiusdem scribae et notario publico salutem et gratiae nostrae regiae incrementum. Cum in principibus et his, qui summa rerum potiuntur inter alia, quibus regium nomen et illustrari et pleno omnium ore celebrari consuevit, liberalitate ipsa, qua vel alienissimi quique facile conciliantur nil prorsus praestantius laudabiliusve censeatur eamque partem muneris et decoris regii nobis peculiarem esse futuramque iampridem statuerimus et cum effectu plane etiam in nobis sitam haetenus ostenderimus, placuit majestati nostrae non³ solum eos, qui curiam et servitia nostra directe insectantur, sed et remotiores quoque et eos potissimum, qui nominis et dignitatis nostrae splendore uti summo-pere cupiunt, gratia nostra amplecti et regio prosequi favore. Quo fit, ut te Olaum Bang in conspectu maiestatis nostrae personaliter constitutum, ob tuos virtutes et animi dotes, de quibus apud nos fidedigno testimonio commendari

voluisti, dignum nostra regia munificentia ac liberalitate censuerimus. Quod ut cum effectu cunctis pateat te a conditione ignobilitatis de speciali nostra gratia et regiae potestatis plenitudine eximendo, in verum nobilem creandum coetuique et numero ve (rorum) nobilium deque nobili sanguine descendantium adscribendum et annumerandum fore duxim (us, imo) eximimus et creamus et praeficimus, ascribimusque et annumeramus, praesentium (per vigorem), decernentes, ut a modo in posterum tu ac tota tua posteritas a te lango⁴ nobili sanguine propaganda et descendenda, veri nobiles ubique terrarum et gentium habeamini et reputemini cum effectu, omnibusque illis libertatibus ac praerogativis, quibus caeteri nobiles de jure aut consuetudine utuntur, potiuntur et gaudent, tu quoque et posteritas tua praefata perenniter uti, frui et gaudere possitis ac valeatis. Et insuper in signum huiusmodi nobilitationis haec arma seu insignia nobilitaria, videlicet scutum tripartitum, triplicique colore aequaliter distinctum, cuius prima et superior pars colore fulvo sive aureo completur, ac in illius medio rosa rubea convenienter inseritur, media vero pars colore alba extenditur, in qua tres stellae aureae, quarum quaelibet quinque radiis resplendet, adiunguntur, ultima seu infima scuti particula colore flaveo coelestino cum luna alba non illepede depingitur, prout haec in capite praesentium litterarum nostrarum arte pictoria figuratae et distinctius expressatae conspiciuntur, animo deliberato et ex certa nostra scientia, deque auctoritatis nostrae et potestatis regiae plenitudine dedimus, donavimus et contulimus, immo damus, donamus et conferimus, per praesentes annuentes et concedentes, ut tu tuique cuncti haeredes et posteritatus praetacta arma sive nobilitatis insignia, instar aliorum nobilium armis utentium, a modo in posterum ubique locorum in proeliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon sigillis, annulis, velis, vexillis, cortinis, tentoriis, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus ferre, gessere et habere eisdemque libere uti, frui, ac perpetuo gaudere possis ac valeas, tuique haeredes et posteritates universale possint et valeant. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras, pendentis et authentici secreti ac sigilli nostri, quo ut rex Hungariae utimur munimine roboratas, tibi, ipsisque posteris ac successoribus tuis duximus concedendas. Datum

¹ Kétségkívül dicto-nak olvasandó.

² Minden valószínűség szerint Olomucensis olvasandó.

³ non után még splen van a szövegben, úgy látszik ez a másoló hibájából kerülhetett bele a szövegbe, mert e helyen nincs semmi értelme.

⁴ Igy largo helyett.

in arce nostra regia Budensi, die dominica proxima ante festum ascensionis domini, quae fuit decima septima mensis Maii, anno domini millesimo quingentesimo decimo septimo, regnorum nostrorum praedictorum anno secundo.

A címerleírás szerint a címer tehát a következő: arannyal, fehérrel (ezüsttel) és késsel osztott pajzs felső arany osztásában vörös rózsza, a középső fehér (ezüst) osztásban három ötágú arany csillag, az alsó kék osztásban ezüst hold. Sisak, sisakdísz, takarók hiányoznak.

Amint ebből látható, az adományozott címer az ú. n. pajzscímerek közé tartozik, amilyent II. Ulászló és II. Lajos idejéből nem egyet ismerünk. Ilyen pl. II. Ulászlótól Zlathynai Seban Pál címere 1501-ből, Boszylevoi Arbanasz Ambrus címere 1502-ből, a Radák-címer 1514-ből, II. Lajostól a Zuhodoli János deáké 1516-ből, a Jeszenszky-családé 1521-ből, Kormossy Tamásé 1521-ből, a Forgách-családé 1525-ből. A későbbi időkben nem egy ilyen pajzscímert ismerünk az erdélyi címerek között; így pl. a Gyulay-címert 1591-ből, a XVII. századbeli erdélyi címerek között pedig szintén van jó egyenéhány pajzscímer.

A Bangh-címer három színnel osztott pajzst mutat. Ez az első pillanatra kissé szokatlannak tűnik fel, miután általában a középkori magyar címerek, megfelelőleg a magyar heraldika naturalisztikus irányzatának, négyelt vagy osztott pajzst keveset mutatnak fel. Azonban épp I. Lajos korából hozhatunk fel néhány példát többszínű pajzmezőre. Ilyen a Sapharych-címer 1517-ből, mely fehér alsó pályával vágott pajzst ábrázol, melynek felső mezeje vörös, alsó mezeje kék, ilyen a Benkner-címer 1517-ből, mely vörössel és ezüsttel vágott pajzst mutat, ilyen a Serényi-címer 1518-ből, melynek pajzsa kék és vörös, a Zuhodoli 1516-ből, mely ezüsttel kockázott alsó pályával vágott vörös-kék pajzst mutat. Hármasszínű vágott pajzsra a Bangh-címer volna az első ismert példa és e szokatlan címet talán a címerszerzőnek idegen származásával lehetne megmagyarázni.

Hogy a címerszerzőnek neve az eredetinek megfelelőleg van-e szövegben visszaadva, azt bajorosan dönthetjük el. A másolat másolatról készül, helytelen olvasás nincs kizárva. Hibás olvasás az első sorban a «dacs» szó, mely kézzelfoghatólag a «dictus» szónak elrontott alakja. Kétség férhet az «Olao» és a «Medelfiord» szavak helyességéhez is, az «Ottoiun» szó pedig kétségkívül hibás «Olomucensis» helyett. Hogy az armális eredetije lappang-e még valahol, vagy a századok folyamán megsemmisült-e, nem tudjuk; tekintettel a címernek heraldikailag érdekes voltára, óhajtanánk volna, hogy a két feltevés közül az első bizonyuljon valósnak.

Aldásy Antal.

Adalékok a középkori oklevélkritikához.

I.

A XIV. század derekán (1352–54.) Hahót nem-beli Miklós volt bán — a Bánfiak őse — és a veszprémi káptalan közt pör folyt Tamás országbíró előtt Keszi zalavármegyei birtok miatt, melyről Miklós azt állította, hogy őt örökjogon illeti meg. Ennek igazolására felmutatta Dénes nádornak egy 1234-iki oklevélét, amelyben ez alnádora egy ítéletét írta át s erősítette meg «duplici sigillo.»¹

Az országbíró azonban, aki előtt e per folyt, visszatúsította az oklevelet, azzal a megokolással, hogy az oklevél kiadójának neve helyett csak egy D. betű van az oklevél elején, ami pedig senkinek a nevét nem jelentheti: «ad modum regalis sigilli et pro nomine illius a quo . . . ebat *tantummodo unam simplicem litteram D. in primordio ipsarum litterarum pro totali proprio nomine habentes, per quod nullius hominis nomen poterat designari.*»²

Pedig ez a D. betű Dénes nádor nevét jelentette, aki ez időtájt viselte a nádori méltóságot, s tudjuk azt is, hogy a XIII. században nem volt szokatlan eset, hogy az oklevél-kiadó — király, prépost, ispán stb. — csak nevének kezdőbetűjét írta ki.

II.

1364-ben egy, az országbíró előtt folyt perben az egyik fél felmutatta a csatári konvent egy 1319-iki oklevelét; ezt azonban nem vették figyelembe, mert rögtön szembeünt, hogy «*cera sigilli eius omnino nova et ipsum privilegium denuo sigillatum fuisse.*»³

Holub Főzsef.

Nemzetstörténeti adalékok.

1.) Tibold.

1239-ben a veszprémi káptalan előtt «Razlov filius Turda de genere Tybolth» egy Grech nevű földet elad «*Demetrio filio Cosma de eodem genere*» 70 márkáért.⁴

2.) Hermán.

1340 július 7-én «Herbordus filius Nicolai filii Herbordi de genere Hermán et domina Wyola filia eiusdem Nicolai, soror prefati Herbordi ac Georgius filius eiusdem domine» Oroszton nevű zalai birtokukat eladják a veszprémi káptalannak.⁵

¹ Még két oklevélét találtam Dénes nádornak, amelyben két-tőcs pecsétje említettik: «*presentem paginam eidem concessimus dupplicis sigilli nostri munimine.*» (Wenzel: A. U. O. VI. 507. és 530.)

² A veszprémi káptalan házi levéltárában, Gyulakeszi 3. (1247-hez beosztva.)

³ M. N. Múzeum levéltára. Törzssanyag. 1364. VIII. 16. XVIII. másolat.

⁴ Veszprémi káptalan orsz. levéltára G. 118.

⁵ Veszprémi káptalan házi levéltárában.

3.) Rátót.

a) IV. László 1274 május 23-án Balduin comes fiainak, Gyula mesternek és Istvánnak, Keszi (Kezu) zalai udvarnok-földet adja nagy érdemeikért; István Győrnél kapott súlyos sebet és ugyanott, valamint Csehországban tüntette ki magát Gyula mester is.¹

b) Lajos királynak 1375 november 30-án kelt leveléből kiegészíthetjük a nemzetség Felső-örsi ágának genealogiáját² II. Miske egy leányával, — sajnos a neve kimaradt az oklevélből, — aki Kőkuti Turul felesége volt: «...domina avia sua, consors videlicet Turul de Keukwth, filia scilicet quondam Mysske de Wrs a domina filia quondam Corradi dicti de Owar progenita...»³

4.) Szalók.

1254-ben a veszprémi káptalan előtt «Gregorius filius Gregorii de Zlouk totam portionem in villa Bala» eladta «Gregorio filio Ensil et Batur filio Izraelis de villa Bala» 10 márkáért rokonai, Samson, Apsolon, Symeon, Scotmar és János beleegyezésével.⁴

Az oklevél nem említi ugyan, hogy ezek a Szalók nemzetség tagjai, de, mint Karácsonyi (III. l. 47.) írja, a Kaba-ág egyik tagja «az előttünk ismeretlen Bala faluban lakott», amelyről szól a fenti oklevél is, s így nem lehetetlen, hogy ennek a nemzetségnek tagjai voltak.

5.) Ják.

A következő oklevél a Ják (Tyák) nemzetség történetéhez szolgáltat új adatokat. Minthogy magántulajdonban van, — főtiszt. Németh Ráfael úr, a zalavári apátság levéltárának őre, volt szíves rendelkezésére bocsátani — teljes szövegében adom.

Nos capitulum ecclesie Castriferrei memorie commendamus significantes tenore presentium quibus expedit universis, quod Sandor filius Gregorii de genere Tyak ad nostram personalem veniendo presentiam confessus extitit ministerio vive vocis eo modo, ut ipse pro debito suo, scilicet decem marcarum denariorum promptorum latorum Wyennensium, marcam quamlibet cum decem pensis computando, a Nicolao filio Demetrii, jobagione Nicolai filii Iwan simiter de genere Tyak in possessione eorundem Wyfalu nunc residenti et domina Clara vocata, sororis (sic) domine uxoris dicti Sandur, consorte predicti Nicolai, filia Johannis de Chalad per ipsum mutuo receptarum et per eosdem sibi datarum, dimidiam curiam in eadem possessione Wyfalu, ab oriente a curia Mar-

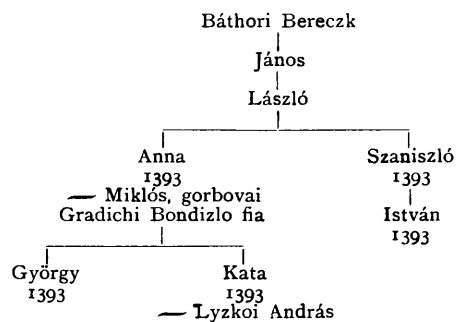
tini filii Tyak in tertia linea habitam et aliam medietatem sessionalem in possessione sua Sandurfalua vocata ex opposito curie eiusdem Sadour ab aquilone (sic) sitam cum omnibus utilitatibus et pertinentiis ad easdem spectantibus et fenilia duorum falkastro- rum in locis Keurus et iuxta lacum Beugech dictum sita eisdem Nicolao et domine prescripte, consorti eiusdem, pignori obligasset tamdiu possidendas, tenendas et conservandas, quousque per predictum Sandur aut per hos, quorum redemptioni magis congruunt, in predicta sumpma pecunie, quantitate et qualitate, omni estimatione exlusa, redimi poterunt a Nicolao filio Demetrii et domine consorte sua prenotatis. Presentes vero dum primum nobis reportate fuerint in privilegium redigi faciemus. Datum feria quarta post octavas festi Epiphaniarum Domini anno eiusdem M^oCCC^{mo} quinquagesimo quarto. (1354 jan. 15.) (Hártyán, hátán pecsét nyomai.) Holub József.

A Corbaviaiak genealogiájához.

A Turul 1925-ik évfolyamának 32—33. lapjain «Adalékok a Zákányiak genealogiájához» cím alatt foglalkoztam a Corbaviaiak leszármazásának egyes részleteivel.

Említett cikkem állításainak megerősítésére s kiegészítésére közölni kívánom még a következőket:

a) Egy a váradi káptalan előtt 1393 május 5-én, Báthory Anna, valamint gyerekei és a Báthoriak között kötött egyezség¹ genealógiai részét, mely a következő adatokat tartalmazza:

Ezen okmány igazolja tehát, hogy az említett cikkemben felállított genealógia helyes. Megjegyzem, hogy míg az okmány Györgyöt a Gradichi Miklós és Báthory Anna fiának mondja, addig Katát csak mint a Báthory Anna lányát említi.

b) Továbbá Palóczy László országbírónak egy 1466-ban kelt, több okmányt tartalmazó, kiadványát,² il-

¹ Veszprémi káptalan házi levéltára, Gyulakeszi 4.

² Karácsonyi: Magy. Nemz. III. l. 18. l.

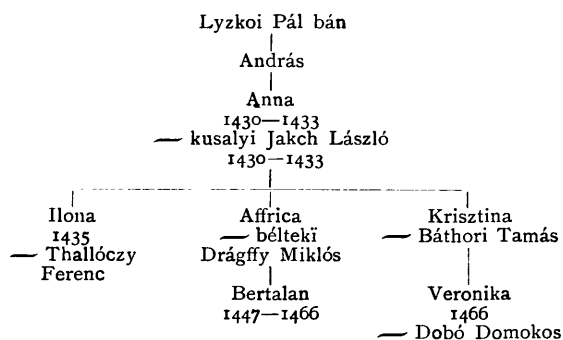
³ Veszprémi káptalan házi levéltára, Pathvására 12.

⁴ M. N. Múzeum levéltára. Törzsanyag.

¹ DI 7861, 8007

² DI 15535

letőleg az ezen okmányok adta genealógiát, mely a szóban forgó Báthori Anna további nőági leszármazóit mutatja, ily módon:

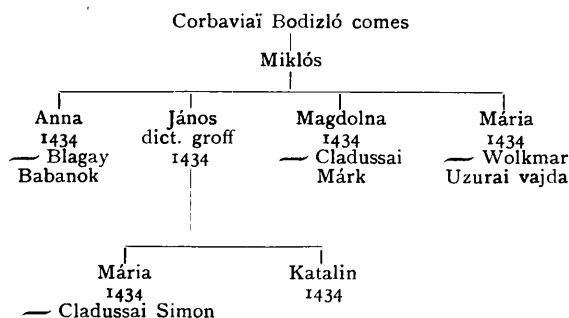

Kusalyi Jakch László neje tehát sem Pók nb. Annával, sem Báthory Annával nem azonos, hanem az előbbinek dédunokája, az utóbbinak pedig unokája.

Téves tehát a Rákóczy-család levéltára mutatójának az a beállítása,³ hogy Pók nb. Anna lett volna később Jakch Lászlóné, az okmány, amelyet a mutató szerzője így értelmez, tényleg erről a kapcsolatról mitsem említ,⁴ de téves Wertnernek is az adata,⁵ mely szerint a Jakch László neje Báthory-lány lett volna.

Végül még egy érdekes kérdést óhajtanék megpendíteni:

A Blagay oklevéltár 164. sz. okmánya, egy 1434 ápr. 14-ről kelt örökbevallólevél, a következő leszármazást mutatja:

Hogyan kapcsolódik bele ez a genealogiai töredék a Turul 1923/25. és 1925-ik évfolyamaiban⁶ ismertetett genealógiákba?

Keresztes Kálmán.

³ M. N. M. Rákóczy M. El. C. 21. F. 1 no 4 és C. 35 F. 1. no 4 is.

⁴ Turul 1925 évf. 33 l.

⁵ Turul 1900 évf.: Báthoriak.

⁶ 38. kötet 26—27. lap, 39. kötet 32—33. lap.

Két címeres levél Körmöczbánya levéltárából.

Körmöczbánya levéltárában végzett kutatásaink közben két XVII. századbéli — tudunkkal eddig ismeretlen — címeres levél került kezeink közé. Tekintettel arra, hogy a közviszonyok alakulása következtében a levéltárba bejutás tetemesen meg van nehezítve, szakköreinknek vélünk szolgálatot tenni, ha az armálisok szövegeiből a címerleírást tartalmazó részt folyóiratunkban közöljük.

Az egyik armalist II. Ferdinánd 1628 január 12-én állította ki Kőszeghi (de Kuszeogh) Martony Ferencnek és anyjának Beér Ágotának, egyidejű nemesítéssel. A címerleírás a következő:

«Scutum videlicet militare erectum cœlestini coloris, fundum illius viridi monticulo occupante, super quem integra grus, naturali suo colore, complicatis alis effigiata sinistro pedum sistere, dextro lapillum sustinere, inque dextram scuti partem conversa esse cernitur. In superioribus vero scuti angulis hinc aurea stella, illinc hæmisphærio lunæ rutilantibus. Scuto incumbentem galeam militarem apertam, regio diademate, medio fulvum leonem anterioribus pedibus dextro hastam bifido vexillo conspicuam elevare, sinistro ad rapiendum protenso, ore patulo, lingua rubicunda exerta ac cauda bifurcata superius elevata proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeæ laciniis sive lemniscis, hinc flavis et cœruleis, illinc vero rubris et candidis in scuti extremitates sese passim diffundentibus, scutumque ipsum decenter ornantibus.» Az armális kihirdettetett Vas vármegyében 1629 március 19-én.

A másik armális III. Ferdinándtól való. Kelt: 1647 június 8-án, Sziwy András, felesége Punczowska Katalin és gyermekei János, Bertalan és Zachariás részére szintén nemesítéssel egybekötve. A címerleírás a következő:

«Scutum videlicet militare erectum cœlestini coloris, fundum eius trijugi monticulo interoccupante, super quo columba alis expansis volatui inhians, utrisque pedibus insistere, rostro vero olivæ ramum tenere et in dextram scuti partem conversa esse visitur. Scuto incumbentem galeam militarem apertam regio diademate ex eoque ternos rubescentes rosæ ramos ab invicem iusto spatio dilatatos proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeæ laciniis seu lemniscis, hinc flavis et cœruleis, illinc autem candidis et rubris, in scuti extremitates sese diffundentibus.»

A címerkép a leírástól annyiban tér el, hogy a hármassal helyett egyes halmot, a baloldali takaró színe pedig baloldaltól vörös-zöld színt mutat.

Ernyey József.

SZAKIRODALOM.

Armando Lodolini: Elementi di diplomatica, Milano, 1926, Ulrico Hoepli 8-r. 230 l.

A milánói Hoepli-cég a tudományos kézikönyvek sorozatában már szép számmal bocsátotta közre a történeti segédtudományok összefoglalását (*P. Taddei*: L'archivista; *P. Pecchiai*: Manuale per gli Archivisti; *S. Guelfi Camaiani*: Dizionario araldico; *E. A. Thompson*: Paleografia greca e latina; *A. Cappelli*: Dizionario di abbreviature; *G. Gasperini*: Semiografia musicale; *S. Ambrosoli* e *F. Gnechi*: Manuale di Numismatica stb.). Ezek sorát gyarapítja Lodolini idén megjelent munkája is, amely mellett nem haladhatunk el szó nélkül. Az ilyen kézikönyvek vannak hivatva arra, hogy példaadó módszeres feldolgozásban foglalják össze az általuk felölelt tárgykör lehetőleg egész területét, beleértve a legújabb tudományos kutatások eredményeit is. Alkalmas-e Lodolini könyve az olasz oklevéltani tudomány eredményeinek módszeresen összefoglaló megismerésére, aligha hisszük. Ez a könyv nem áll az olasz történettudomány mai színvonalán s annak díszére semmiképp sem válik.

Tulajdonképpen Lodolini munkájának címe nem fedti tartalmát tökéletesen. A szerző ugyanis a diplomatika elemeit ígéri a könyv címében, de ezenkívül megtalálni benne a chronologia, sphragistika és heraldika kétségkívül nagyon hiányosan előadott foglalatát is. Ez a módszertelenség nyilván feltűnik még a tudományosan nem képzett olvasónak is. Még a chronologia és sphragistika vázlatos előadását talán bele lehetne magyarázni egy diplomatikai bevezetés tárgykörébe, de mit keres ott a heraldikai blazonálásnak — mert Lodolini másról, így a címeradományozásról, a címeres levelekről, a címerjogról mit se beszél tíz lapra sűrített összefoglalás, nem is szólva arról, hogy a címentant ábrák nélkül, mint Lodolini teszi, a nagyközönségnek magyarázni ugyancsak bajos, majdnem lehetetlen.

Maga a mű két részre oszlik. Az első rész (Svolgimento e nozioni generali della diplomatica) tulajdonképpen a diplomatika történetét adja Petrarcától kezdve, aki Itáliában először gyakorolta a tudományos oklevélkritika módszereit, egészen napjainkig, s itt igen helyesen az előadás gerince az olasz diplomatika története, amelybe a többi nemzeteké csak szükségszerűleg kapcsolódik. Mindenesetre feltűnő és módszertani szempontból semmivel sem indokolható, hogy a szerző ide olvasztja be, Fumagalli és Gloria jelentőségének méltatása után, a középkori (La scrittura medievale: a) capitale e onciale; b) la minuscola; c) corsiva), valamint az újkori (Secondo periodo della scrittura: a) gotica; b) umanistica; c) italia-bastarda-bollatica) írástörténetről szóló, egyébként sovány és hiányos fejezeteket, valamint a rövidítésekről és az írószerszámokról való mondanivalóit is. Ezen harminc oldalnyi kitérés után, amelyben öt oldal jut még az oklevél keltezésének magyarázatára is, jöllehet úgy a chronológiával, mint az írás eszközeivel a szerző a második részben külön is foglalkozik, következik a jelenkori olasz diplomatika, a különböző olasz diplomatikai iskolák elég bő ismertetése. Ez a rész is pongyolán van ugyan

megírva, a nevek és címek felsorolása meglehetősen hiányos, de az idegen olvasó számára talán ez a könyv legérdekesebb része, a különböző olasz diplomatikai irányok összeállítása miatt.

A második rész (Lezioni particolari sulle principali branche della diplomatica e delle scienze ausiliare) első fejezetében (Terminologia diplomatica e dichiarazione dei relativi documenti) Lodolini bőbeszédűen, sok szóval mégis keveset mondva, foglalkozik az oklevelek fajaival, valamint a különböző egyházi és világi oklevéladó személyekkel és testületekkel, az oklevél létrejöttével kapcsolatos jogi és fogalmazási cselekményekkel. A második, igen bő fejezetben az oklevélírás eszközeivel (viasztáblák, papyrus, pergament, papiros és az írószerek) foglalkozik. Utána külön fejezetben, jöllehet ez szervesen együvé tartozik az előzővel, az oklevél anyagának kikészítéséről és az íráshoz való előkészítéséről beszél. Ezzel a tulajdonképpeni oklevéltani rész be is fejeződik.

A chronológiát tárgyaló következő fejezetben az író egy íven sok mindenről beszél ugyan, de előadása nélkülözi az anyag módszeres felépítését, a mellett, hogy sok tekintetben hiányos is. Ezután a sphragistika foglalatát következik, amely részletesen ismerteti a különböző országok uralkodói pecsétjének fejlődését. A magyar királyi pecsétről azonban mindössze csak annyit mond, hogy a felségpecsét a királyt trónusán ülve ábrázolja. A címerek blazonálásáról szóló sovány összefoglalás, amelyről fentebb már szoltunk, zárja be a könyvet.

Az ilyen tudományos bevezetésnek az anyag gondos kiválasztása és a legújabb kutatások eredményeinek figyelembevételével mellett módszeres feldolgozása, a tömör és világos előadás, valamint gondos, a továbbkutatást minden irányban elősegítő bibliográfia adja meg a létjogosultságot. Lodolini munkája azonban híjával van mindezeknek a szükséges tulajdonságoknak. Anyagát hiányosan és ötletszerűen szedte össze, feldolgozása nélkülözi a logikusan felépített tudományos rendszerezést, bibliográfiája nemcsak hiányos, hanem egész célszerűtlenül a szövegben szanaszét szórva, legtöbbször csonkán adja a könyvek címét. Lodolini munkáját olvasva örömmel állapíthatjuk meg, hogy a Magyar Történettudomány kézikönyvének eddig megjelent hasonló tárgyú kötetei (Aldásy: Címentan; Áldásy—Fejérpataky: Pápai oklevelek; Szentpétery: Chronologia) úgy az anyag gazdagságát, mint különösen a módszeres feldolgozást illetőleg messze felette állanak Lodolini könyvének, amelynek használatát számunkra még a különlegesen itáliai kérdéseknél is feleslegessé teszik.

T. L.

Lapedatu Al. és *Lupás J.*: Anuarul institutului de istorie natională. I. 1921—1922. Cluj 1922. és II. 1923. București, 1924.

Erdély kulturális és tudományos jótékony hatása az oláh irodalom és tudomány fejlődésére az oláh irodalom legrégebb írott nyomaitól kezdve a mai napig szünet nélkül érvényesült. Minden nagyobb történeti

esemény vagy megrázkódtatás: a reformáció, az oláh egyháznak a katolikus egyházzal való uniója és Erdélynek elvesztése a trianoni békéből kifolyólag egyaránt pregnáns alkalmat szolgáltatott ezen tétel igazolására. Az oláhság szellemi fejlődésében ugyanis lüktetőbb korszakokat vagy akkor állapíthatunk meg, amikor az, a magyar hatás közvetítésével próbálkozott a nyugat áramlataiba bekapcsolódni, vagy pedig, amikor nagyobb állami függetlenségre és területiális terjeszkedésre tett szert. Az elszakított Erdély ezeréves magyar kultúrájának a hatása a mai helyzetben jelentkezik egyrészt a magyar kultúrájú erdélyi oláhságnak a többi oláhság fölötti hegemoniára való nyílt vagy titkos törekvésében, másrészt pedig az újabb oláh tudományos kutatásoknak feltűnő mértékben magyar forrásokból táplálkozó orientációjában. Erdély régi kulturális és tudományos intézményei: az egyetem, iskolák, kultúrpaloták, könyvtárak, múzeumok, levéltárak, színházak, műemlékek stb. valósággal kihívják az oláh tényezők, kutatás és tudomány figyelmét a szellemi élet ezen magasabbrendű forrásaira, amelyek mintaképül szolgálhatnak egész Románia hasonló intézményeinek ugyanily irányú és színvonalú átalakítására, továbbá pedig kiapadhatatlanul nyújtják a nyers, írott és nyomtatott kútforrások az oláh irodalmi és tudományos mozgalmak összes irányainak. A nyelvészeti, történettudományi, sőt még irodalomtörténeti vonatkozású legújabb oláh kutatások is nagyon szívesen és szorgalmasan fordulnak — természetesen a maguk módja és sovíniszta céljaik előírása szerint — a magyar források eddig általuk nem ismert vagy ki nem használt tömegéhez. Ezt a jelenséget tükrözteti vissza az oláh imperium alá került kolozsvári tudományegyetemen belül felállított úgynevezett történeti intézet eddig megjelent két kötet évkönyvének elolvasása is.

Az 1872-ben a magyar állam által alapított kolozsvári egyetem 1919 őszén kezdte meg működését az oláh fenntartás alatt és új rendeltetése számára 1920 február 1-én lett ünnepélyesen felavatva Ferdinánd oláh király jelenlétében, aki ugyanakkor ezen egyetem keretén belül «az addig mostohán kezelt oláh nemzeti történet művelésének érdekében» egy történeti intézetet, szélesebb célkitűzésekkel felruházott történeti szemináriumot alapított. Ennek kimondott céljai voltak: 1. egy teljességre törekvő szakkönyvtár megalakítása; 2. egy oláh történeti bibliográfia összeállítása; 3. egy évkönyv és esetleg egyéb intézeti kiadványok megjelentetése, melyek az oláh nemzeti történetre, különösen azonban a magyarországi oláhok történetére vonatkozó eredeti tanulmányokat fognak tartalmazni; 4. a történeti kutatókedvnek jutalomdíjak kitűzése által való serkentése és ébrentartása, valamint a nagyközönség történeti érzékének emlékünnepek rendezése, régi műemlékek és történeti helyek látogatása és hasonló célokért dolgozó társaságok istápolása által való felkeltése és terjesztése.

Mindezen célkitűzések azokból az óriási hiányokból fakadtak, amelyek pótlására a kolozsvári egyetem új oláh tanárai működésüknek az új színhelyen való megkezdésével vállalkoztak. E hiányok a valóságban egy teljesen tabula rasa-szerű állapotot és egy abszolút primitív kiindulási alapot és színvonalat jelentenek. Sem könyv, sem bibliográfia, sem történeti érzék, sem ezek jelentőségének megértése, sem hagyomány,

sem semmiféle előkészület, ami megkönnyíthetné a megkezdett feladatok teljesítését, nem volt. Önkénytelenül is kérdezi az ember: hol voltak, mit csináltak és hol vannak ezek az emberek, a magyarságnak ehhez képest igazán messze föltétele álló és nyugati színvonala mellett? A gyűjtési, szervezési, nevelési, szellemi és kutatási munkát egyaránt a legelejáról kellett nekik megkezdeniük. Ennyi nehézség leküzdésére pedig anyagi eszközök, megfelelő szakképzettség, elegendő számú munkaerő sorompóbaállítás és lankadatlan munkakedv és agitáció egyformán szükséges. Világos, hogy a semmiből egyszerre mindent megcsinálni nem lehet és a kitűzött célok elérését csak fokozatosan és hosszadalmas idő árán lehet megérlelni. Mind a négy irányban azonban az akció élén álló tényezők, nem ijedvén meg semmiféle nehézségtől, dolgoztak és dolgoznak, és megfelelő eredményeket is fel tudnak mutatni. Egyik programpontjuk megvalósítását jelzi éppen az ismertetésünk tárgyát képező Évkönyvnek az 1921–22-ik és 1923. évekre vonatkozó két kötete. Az Évkönyv mindkét szerkesztője erdélyi származású ember. Az öregebbik: *Lapedatu* Sándor, már a háború előtt Romániába került, egyetemi tanár lett és Erdély megszállása után onnan hozták Kolozsvárra a régebbi oláh történelem előadására, a nemrég megbukott Bratianu-féle liberális kormányban pedig kultuszminiszteri ténnyel viselt. A fiatalabbik: *Lupas* János, most lett egészségügyi miniszter az Averescu-kormányban és nálunk sem teljesen ismeretlen név. Középiskolái a nagyszebeni állami és a brassói oláh gimnáziumban végezte, egyetemi tanulmányait pedig a budapesti egyetemen. Eleinte a nagyszebeni oláh teológiai szeminárium tanára, később esperes lett. A világháború alatt erős nacionalista érzelmei miatt Sopronban volt internálva, de a Mangra Vazul vezetése alatt álló magyarbarát oláh politikai párt kieszközölte Budapestre való áthelyezését, hol azután a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárában és az Országos Levéltárban szorgalmasan kutatta az erdélyi oláhok újabb történetére vonatkozó iratokat. Ez tette lehetővé, hogy 1918-ban magántanársággá is folyamodott a budapesti egyetemhez, folyamodványa azonban nem lett elintézve. A világháború után a kolozsvári egyetemen az újabb oláh történet tanára lett és azóta intenzív tudományos és politikai működést fejt ki.

Ennek az Évkönyvnek a szerkesztői tehát nem a történeti segédtudományok művelésével foglalkoznak, de a munkatársaik között is alig találunk olyat, aki kimondottan és kizárólagosan ezen a téren fejt ki irodalmi tevékenységét. A munkatársak legnagyobb része a kolozsvári egyetem történeti és filológiai tanácskéneinek a betöltői. De van néhány külső ember is. A kiadott cikkek is ennek megfelelően a történettudomány és a nyelvészet szakjába vágnak. A dolgozatok nagy része tanulmány, értekezés, de van közöttük megfelelő méltatással kísért forráskiadvány, adatközlés is. A filológiai dolgozatok közül kiválnak a moldvai eredetű Bogrea V. és a budapesti báró Eötvös József-kollégiumban nevelkedett erdélyi származású Draganu Miklós értekezései, amelyek okvetlenül megkínálják a mi szakembereink hozzászólását. A történeti vonatkozású cikkek szerzői a szorgalmas két szerkesztő mellett szintén leginkább az erdélyi származásúak közül kerültek ki. E cikkek közül néhány a

balkánfélszigeti oláhokra vonatkozik, a többi legnagyobb részét az erdélyi oláhságra. Az egyik cikket magyar ember írja (*Bittay Árpád*), egy másik magyar embernek, *Szabó József*nek, az 1875. évi Földrajzi Közleményekben megjelent cikkéből pedig kivonatolt oláh fordítást kapunk. A magyar források és irodalom felhasználását különben egybeült is tapasztaljuk. A XVIII. század második feléből és a XIX. század közepéről való magyarországi oláh mozgalmakkal foglalkozik több értekezés. Középkori és egyben nagyérdékű témát ölel fel Lapedatu Sándornak a «A Rossz Mihnea és a magyarok» című értekezése, amelyben szerző a Nagyszebenben meggyilkolt Mihnea havasalföldi vajda és Magyarország viszonyát 1508–1510 közti időben világítja meg a magyar és az oláh források egyforma felhasználásával. Érdekesekek Brankovics György szerb krónikájának Dragomir Sylvius által kiadott magyarországi vonatkozásai, melyek különösen Brankovics Száva érsekre és Erdélynek Apaffy Mihály-korabeli történetére tartalmaznak egykorú feljegyzett adatokat. Erdélyre vonatkozó földrajzi adatokat találunk egy 1816-ban Philippide Dániel által görög nyelven írt munkában, melyet Banescu M. méltat és fordít oláh nyelvre. Bogdan-Duica Gy. kiadja Barnutiu Simonnak, az 1848–49-iki szabadságharcban szerepelt egyik oláh vezérnek főljegyzéseit az 1849–1863. évekre vonatkozólag.

Mindezek és egyéb hasonló cikkek érdekelhetik a magyar történettudományt, de nem esnek a történeti segédtudományok és a mi folyóiratunk szigorúbb érdekkörébe. Így szempontból, mint ránk nézve közelebbi érdeklélő bíró dolgozatot kettőt vagy legfeljebb hármat emelhetünk ki az Évkönyv mindkét kötetéből. Ezekből is az egyik egy rövid nekrológ, melyet *Moisil C.* írt egy nemrég elhunyt oláh hisztórikusról: Onciul Demeterről, aki egyben az oláh állami levéltár igazgatója is volt 23 évig és történeti tanulmányai során többször érintett a történeti segédtudományok köréhez tartozó kérdéseket. Az itt található adatokat nem soroljuk fel, mivel folyóiratunk jelen számának egyik külön cikke egész részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel és Onciulnak a szerepét az oláh történetírás és történeti segédtudományok történeti fejlődésének részletes hátterében mutatja be.

A másik bennünket érdeklő cikk «Dragos legendája» cím alatt jelent meg és tulajdonképpen egy szemináriumi dolgozat, melyet *Vuia R.* írt és olvasott fel Lapedatu Sándor professzor szemináriumában. Ez az értekezés a Moldva megalapítására vonatkozó heraldikai mondát hasonlítja össze a külföldi hasonló mondákkal és speciálisan a mi Hunor és Magorra vonatkozó csodaszarvas mondánkkal. Az oláh mondában a következő öt pontot, állapítja meg, amelyek közös motívumként szerepelnek a külföldi mondákban és így a magyar mondában is: 1. Dragos vajda vadászni indul; 2. bölényre akad, amely a magas havasok túlsó oldalára, vagyis a mai Moldvába vezet; 3. Moldva vizéhez ér, amelynél utóléri a bölényt; 4. itt igen megkapó helyekre, nyílt síkságra bukkan, melyet új hazául választ; 5. visszatér Máramarosba, hogy a hozzátartozóit az új hazába vezesse. Ezen általánosan közös öt ponton kívül az oláh és a magyar monda között közelebbi feltűnő hasonlóságot is konstatálhatunk, mint pl. mind a kettőben ki van emelve, hogy az új haza különösen alkalmas a jó táplálkozásra, illetőleg

a háziállatok táplálására. Vagy pedig a magyar mondában Hunor és Magor külön megkéri az apjukat, hogy engedje meg nekik a Maeotis-ba való költözést; az oláh mondában pedig Dragos a magyar királyt, Ulászlót kéri meg ugyanerre. A külön kérdés motívuma megint közös. A különbség a két monda között az, hogy a magyar monda szarvasról beszél, míg az oláh monda bölényről tud, továbbá az oláh krónika a monda végén azt is kiemeli, hogy Dragos vajda — éppen a történetek miatt — határozta el, hogy a bölényfej lesz új országa címere. E különbségek jelzik az oláh monda eredeti részeit, valamint azt, hogy amint a Hunyadiak címerében levő gyűrűs holló eredeténél magyarázására létezett a középkorban egy külön monda, ugyanúgy Moldva címerében előforduló bölényfej magyarázatára is megtalálták a megfelelő mondát. Ettől eltekintve azonban lehetetlen el nem ismerni, hogy az oláh heraldikai mondának egyenes forrása a magyar krónika, illetőleg az abban leírt csodaszarvas monda. Ennek dacára szerző vonakodik teljes határozottsággal levonni az egyedül lehetséges következtetést, és noha ezen logikus következtetés ellen semmit sem tud felhozni, csak a lehetőségét engedi meg annak, hogy az oláh monda a magyar mondából és krónikából lett átvéve. De ez is óriási haladás az oláh tudomány eddigi romantikus felfogásával és álláspontjával szemben; amely azt tanította, hogy Dragos legendája egyszerű utánzata az Aeneasnak Itáliába való letelepedésére vonatkozó mondának.

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy szerző ezen értekezés elkészítésénél igen nagy haszonnal forgatta az idevonatkozó magyar forrásokat és irodalmat, pl. az Ethnografia különböző évfolyamait, vagy Sebestény Gyulának «A magyar honfoglalás mondái» című művét. Vagyis, ez a kis dolgozat igen tipikusan tükrözteti vissza azt a helyzetet, amelynek a medrébe az oláh tudományos kutatás egyelőre csak szerényen és félénken kezd bekerülni, idővel és fokozatosan azonban nagyobb arányokban és minden rezerva nélkül fog elhelyezkedni, és amelyet fentebb magyar orientációnak neveztünk el. Ez alatt pedig azt akaruk érteni, hogy az oláh tudomány, ha igazán a nyugati színvonal felé törekszik, nem kerülheti el kutatásaiban a magyar források és irodalom teljes ismerését és felhasználását, másrészt annak a kimutatását, mely mértékben hatottak az idők folyamán a magyar szellemi élet produktumai az oláh hasonló termékekre. Egyelőre ügylátszik még nem tartják szükségesnek és kívánatosnak ezen megállapítás utóbbi részére fektetni a fősúlyt, hanem megelégszenek az első rész különösebb kultiválásával. De így is a folyamat megindult és meg fog erősödni és ez is már elég jellemző és messzire kiható tünet és a kifürkészhetetlen idők méhébe rejtett problémák és következmények árnyékát ki bírná előre látni?

Ezen ismertetett két dolgozaton kívül voltaképpen nem is találunk folyóiratunk tárgykörére vonatkozó egyéb értekezést. Ez a negatív eredmény egyben hű tükrökre annak is, hogyan aránylik általában is Romániában a történeti segédtudományok művelése a történettudomány műveléséhez, vagyis mily kevés figyelemben részesülnek azok utóbbival szemben? De hogy az ebben az Évkönyvben foglalt dolgozatok számából következtethető arány nem hamis, hanem megfelel a valóságnak, kiderül az Évkönyvben található egy

másik, különben igen fontos tanulmányból is. Az Évkönyv második kötetének végén egy 106 oldalnyi terjedelmű bibliografiai repertóriumot találunk az oláh historiográfiának az 1921–22. évekre vonatkozó termékeiről, amelyből a jelzett két évben Románia egész területén megjelent történeti segéd tudományi produkciót is megismerhetjük.

A kolozsvári egyetem keretén belül felállított oláh történeti intézet egyik kimondott célja éppen egy teljes történeti repertórium összeállítása volt: az egész oláh történeti irodalomról, az összes időkből. Mivel azonban ezen a téren semmiféle előmunkát nincsen és ennek a célkitűzésnek a végrehajtása nem kis feladatot jelent, ennek pótlásaképpen egyelőre az Évkönyv arra vállalkozott, hogy egyes évek történettudományi produktumairól fog hűségesen beszámolni olvasói részére, egyrészt a fontosabb művek részletes ismertetése, másrészt oly pontos bibliografiai jegyzék kiadása által, mely csak egy-két év tudományos termelését foglalja magában. Annak a célnak, hogy minél nagyobb számban hozza a szükséges ismertetéseket, megfelelő szakértő munkaerők hiánya miatt nem tehetett eleget. Az ismertetések száma tényleg korlátozott. Az 1921. és 1922. évek bibliografiai repertóriumát azonban Románia legnagyobb és legteljesebb könyvtárában: a bukaresti tudományos akadémia könyvtárában összeállította két tisztviselő (Craciun I. és Lupu I.) egy harmadik (Sadi-Jonescu A.) felügyelete alatt. Ez a történeti repertórium az oláhoknál az első kísérlet ezen a téren és megállapítható, hogy feladatát teljes sikerrel oldotta meg és igen nagy hasznára lesz az oláh történet kutatójának, aki ezen kezdet után szívesen várja az Évkönyv III. kötete számára megígért és az 1923–24. évekre vonatkozó folytatását, illetőleg kiegészítését. Ez a bibliografia feldolgozta az egyes külön megjelent műveken kívül az összes oláhországi folyóiratokat, hírlapokat, almanachokat, kalendáriumokat, évkönyveket és sok külföldi folyóiratot is (Magyarországról a Külügyi Szemlé és a Revue d' Hongrie-t). A feldolgozott anyagot négy nagy osztályra, minden osztályt pedig számos nagy csoportra és alcsoportra osztja. Az egész anyagot 972 szám alatt sorolja fel. Valóságban ez a repertórium sokkal többet nyújt, mint amennyit a címe jelent. A történettudomány és a történeti segéd tudományok termékein kívül feldolgozza a történelemmel szoros kapcsolatban lévő anyagot, mint az útirajzokat, életrajzokat és egyes intézmények és társulatok történetére vonatkozó adatokat, sőt a történettudománnyal csak távolabbi összefüggésben álló kérdéseket is külön állítja össze, mint pl. a politika, egyház, hadsereg, művészetek, kereskedelem, jog, filozófia, földrajz, filológia, sajtó, folklór, színház stb. a történettudománnyal összefüggő kérdéseit. Ily minuciózus feldolgozás mellett a külön nagy osztályt alkotó történeti segéd tudományok anyagának bibliográfiája is teljességre való törekvéssel összeállított képet nyújt. Az archeológiai tudomány produktumai 14 szám alatt vannak felsorolva, a numizmatika produktumai 24 szám alatt, az ikonográfia produktumai 10 szám alatt, a genealógia produktumai 6 szám alatt és a heraldika produktumai 3 szám alatt. Ezenkívül az egyéb csoportokban felsorolt művek és cikkek közül 4–5-ben és 2–3 középkori vagy régi oklevélközlést tartalmazó dolgozatban lehet esetleg feltételezni a történeti segéd tudományokkal is kapcsolatos

dolgokat. Természetesen előfordulnak jelentéktelen hiányok is, amelyek vagy elnézésből származnak (pl. elkerülte a szerzők figyelmét a Revista Istorică 1922. évfolyamának 117–119. lapjain közölt bukovinai oláh családokkal foglalkozó rövid közlés stb.), vagy pedig onnan erednek, hogy még az akadémia könyvtárából is hiányoznak bizonyos nyomtatványok. Vagyis a bennünket közelebből érdeklő címetani és családtörténeti dolgozatok száma két év alatt még a tízet sem bírta túlságosan felülmúlni. A bibliografiai repertóriumban felsoroltak közül is csak kettő van, amely magyar vonatkozású. Mind a kettő Jorga Miklós «Revista Istorică» című folyóiratában jelent meg. Sorainkat e két cikk rövid ismertetésével fejezzük be.

Az egyik családtörténeti vonatkozású, a másik heraldikai tartalmú cikk. Az első *Motogna Victor* írta 1922-ben és a Majláth-család történetével foglalkozik. E cikk összeállítása a folyóiratunkban 1888-ban megjelent erre vonatkozó értekezés alapján jött létre. Egy fogarasmegyei községi pap házában falán talált XVIII. századbéli feliratról is megemlékezik, amely a Majláth-családnak egy képzelte genealogiáját tartalmazza és amelyet Engel is ismert és az oláh Hasdeu is kiadott. Kiemeli, hogy a családnak egy ága, amely nem magyarosodott meg, Fogaras megye három községében ma is virágzik. Újat különben nem mond a szerző, aki azok közé a szorgalmas oláh írók közé tartozik, akik a magyar kiadott forrásanyagot és történeti irodalmat teljes kitartással olvassák és tanulmányozzák azon célból, hogy az itt található oláh vonatkozásokat kiadják. E törekvésnek gyümölcse az ismertetett cikk is.

Ennél nagyobb érdekességgel és jelentőséggel bír a másik cikk, amelyet *Bratnau G. I.* írt 1921-ben «A magyar pajzs a Baszarabák címerében» cím alatt.

Havasalföld fővárosa a középkorban nem a mai Bukarest volt, hanem Curtea de Arges. Ez volt a vajdák székhelye, itt volt egy gyönyörű szép kolostor is, ahol a vajdák holttesteit is el szokták temetni. Ezelőtt hat évvel itt ásatásokat végeztek, melyek igen jelentékeny eredménnyel végeztek. A talált tárgyak a templom jobb oldalán eltemetett Baszaráb (1330–1340) vajdától származnak; köztük voltak a vajda ruházatának arany gombjai, csatjai, gyűrűi stb. Ezeknek gótikus jellege, valamint az egyik gyűrűn látható német felirat nagy hasonlóságot mutatnak Nagy Lajos aacheni kápolnájában lévő pajzsához és így nincs kizárva, hogy ezek a tárgyak valamennyien Kolozsvári György és Márton magyar mesterek munkáját és művészetét dicsérik. Magyar szempontból azonban van ennek a leletnek egy másik nagy jelentősége is, amely heraldikai vonatkozásainál fogva bennünket is közelebből érdekel. Az említett gombokon ugyanis a következő címer látható: homorú aranyozott pajzs, mely két mezőre oszlik, a baloldali mezőben póllyák vannak, míg a jobboldali mező üres. A legrégibb havasalföldi érmen, Vlaicu vajda (1364–80) ezüstpénzén ugyanezt a pajzsot és alakokat láthatjuk, de megfordított helyzetben: a jobboldalon négy póllyát, a baloldalon üres mezőt. Az oláh tudósok Hasdeutól kezdve ezt úgy magyarázták, hogy az oláh vajdák a magyar címerből átvett ezen motívumokkal is elismerik vazallus voltukat a magyar királlyal szemben. Újabban azonban Moisil C. kétségbevonta ezt a felfogást azon az alapon, hogy az üres mezőből hiányzik az Anjouk

lilioma. A Baszaráb családjából származó I. Rádu vajda, aki az 1380-as évek első felében uralkodott és Mircea vajda (1386–1418) érmein látható lovag balkezeében lévő pajzson ugyanez a címer van. Tehát mivel ezekről valamennyiről egyformán hiányzik az Anjou-liliom, Moisés azt következtette, hogy az argesi leletben nincs dolgunk egy vazallusi szimbólummal, hanem Havasalföld urának saját önálló címerével. Ezzel szemben tény az, hogy I. Radu vajdától fennmaradt egy kisebb érem is; az ezen látható pajzs jobboldalán négy pólya, baloldalon pedig egy liliom van. Továbbá az argesi templom egyik oszlopán festett fejnélküli lovagot Onciul Demeter I. Raduval azonosította, amit Moisés is elfogad; de ezzel szemben ennek a lovagnak a jobbkarján egész világosan kivehetők a zöld ruháján levő sárga liliomok. Az 1920-ban kiásott sírból pedig, amely ugyanannak az oszlopnak az alapjánál fekszik, sok aranydísz került ki, amelynek alakja erősen hasonlít a liliomvirághoz. Tehát az Anjouk szuverénításának ezek kétségtelen jelei, amelyek még gyakrabban előfordulnak a moldvai érmeiken.

A magyar címerben lévő pólyák és az Anjou-liliom sokáig szerepelnek Moldvában, még Nagy Lajos halála után egy századdal is; de ugyanez alatt az idő alatt a liliom használatától vannak eltérések is, t. i. a liliom helyett bölényfejet látunk vagy pedig a pajzs jobb mezejében három pólyát, amíg a bal mező üres. Havasalföldön is ezzel analóg helyzettel találkozunk. A liliom használata nem állandó és nem kizárólagos, de a «fasciæ hungariçæ» használata permanens és konzekvens mind a két oláh fejedelemségben. A pólyáknak az oláh vajdák címerében való jelenléte tanúsítja, hogy az oláh pénzrendszer és címerrendszer szoros kapcsolatban volt a magyar mintával. Az első oláh érme latin felirata és nyugati jellege még inkább bizonyítja a magyar hatás teljes érvényesülését. Ugyancsak a magyar hatás, közelebbről az Anjou-hatás érvényrejutásának kell tekinteni a Baszarábak címerében a pajzson lévő sasot is, amely már az első oláh érmen is megjelenik. Az Anjou magyar királyok sisakján előforduló struccfej szolgált a Baszarábaknak mintául, mikor a sisakra állat-, illetőleg madár-alakot tettek.

A továbbiakban szerző külföldi példák analógiájával is igyekszik bebizonyítani, hogy a címerutánszat, illetőleg egy heraldikai alaknak az érmeiken való átkölcsönzése nem mindig szimbóluma a politikai függésnek, hanem sokszor csak egy általánosságban elterjedt éremtípushoz való közeledési törekvést jelent. Végső konkluzióképpen azonban megállapítja, hogy az első oláh fejedelmek címerei és heraldikai produktumai kétségtelenül a magyar királyság címere alapján jöttek létre, ami természetes is kellett hogy legyen, hiszen az oláh fejedelemségek és a feudális nyugat között csak Magyarország lehetett a magától értetődő közvetítő.

Sulica Szilárd.

Zsinka Ferenc: Bethlen Gábor címeres levele papok részére. Budapest, 1926. 8°, 101. (Különlenyomat a Nagyenyedi Albumból.)

Történetirodalmunkban nem volt ismeretlen, de viszont kellő méltatásra sem talált mostanáig Bethlen

Gábornak halála előtt négy hónappal 1629 júl. 13-án kelt címeres levele, amellyel Erdély és a kapcsolt részek prédikátorainak gyermekeit és utódait a nemesség soraiba emeli és nekik címert adományoz: kék pajzsban gomolygó felhőkből kiemelkedő, jobbra tekintő fél oroszlán baljával az oltárról a bibliát veszi el, jobbja pedig kardot nyújt az első lábai felé leszálló angyal, akinek baloldalán ezek a szavak olvashatók: ARTE ET MARTE DIMICANDUM. Sisakdísz gyöngökkel és drágakövekkel ékesített királyi korona.

Ennek az igen becses kiváltságnak, amelyet a gyulafehérvári teológiai iskola diplomás növendékeinek szánt Bethlen Gábor, II. József vetett véget, amidőn 1786-ban a református papok nemességét az adományozás idejében tényleg szolgált papok utódaira korlátozta.

Ez a címeres nemesítő levél eddig sem volt ismeretlen, de az eddigi kiadók: Bod Péter, Salamon József és a Sárospataki Füzetek névtelen cikkírója nem az eredeti, hanem csupán másolatok felhasználásával közölték. Jó és szükséges munkát végzett tehát Zsinka Ferenc, amidőn nemcsak közvettette eredetiben és szabatos magyar fordításban ezt a fontos címeres nemesítő levelet a kolozsvári ref. teológia könyvtárában őrzött eredetijéről, sőt közölte annak facsimilijét, valamint magát a címerképet is, hanem részletesen magyarázza az oklevél jogtörténeti fontosságát és jelentőségét, valamint további sorsát is. Zsinka Ferenc valóban becses dolgozattal gyarapította szakirodalmunkat.

T. I.

Történelmi és régészeti közlemények. (Miskolc thjf. város Hivatalos Értesítőjének melléklete.) Szerkesztik: Nyíry Dániel főlevéltárnok és Leszih Andor múzeumi titkár. Miskolc, 1926. I. füzet 16 l.

Helytörténeti és genealógiai irodalmunk szempontjából igen becses munkát végeztek a háborúelőtti évtizedekben a vidéki történelmi társulatok számban és terjedelemben folyton gyarapodó folyóiratai és évkönyvei, feltéve, ha arra hivatott és képzett szerkesztő kezében voltak. A háború megbénította a társulatok működését, a súlyos gazdasági helyzet pedig elnémitotta folyóirataikat. A politikai és gazdasági krízis enyhültével örömmel látjuk a lelkes buzgóságot, amely történeti irodalmunk e hasznos tényezőit, mai határainkon innen és túl, egyaránt talpraállítani és ismét a tudomány szolgálatára szentelni igyekezik. A viszonyoknak lassú javulása tette lehetővé az előttünk fekvő füzet megjelenését is.

Azt, hogy mellékletül adják a város hivatalos lapjához, csak helyeselni tudjuk, hiszen ezzel biztosítják számára, legalább is kezdetben, a közönség szélesebbkörű érdeklődését. Programjukról, amely csakis

Miskolc város és Borsod megye történeti emlékeinek összegyűjtésére és kiadására szorítkozik, szintén elismeréssel szólhatunk, az előttünk fekvő füzet közleményei pedig méltán biztatnak azzal, hogy vállalkozásuk a tudományt és annak népszerűsítését egyaránt helyesen fogja szolgálni.

Nyíry Dániel Miskolc város «sántza vagy árka» címmel a városi jegyzőkönyvek alapján topográfiai tanulmányt ír a város faláról, amelyet vázlatban is bemutat.

Leveles Erzsébet Bakos alias Széchy Balázs miskolci prókátor ellen 1582-ben indított boszorkánypert ismereti, amelynek iratait Borsodmegye levéltára őrzi.

Marjalaki Kiss Lajos a borsodmegyei Vasvár történetét ismerteti kellő felkészültséggel, *Nyíry Dániel* pedig a szihalmi besenyősirok feltárását sürgeti a befejező cikkben.

Folyóiratunk örömmel és szeretettel üdvözlöi e bátor kezdeményezést azon reményben, hogy a nagymultú város és vármegye közönsége megtalálja a módot a szerény, de biztató és elismeréseméltó kezdeményezés állandó támogatására és továbbfejlesztésére, s ebben az esetben a miskolci Történelmi és Régészeti Közlemények kitűnő szolgálatot tesznek majd tudományos irodalmunknak.

T. L.

Eduard Meyer: Die ältere Chronologie Babyloniens, Assyriens und Ägyptens. Nachtrag zum ersten Bande der Geschichte des Altertums. I. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger, Stuttgart u. Berlin, 1925.

A Kelet ókori népeinek kronológiájában az utolsó években bekövetkezett nagy anyaggyarapodás arra készítette Ed. Meyert, az ókori történet nagymesterét, hogy a «Geschichte des Altertums» c. nagy művének I. kötetében előadott kronológiai fejtegetéseket új, beható revízió alá vegye.

Újabb kutatásainak kiindulópontját a babiloni királylisták képezik és ennek folytán Babilónia és Asszíria kronológiája is. Már 1909-ben, idézett történeti művének II. kiadásában beható megfontolás alapján arra a meggyőződésre jutott, hogy a II királyból álló úgynevezett tengerparti dinasztia, mely az A-val jelzett királylajstromban az első (ügynev. amorita) és a harmadik (ügynev. kosszai) dinasztia között mint második szerepel, soha nem uralkodott Babel fölött és így a kronológiában egyáltalában nem jöhet tekintetbe, hanem az úgynevezett harmadik dinasztia közvetlen az elsőt követte. Ily módon M. arra az eredményre jutott, hogy *Sumu-abin*, az I. bábéli dinasztia megalapítója Kr. e. 2060-ban került a trónra és hogy *Hammurabi*, akinek nevéhez a híres babilóni törvényködex fűződik, Kr. e. 1958–1916-ig uralkodott, mely adatok teljesen összevágának e sorok írójának több ízben¹ összeállított és megmagyarázott kronológiai rendszerével. 1912-ben azonban Kugler-nek sikerült

két, az Assurbanipal könyvtárából származó ékírásos agyagtáblácskán oly asztronómiai adatokat fölfedezni, melyek a Venus-nak Ammicadúka király idejében történt heliakus felkeléséről és lenyugvásáról tudósítanak bennünket és ezeknek az adatoknak alapján M. arra érezte magát indíttatva, hogy 1913-ban művének III. kiadásában előbbi kronológiai rendszerét lényegesen módosítsa s így az első bábéli dinasztianak kezdetét a Kr. e. 2225. évre tette s e szerint Hammurabi uralkodását a Kr. e. 2123–2081-ig terjedő időre. De pár évvel később (1924) Kugler maga helyteleneknek találta előbbi téziseit m. p. olyan adatok alapján, melyek számos, Hammurabi idejéből származó, különféle aratási termékek szállításáról szóló szerződésekből fordulnak elő és ennek az volt a következménye, hogy M. megint régebbi rendszeréhez tért vissza, igaz ugyan egy kis eltéréssel, amennyiben az első dinasztia kezdetét a Kr. e. 2049. (előbb 2060.) évre tette és Hammurabi uralkodásának első évét a Kr. e. 1947. (előbb 1958.) évre. És így a már 1909-ben (történeti művének II. kiadásában) az úgynevezett tengerparti királyokról felállított tézise újból érvényesült, amennyiben M. kutatásainak legújabb eredményeiről szóló dolgozatában azt mondja:² «Hier ist also ganz deutlich, dass, im Gegensatz gegen die Auffassung der späteren Königslisten, die Könige des Meerlandes nicht als Herrscher von Babel oder Akkad betrachtet wurden, dass vielmehr auf die erste Dynastie, nach einer Unterbrechung durch die chetische Invasion, sogleich die kossaeische gefolgt ist».

Ez klasszikus példa arra, hogy milyen elővigyázattal kell lennünk kronológiai problémák tárgyalásánál; nagyon könnyen előfordulhat az, hogy valaki, aki teljes mértékben fel van ruházva a történeti kritika összes módszereivel, mégis botlik a kronológia terén, mert nem tudja helyesen kezelni a kronológiai kritériumokat.

A mellett az első bábéli dinasztia talán eltekintve egy tízévi eltéréstől — mégis elég jól van megállapítva. De nem állíthatjuk ugyanazt a többi ókori dinasztiairól. Itt annyira gyarapodnak a hipotézisek, hogy majdnem lehetetlen biztos következtetéseket feltenni s így nem szabad csodálkoznunk, hogy M. sem tud ebben a káoszban kellőleg tájékozódni, úgyhogy az Assurban napfényre került I. Salmanassar-féle kő tábla feliratát, mely az Uspia király által felépített Assur-templomról szól, csak úgy tudja összhangba hozni az ugyanazt az eseményt tárgyaló, de bizonyos időponti adatokra nézve eltérő Aszarhaddon-féle tudósítással, hogy ez utóbbi tábla írója az itt fellépő asszír király (I. Samsiadam) uralkodási idejét összezeszerelte volna egy későbbi, ugyanevet viselő király uralkodási éveivel. Ezt a tézist különben Weidner³ is megvédte.

Szükséges azonban — így kérdezem — olyan feltevéseknek tért engedni? Aszarhaddon jelentése szerint⁴ az Uspia asszír király által felépített Assur-templom romba dőlt és Írisu, Ilusumma fia, ismét helyreállította; 126 évvel később e templom újból javításra szorult és Samsiadam, Bélkabi fia, ezt végre-

¹ Id. mű 7. old.

² Mitteilungen d. Vorderasiat. Ges. 1915. 4. 19. kk. és u. o. 1921. 2., 30. kk.

³ V. ö. Messerschmidt, Keilschriften aus Assur hist. Inhalts I, Nr. 51. II.

⁴ Utolsó ízben 1923-ban «Zur Chronologie der El-Amarna-Zeit» c. dolgozatában; v. ö. Scripta Universitatis atque Bibliotheca Hierosolymitanarum. T. 1.

hajtotta, de 434 év múlva tűzvész következtében elpusztult és Salmanassar, Adadnirári fia, újból kijavította és visszaadta hivatásának és 580 évvel később Aszarhaddon ismét renoválta.

I. Tukultinib egyik felirata szerint⁵ Ilusumma és I. Tukultinib közti időköz = 780 esztendő. Mint-hogy I. Tukultinib mint I. Salmanassar utódja 1260-ban került uralkodásra, úgy Ilusumma utolsó s ennél fogva Írisu első uralkodási éve a Kr. e. 2040. évre esik (hiszen $1260 + 780 = 2040$). De Írisu utolsó éve és I. Salmanassar első éve közti időtartam = $159 + 580 = 739$ év,⁶ így tehát Írisu utolsó éve a Kr. e. 2020, azaz Írisu uralkodott Kr. e. 2040–2020-ig s ennél fogva Samsiada-d-nak, Bélkabi fiának utolsó éve a Kr. e. 1894. év ($2020 - 126 = 1894$). És ez igen jól összhangban a többi ránk maradt emlékek tudósításával is, amelyek szerint Sumuábu, az első bábéli dinasztia alapítója kortársa volt Ilusumma asszír királynak⁷ és amelyeknél fogva Hammurabi tizedik évében Assziriában Samsiada-d, Bélkabi fia uralkodott.⁸ De most előáll a kronológiai nehézség: Aszarhaddon jelentése szerint Samsiada-d és I. Salmanassar közti időköz 434 évet tett volna ki ($7 \text{ Uš } 14 \text{ šanāti} = 7 \times 60 + 14$ év), ez azonban I. Salmanassar király uralkodási idejétől (Kr. e. 1280–1260) éppen 200 évvel tér el (hiszen $1894 - 434 = 1460$). Tehát nagyon valószínűnek tartották azt a feltevést, hogy — tekintettel arra, hogy a régebbi listákban ugyanis több uralkodó a Samsiada-d név alatt szerepel — az Aszarhaddon-féle jelentésben fellépő eltérés csak úgy jött létre, hogy az író, aki ezen felirat szerkesztésével meg volt bízva, I. Samsiada-d uralkodási idejét egy későbbi Samsiada-d nevű királynak éveivel tévesztette össze.

De azt hiszem, hogy egy sokkal egyszerűbb és elfogadhatóbb magyarázat is vezethet a célhoz. I. Samsiada-d-tól I. Salmanassar-ig ugyanis $1894 - 1260 = 634$ év. Ezt a számot így írták: $\text{𐎶𐎵𐎶𐎵} - \text{𐎶𐎶}$ Tegyük most fel, hogy az író e három kettős ékből egyet kihagyott, azaz hogy ő 𐎶𐎵𐎶𐎵 -helyett csak 𐎶𐎶 -t írta, akkor az eredeti 634-es számból lett 434, amelyből a sexagesimalis számrendszerbe átvirva a $7 \text{ Uš } + 14$ (= 434) jött létre.

Igaz, hogy ez a feltevés az illető szám kettős írásmódját tételezi fel: előbb a dekádrendszer szerint és aztán azt átültetve a sexagesimalis rendszerbe; de ez nem olyan rendkívüli dolog, hiszen minden időben mind a két írásmód volt szokásos, sőt egyes szövegekben mind a két rendszert egymás mellett is használták. Így van ez pl. I. Tiglatpilezar egyik feliratában,⁹ ahol a 641-es szám a dekádrendszerben van kifejezve, míg az öt sorral lejjebb említett 60 év az «1 ū-ši šanāti» által van visszaadva.

De még másképpen is megmagyarázhatjuk a dolgot, a nélkül hogy a 434-es számot kétségbe kellene vonni. Az 1460-as évszám, mely Samsiada-d utolsó

uralkodási éve és a 434-es szám közti különbséggént szerepel, megfelel *Asurnádináchi* asszír király utolsó évének. Erre a királyra vonatkozólag egy későbbi asszír uralkodó, neve Adadnirári, azt jelenti, hogy ő egy romba dőlt palotát, melyet Asurnádináchi Assur városában felépíttetett, újból helyreállított. Így tehát az a lehetőség sincsen kizárva, hogy Asurnádináchi volt az is, aki 434 évvel I. Samsiada-d után a düledező Assur-templomot újból kijavította és 200 évvel később e templom tűzvész által elpusztult és Salmanassar, Adadnirári fia újból helyreállította. A ránk maradt Aszarhaddon-féle szöveg a megfelelő helyen így hangzik:

«²¹ Šam-ši-Adad ²² már Běl-ka-bi ²³ a-bi šan-gü Ašur e-pu-uš ²⁴ 7 Uš 14 šanāti ²⁵ il-lik-ma bitu su-ū ²⁶ ina ki-me-it Gira uš-tal-pit ²⁷ Sul-mānu-ašaridu ²⁸ már Adad-nirári ²⁹ a-bi šan-gü Ašur e-pu-uš.»

Tehát csak azt kell feltételeznünk, hogy az eredeti szövegben, amely a tábla írójának mintául szolgált, a 25. sorban álló «il-lik-ma» és «bitu» szavak közt a következő mondat állott: «i-tur e-na-aḫ-ma Ašur-nādin-aḫi a-bi šan-gü Ašur e-pu-uš 3 Uš 20 šanāti il-lik-ma»; ezt a mondatot a tábla írója — mert mind a két mondat «il-lik-ma» szóval végződik — tévedésből átugorhatta, minek következtében a 25. sorban álló «il-lik-ma» szó után a «bitu su-ū...» következik. Az eredeti szöveg tehát így hangzott:

«Šam-ši-Adad már Běl-ka-bi a-bi šan-gü Ašur e-pu-uš 7 Uš 14 šanāti il-lik-ma i-tur e-na-aḫ-ma Ašur-nādin-aḫi a-bi šan-gü Ašur e-pu-uš 3 Uš 20 šanāti il-lik-ma bitu su-ū ina ki-me-it Gira uš-tal-pit Sul-mānu-ašaridu már Adad-nirári a-bi šan-gü Ašur e-pu-uš», azaz: «Samsiada-d, Bélkabi fia, az én elődem, Assur isten papja, újból építette fel. Miután 434 év lejárt, elhajlott és düledezőben volt; Asurnádináchi, az én elődem, Assur isten papja, újból építette fel; 200 év járt le s e templom tűzvész által pusztult el és Salmanassar, Adadnirári fia, az én elődem, Assur isten papja, újból felépítette...»

Az első «il-lik-ma» szó és a «bitu» szó közti mondatot tehát a tábla írója elhibázás folytán kihagyta ilyenmő elhibázások még ma is gyakran fordulnak elő — és így az I. Samsiada-d és I. Salmanassar közt fellépő 200 évet magában foglaló hézag könnyen megmagyarázható, a nélkül hogy I. Samsiada-d uralkodási idejének egy későbbi Samsiada-dal való felcserélését kellene feltennünk.

Jobban van megoldva az ókori egyiptomiak kronológiai rendszere. Mindenesetre vannak itt is kérdések, amelyek határozott megoldásra várnak. Különösen áll ez a *palermói kőtábla* adataira. Ezekről Borchardt¹⁰ azt hitte, hogy többé-kevésbé kielégítő megoldást talált, mégis Meyer véleménye szerint¹¹ összes bizonyítékai csupa problematikus, erőltetett feltevéseken épültek fel. Általában az egész fejezet, amelyet M. az egyiptomi kronológiának szentel, kritikai megvilágítása azoknak a tételeknek, amelyeket Borchardt, mint a régebbi kor (t. i. a 12. din. előtti idő) kronológiája rekonstrukciójának alapelveit állított fel. Ezeket próbálja M. minden tekintetben gyöngíteni és meggyőző szavakkal a mellett küzdel, hogy az egyiptomi

⁵ Mitteil. d. Deutsch. Orient-Ges. 54., 23. kk. — Oriental. Literaturzeitung 1914. 304. — Mitteil. d. Vorderasiat. Ges. 1915. 4., 21.

⁶ V. ö. I. Salm.-féle kőtábla felirata, Mitteil. d. Deutsch. Orient-Ges. 25., 21. old. és Mitteil. d. Vorderas. Ges. 1915. 4. 16. old.

⁷ V. ö. King, Chronicles II. 14. old.

⁸ Ed. Meyer, Gesch. d. Altertums, II. Aufl., I. Bd., 343. és 563. kk.

⁹ Lásd King, Annales of the kings of Assyria. London, 1903. 95. kk.

¹⁰ Ludw. Borchardt, Die Annalen u. die zeitliche Festlegung des Alten Reichs der ägypt. Geschichte. Berlin, 1917.

¹¹ V. ö. dolgozatának 46. old.

történet legrégibb kora kronológiájának a rekonstrukciójánál nem szabad a *turini királylajstrom*-nak, mint hasznavehetetlen anyagnak a mellőzésével a *Manethe*-féle adatokat hiteles forrásul elfogadni, amint ezt Borchardt teszi.

De M. kitételeit sem szabad minden kritika nélkül elfogadnunk, mert bármilyen nagy is a turini papirusznak az értéke a régibb egyiptomi kronológia rekonstrukciójára nézve, még sem szabad figyelmen kívül hagynunk azt, hogy e papirusz tulajdonképpen egy, több hézagos darabból összeállított fragmentum, amelyről azt sem mondhatjuk, hogy az egyes darabok éppen a legügyesebb módon volnának egymással összeillesztve, úgyhogy ez csak addig szolgálhat kutatásunk méltó alapjául, amíg a véletlenség nem juttat kezünkbe oly forrásanyagot, mely azt a lehetőséget fogja nyújtani, hogy az egyiptomi kronológia legrégibb korszakát éppoly biztosan határozhassuk meg, mint ez ma a 12. dinasztiaától kezdve történik. Igaz, hogy itt is néha még egész lényeges elvi véleményeltérések lépnek fel; így pl. Meyer szerint a Szíriusz csillag heliákus felkelését, mely fontos szerepet játszott az egyiptomiak naptárában, csak ciklikus számítás alapján határozták volna meg, míg mások (ezek közt Borchardt is és én) azt állítják, hogy ez mint égi tűnemény csak észlelés útján történt s így néha igen lényeges, a kronológiai kritériumokat is érintő eltérések lépnek fel. A legérdekesebb a mellett az a szívósság, amellyel M. az általa felállított, az egyiptomi naptár berendezésének évét illető dátumot megvédi. Míg az egységes fáraói birodalom alapítása nézete szerint a Kr. e. 3400–3200-ig terjedő időbe esik, addig a naptárnak kezdetét az egyiptomiaknál a Kr. e. 4241. évbe teszi, tehát oly korszakba, mely a Menaét 800–1000 évvel előzi meg. Ez azonban oly merész feltevés, amely ellen a legsúlyosabb kétkedéseknek kell felmerülniök.

De bárhogyan is áll a dolog, mindenesetre nagyon örvendetes, hogy végre Ed. Meyer is szükségesnek tartja kronológiai kérdéseket kutatásának tárgyává tenni, amiáltal a kronológia végre a történeti tudományok körében elfoglalja a már régóta megillető helyet; most ez már nem speciálstudiuma az asztrológusoknak, akik ügyis csak a legkritikább esetekben jártasak a történeti kritika alapelemeiben.

Mahler Ede.

Dr. Iványi Béla: Göncz szabadalmas mezőváros története. A debreceni Tisza István Tudományos Társaság kiadványai (szerkeszti dr. Milleker Rezső), II. k. 2. 3. füzet. 1926. 8° 202 l.

Címe és szűkre, egy kis mezőváros történetére határolt tárgya nem sejteti, hogy nagyszabású s terjedelmére nézve is szembeötlő, becses monografia-kötet hagyta el a sajtót. Írójának feladatát rendkívül megnehezítette, hogy — mint maga is mondja — a főforráshoz, az elszakított területen hanyódó abauj-tornavármegyei és tegyük hozzá — a Kassa városi levéltárhoz hozzá nem juthatott. Csak a történetírói kötelességen szinte túlmenő vasszorgalma, mellyel minden elérhető, a hazaiaktól a bécsi levéltárakig terjedő területet kiaknázott, magyarázza meg, hogy a rendelkezésére bocsátott Göncz városi levéltár romjaihoz így nagy gonddal és utánjárással összegyűjtött és

megépített anyagból a városka multjának oly gazdag és mozgalmas képét rajzolhatta meg, hogy szinte észre se vesszük az említett főforrások kényszerű mellőzését. Az itt-ott e miatt támadt hézagokat is bűvárkodásának eredményei könnyedén áthidalják, a lazább részeket átfogják. A nyolc főfejezetet át, melyre műve oszlik, úgy szólván együtt élünk a kis várossal, végig találóan behelyezve az országos eseményekbe, mint hatalmas keretbe. Az első középkori történetét vázolja s középkori egyháztörténettel kapcsolatban behatóan foglalkozik a gönczkörnyéki pálos kolostorokkal, tisztázva a történetírók tévedéseit, kik a gönci és göncruszkai kolostorokat eddig egyre fölcserélték. A következőkben Göncz rendkívül mozgalmas, adatokban bővelkedő újkori története zajlik le minden vonatkozásában. Jóllehet sorsa ez időben jórészt a Kassáéval osztozott s belső viszonyai váltakozó földesurai után igazodtak, mégis a XVI. és XVII. század mozgalmait közepette Felső-Magyarország e szögletében mintha nem egyszer a nehéz és viszontagságos események középpontjába kerülne. Élénk élet lüktetett kebelében már azért is, mert ezidőtájt megyei székhely volt; mely helyzetéről és ezzel összefüggő szerepéről külön fejezet számol be. Belső történetének részei: a népességi viszonyok gazdag táblázatokkal kísért ismertetése; egyháztörténet, melyben többek között a bibliafordító Károli Gáspár életének egy eddig ismeretlen szakát, tállyai lelkeszkedését deríti ki, melyben Göncz nevezetessége, hogy Szenczi Molnár Albert látogatta iskoláját, s hogy a XVII. század második felében menekült sárospataki gimnáziumnak hajlékot adott. A Göncz jogéletéről szóló, erős jogászai érzéssel megírt fejezet, mely a népességgel foglalkozó után a legerjedelmesebb, a monografia-irodalomban ily formájában szinte újszerű és követésre méltó. Utoljára a gazdaságtörténetet tárgyalja s munkáját egy okleveles függelék és műve tartalmának németnyelvű kivonata zárja be. Mindezekről kimerítőbb ismertetés hosszúra nyúlna. E folyóirat olvasóit közelebbről a birtoklástörténeti viszonyok fogják érdekelni.

A honfoglalás előtt s még után is egy darabig lakatlan Gönczöt a XII. század közepén németek alapítják. Német jellegét az egész középkoron át megőrizte. 1219-ben említették először. A XIII. században Abaujvár tartozéka, melyet V. István a Forray-család ösének, Csete fia Aladárnak adományoz. III. Endre alatt már az Aba-nemzetségbeli Amadék egyik főfészke; de a rozgonyi csata (1312) után a Drugetheké lesz. Az Amadék által épített Gönc vára a XIV. században bekövetkezett pusztulásáig királyi tulajdon. A város a XIV. század második felében a Pelsőczy Bebek (Vajdafiak) birtoka; 1460 után a királyé, s 1490 körül a Zápolyai-család kezére jut, bár a Bebekkel rokon Csetnekiek is igényt tartanak rá. Zápolyai István 1499-iki végrendelete értelmében a szepesi káptalanra száll; de csak a mohácsi vész maradt kezén, mert I. Ferdinánd abban a téves hitben, hogy Gönc az ellenséges Zápolyai tulajdona, a várost 1527-ben Szepes várával együtt Bethlenfalvi Turzó Elek országbírónak adományozta. Ez aztán körülbelül kétszázados pernek lett szülőanyja, mely azonban végeredményében a Ferdinánd által teremtetett helyzet nem változtatott. 1536-tól János király kezén Czéczey Lénárd kassai kapitány hatalma alatt áll.

Midőn 1552-ben ismét Ferdinándhoz kerül, ez bizonyos tartozások fejében előbb Perényi Gábor tárnokmesternek, majd röviddel utóbb örökaron Ruszkai Dobó István erdélyi vajdának, az egri hősnek adja oda, amit a régi adományosok, a szepesi káptalan és Turzó Szaniszló tiltakozása követ. A hosszú per első fázisa a Turzók javára dől el és Göncz kihalásukig (1636) birtokukban marad. Utánuk rokonsági kapcsolatok révén, III. Ferdinándtól nyert adományozással megerősítve a Csákyak lesznek és maradnak földesurai a legújabb időkig. Az utolsó Turzó, Mihály, nővérének Zsuzsánnának leánya, Forgách Éva, ugyanis gr. Csáky István szendrői főkapitány felesége volt. 1695-ben a család a várost zálogba adja a kassai nemesi konviktusnak, melytől több mint három évtized múltán gr. Csáky Imre bíboros váltja vissza.

A nemesség a XIV. században kezd Gönczön nagyobb tért foglalni. De amily szívesen telepszik itt meg ez, éppoly kevésbé fogadja örömmel a polgárság mint a város terhei alól magát kivonni törekvő elemet. Róla a régebbi időkben Iványi két összeírást közöl. Elsőnek egy 1665-iki részlegest, melynek becsét emeli, hogy a neveknél a nemesség megszerzésének módját is említi. Ez 31 nemeset sorol fel. Megjegyezzük azonban, hogy korábban, 1646-ból való, a megye által foganatosított összeírás is ismeretes (Tört. Közlemények Abauj-Torna vm. és Kassa multjából. I. évf. 211. l.). Ebben Gönczön 20 nemeset jegyeznek fel. A másik, ezúttal teljes összeírás 1691-ben kelt s 83 nemeset sorol fel. E feltűnő számbeli ugrás nem tisztán a nemesi családok újabb gyarapodására, hanem a korábbi összeírások hiányosságára is vezetendő vissza. A szatmári béke után számuk feltűnően megcsappan s csak a XVIII. század végétig emelkedik ismét magassábra: 54-re. Jogi helyzetükről a Göncz város régi jogéletét tárgyaló fejezetben esik bővebben szó.

A mű anyaga, beosztása, kidolgozása és tárgyalásának módszere hasonló monografiák számára nyugodtan állíthatjuk -- irányt jelöl meg. Sokszor apró, sőt jelentéktelennek mondható részletek leírásán s a néhol előforduló ismétléseken is csak a felületes olvasó akadhatna meg, mert hasonló, kisebb területre utalt monografiáknál a kép teljessége és az összefüggés megővése érdekében gyakran elkerülhetetlenek.

A debreceni Tisza István Tudományos Társaság honismertető bizottságát és kiadványainak szerkesztőjét elismerés illeti, hogy Göncz pusztuló levéltárát oltalmába vette s a régi mezőváros történetének megírását elhatározta. És szerencsés volt választása, midőn utóbbit dr. Iványi Béla alaposságához szokott, szakavatott tollára bízta.

Czobor Alfréd.

Archives Héraldiques Suisses. Schweizer Archiv für Heraldik. Vol. 40. No. 1-3. Lausanne, 1926.

Folyóiratunk 1925. évi folyamában ismertettük az Archives Héraldiques 39. évfolyamát és kiemeltük különösen Berchem-Galbreath-Hupp közleményét „Die Wappenbücher des deutschen Mittelalters”. Az 1926. évfolyam 1-3. füzeté tovább folytatja e nagyjértékű,

a magyar heraldikusra is fontos közleményt, mely eddig összesen 58 középkori címeres kéziratot ír le. Az újabb közleményekben leírt címerkönyvek közül a magyar heraldikust közelebbről érdekli a Grünenberg-féle címerkönyv, melyről a 90-91. oldalon van szó. Az eddig leírt kéziratok nagy része Bárczay Heraldikájában is fel van sorolva. Ha az Archives közleménye befejezést nyert, nem fogjuk elmulasztani folyóiratunkban azokat a kéziratokat felsorolni, melyek Bárczay összeállításában hiányoznak. Egyelőre csak egy tévedését Bárczaynak akarjuk helyreigazítani. Bárczay könyvében a 459. oldalon felemlíti az Ingeram-féle címerkönyvet 1459-ből, mely egyike a legbecsebb középkori címerkönyveknek, a 462. oldalon pedig a Gesellschaft vom dem Esel címerkönyvet, melyet ugyancsak Ingeram állított össze 1459-ben, s amelyről azt mondja, hogy kéziratának holléte ismeretlen. Bárczay az utóbbi címerkönyvet Samuel Wilhelm Oetter Wöchentliche Wappenbelustigung-ja alapján közli jegyzékében. Ő tehát ezt a két kéziratot két külön kéziratnak veszi, holott -- amint ez a Berchem-féle közlemény 34. számából kitűnik -- ez tévedés, csak egy címerkönyvről van szó, amelyet Ingeram, amint ezt a Berchem-féle közlemény megállapítja, nem a Turniergesellschaft vom Esel részére készített, hanem az minden valószínűség szerint VI. Albert osztrák herceg, III. Frigyes testvérének felesége, Mechtild részére készült. Mechtild III. Lajos pfalzgróf leánya volt, 1452-ben ment férjhez Albert herceghez, első férje Lajos württembergi herceg volt.

Az 1926. évfolyamban ismertetett címeres könyvek közül kettőt akarunk kiemelni. Az egyik (43. szám) Clemens Specker Oesterreichische Chronik c. a berni városi könyvtárban őrzött címerkönyve. Specker Königsfeldenben volt sacrista, a kéziratot 1479-ben fejezte be. Tartalmát a leírás szerint képzeti címerek alkotják. A Berchem-féle ismertetésben a folyóirat 87. oldalán le van közölve a kéziratból egy címer, melynek felirata „Das ist frow helena ein hertzogin von Ungern erb wappen”, mely jobbra dülő pajzsban képzeti szörnyet ábrázol, sisakdiszében pedig szárnyas női törzset. A másik kézirat Jörg Rugenn Wappenbuch-ja, mely az innsbrucki egyetemi könyvtár tulajdona. 1492 körül Bajorországban keletkezett, tartalmaz több mint 3600 címet. A leírás szerint a 49. oldaltól kezdve főnemesi címerek foglaltatnak a kéziratban egészen a 124. oldalig. A főnemesi címerek között a legutolsó a következő felírást viseli: „Hundyanus inclitte Regni ungarye”. A leírás zárjelben hozzászerzi Matthias Corvinus. E címeres könyvet Bárczay Heraldikája nem említi meg. Az Archives azon füzeté, mely a kéziratot ismerteti, csak most érkezett kezeinkhez és így egyelőre csak a rövid megemlézésre kell szorítkoznunk. Lépéseket tettünk máris az innsbrucki egyetemi könyvtárnál ezen címer fényképek beszerzésére és reméljük, hogy folyóiratunk legközelebbi füzetében már részletesebb adatokkal fogunk e címet illetőleg olvasóinknak szolgálhatni.

A többi közlemények, melyek az Archives ezen füzetében foglaltatnak, svájci heraldikai és pecséttani kérdésekkel foglalkoznak és így azok olvasóinkat közelebbről nem érdeklik.

-y.

INHALTSÜBERSICHT.

ÁLDÁSY ANTON: Das Andenken Wilhelm Fraknói's. Die wissenschaftliche Tätigkeit Fraknói's erstreckte sich besonders auf das Gebiet der politischen und Kulturgeschichte. Mit genealogischen und heraldischen Fragen beschäftigen sich nur einzelne seiner Arbeiten, so die genealogischen und heraldischen Mitteilungen aus dem vatikanischen Archiv, die besonders für die Geschichte des durch König Sigismund gestifteten Drachenorden von Bedeutung sind, die Studien über das Erdödy'sche Wappen und über die Abstammung Johann Hunyadi's. Für die mittelalterliche Familiengeschichte sind von Wichtigkeit die Urkundenpublikationen Fraknói's, die teilweise er edierte, teils anregte, so die Monumenta Vaticana und die Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. An die Tätigkeit Fraknói's als Bibliothekar des Ungarischen National-Museums knüpft sich die Ausgestaltung des Archivs des Museums, insbesondere die Erwerbung der Familienarchive als ständiges Depôt und die Gründung des Magyar Könyvszemle (Ungarische Bibliographische Revue), des führenden Organs der ungarischen Bibliothekswissenschaft.

SULICA KONSTANTIN: Historiographie und historische Hilfswissenschaften in Rumänien. Behandelt die Entwicklung der rumänischen Historiographie seit der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts. Nach einem allgemeinen Rückblick auf die charakteristischen Merkmale der rumänischen Historiographie des XVII—XVIII. Jahrhunderts verbreitet sich die Abhandlung eingehender über die sog. Siebenbürger Schule und ihre Repräsentanten, Micu-Clain, Sincai und Maior, um sodann auf die Historiographie des XIX. Jahrhunderts zu übergehen, deren hauptsächlichste Vertreter Bălcescu, Kogalniceanu, Hasdeu, ferner unter den neueren Hurmuzaki, Urechia, Xenopol, Onciul, Bogdan und Jorga sind. Besonders eingehend wird die Tätigkeit Onciul's behandelt, der als Direktor des rumänischen Staatsarchivs auch auf die Entwicklung der historischen Hilfswissenschaften in Rumänien Einfluss nahm.

FOLLAJTÁR JOSEPH: Die Kinder Ladislaus Ocskay's. Widerlegt auf Grund Urkunden des Ocskay'schen Familienarchivs die Behauptung Koloman Thaly's, dass die Kinder Ladislaus Ocskay's, Johann und Elisabeth schon in jungen Jahren verstarben. Johann Ocskay starb vor 1746, in diesem Jahre wird seine Gattin Julianna Névedy als die Gattin Alexander Boronkay's erwähnt. Johann Ocskay hatte drei Kinder, zwei Söhne Ignatz und Karl, und eine Tochter Angelika. Seine Schwester Elisabeth war mit Johann Stréther vermählt, dieser Ehe entspross ein Sohn Ladislaus.

KERESZTES KOLOMAN: Die Familie Rozgonyi. Über diese, in der Geschichte Ungarns eine hervorragende Rolle spielende Familie handelten schon Moriz Wertner und Anton Pór. Beide stützten sich in ihren Studien vorwiegend auf das gedruckte Urkundenmaterial und liessen die Originalurkunden teilweise bei Seite. Die dadurch entstandene Lücke füllt die vorliegende Studie aus, die sich vorwiegend auf die Bestände des kön. ung. Staatsarchivs stützt und die genealogischen Daten derselben verwertend die Abstammung der Familie von dem Anfang des XIII. Jh. bis Anfang des XVI. Jh. zusammenstellt. Die Familie teilte sich im XIV. Jh. in zwei Hauptlinien, die des Nikolaus und des Ladislaus. Letztere, die jüngere starb im Mannesstamme 1490 oder 1492 aus. Die ältere Linie, die des Nikolaus, teilte sich in zwei Linien, deren Begründer Simon und Ladislaus waren.

MISZELLEN.

ÁLDÁSY ANTON: Ein unbekannter Wappenbrief Ludwig II. Der Wappenbrief wurde 17. Mai 1517 für Olahus Bang dictus de Medelford, Familiaren des Erzbischofs Thomas Bakócz' de Erdöd ausgestellt. Der Text enthält die Beschreibung des Wappens. Das Original scheint verloren. Die nach einer beglaubigten Abschrift hergestellte Kopie befindet sich im Besitze des cand. ing. Johann Kalmár jun. Da es sich um eine Kopie handelt, ist die richtige Lesung des Namens zweifelhaft.

HOLUB JOSEPH: Beiträge zur mittelalterlichen Urkundenkritik. Zwei interessante Fälle aus dem XIV. Jh. Palatin Nikolaus weist 1352—1354 eine Urkunde des Palatins Dionysius vom Jahre 1234 zurück, da in derselben der Name des Ausstellers bloss mit dem Buchstaben D. angeführt ist. Der zweite Fall betrifft eine Urkunde des Konvents von Csátár v. J. 1319, die zurückgewiesen wird, da sie augenscheinlich ganz neu besiegelt ist.

HOLUB JOSEPH: Beiträge zur Geschichte der ungarischen Geschlechter Tibold, Hermán, Rátót, Szalók und Ják.

KERESZTES KOLOMAN: Zur Genealogie der Corbavier. Gibt einzelne Berichtigungen zu seiner im Jahrgang 1925 dieser Zeitschrift erschienene Studie: Beiträge zur Geschichte der Zákányi.

ERNYEY JOSEPH: Zwei Wappenbriefe aus dem Archiv der Stadt Körmöczbánya. Teilt die Beschreibung des Wappen des Franz Martony de Kőszegh d. d. 12. Januar 1628 und des Andreas Sziwy d. d. 8. Juni 1647 mit.

LITERATURBERICHT.

ARMANDO LODOLINI: Elementi di diplomatica. Von T. L.

LAPEDATU L. und LUPAS J.: Anuarul institutului de istorie natională. I. 1921—1922. Von *Konstantin Sulica*.

ZSINKA F.: Wappenbrief Gabriel Bethlen's für Geistliche. Von T. L.

Historische und archäologische Mitteilungen. Herausgeg. von D. Nyiry und A. Leszih. 1926. I. Von T. L.

EDUARD MAYER: Die ältere Chronologie Babyloniens, Assyriens und Ägyptens. Von *Ed. Mahler*.

DR. B. IVÁNYI: Geschichte des privileg. Marktfleckens Göncz. Von *Alfred Czobor*.

Archives Héraldiques Suisses. Bd. 40. No. 1—3. Von —y.